

Økonomisk Historie

Note kompendium

Alexander Andersen, Sumit Singh Dhaliwal, Marie Ebbensgaard,
Toke Fosgaard, Philip Bolten Jagd, Christian Klein, Erik Molin,
Jens Lillebæk Nielsen, Peter Possing, Lars Rasmussen, Peter
Rasmussen og Julie Tranberg

Økonomisk Historie – note kompendium

Alexander Andersen, Sumit Singh Dhaliwal, Marie Ebbensgaard, Toke Fosgaard, Philip Bolten Jagd, Christian Klein, Erik Molin, Jens Lillebæk Nielsen, Peter Possing, Lars Rasmussen, Peter Rasmussen og Julie Tranberg.

"Økonomisk historie – note kompendium"

© 2001 Økonomistudiet ved Københavns Universitet.
1. udgave

Redaktion: Toke Fosgaard

Kopiering af hele hæftet er tilladt, men egentlig udgivelse kræver forfatterens samtykke.

Indholdsfortegnelse på oversigtsniveau.

DEL 1 - DEN DANSKE DEL AF PENSUM.....	10
SAH KAPITEL III – REFORMER OG BEGYNDENDE VÆKST	10
SAH, KAP 8, KORNSALGSPERIODEN.....	14
1876-1894'S LANDBRUGSKRISE OG AFDÆMPET VÆKST.	18
VÆKST OG MODERNISERING 1895-1914 (S.AA.HANSEN KAP. XI).....	21
SUCCEP AF OMLÆGNING AF LANDBRUGSPRODUKTIONEN (1880-BEGYNDELSEN 1890'ERNE)	23
FORELÆSNING D.26.09.01 SAH BIND II KAP. 12	27
1920-1939: MELLEMKRIGSTIDENS VÆKSTHÆMNING.....	32
ANDEN VERDENSKRIG 1939-45.....	42
GENOPBYGNINGSPERIODEN 1945-50 (KAP. XV)	43
OVERSICHT FOR DEN 8. OKTOBER. DANMARK I 1950'ERNE	50
FRA 12. OKTOBER 2001. DANMARKS VÆKSTFORLØB FRA 1960 OG FREM.	51
KAP. 2. VÆKSTFORLØBET EFTER 1960.....	53
"DEN NATURBASEREDE PRODUKTION"	59
ARBEJDSMARKEDET	62
HC KAPITEL 6 SIDE 100-111 – UDENRIGSHANDLEN	64
KAP 8 - BALANCEPROBLEMER I DANSK ØKONOMI. ØKONOMISK POLITIK.	69
DEL 2 - DEN INTERNATIONALE DEL AF PENSUM.....	78
SAMFUNDET FØR INDUSTRIALISERINGEN.....	78
LONG-RUN DYNAMIC FORCES IN CAPITALIST DEVELOPMENT.....	85
FORELÆSNING 4 (14/11-01) – DEN TYSKE INDUSTRIALISERING	89
3 1920'ERNES KRISER.	92
4 OUTPUT, PRODUKTIVITET OG TEKNOLOGISKE FREMSKRIDT I 1920'ERNE.	94
5 INTERNATIONALE KAPITALBEVÆGELSER I 1920'ERNE	96
THE GREAT DEPRESSION: EXPLANING THE CONTRACTION	102
KGP. FORELÆSNING 8 ONS. D.28.11.01- THE EUROPEAN ECONOMY BETWEEN THE WARS. KAPITEL 6-7.....	107
KAP 8: "DEN OPDELTE VERDEN I 1930'ERNE"	116
NAZI HANDELSOMRÅDE:.....	118
KAP 9 INDUSTRIEL FREMGANG OG BEDRING	120
KAP. 1 NICHOLAS CRAFTS AND GIANNI TONIOLO	124
11. 07/12-2001: ÅRSAGER TIL VÆKSTEN EFTER 1945 OG NEDGANGEN OMKR. 1973	128
KAP. 6 BEAN AND CRAFT: BRITISH ECONOMIC GROWTH SINCE 1945: RELATIVE ECONOMIC DECLINE..... AND RENAISSANCE?	137
VESTTYSKLAND 1949-90 (GOLDEN AGE TIL 1973)	143

Indholdsfortegnelse på deltajeret niveau

INDHOLDSFORTEGNELSE PÅ OVERSIGTSNIVEAU	3
INDHOLDSFORTEGNELSE PÅ DELTAJERET NIVEAU	4
FORORD.....	9

DEL 1 - DEN DANSKE DEL AF PENSUM.....10

SAH KAPITEL III – REFORMER OG BEGYNDENDE VÆKST	10
OVERSIGT OVER DEN GENERELLE UDVIKLING	10
BAGGRUNDEN FOR PERIODENS VÆKST	11
KØBENHAVNS BRAND (1795):	13
DERFOR LØB INFLATIONEN IKKE LØBSK – EN ASAD-BETRAGTNING	13
SAH, KAP 8, KORNSALGSPERIODEN	14
KONJUNKTURBAGGRUNDEN	14
INFRASTRUKTUR	15
LANDBRUGET	16
TIDLIG INDUSTRIALISERING.....	16
VÆKST SAMMENFATTENDE	17
1876-1894'S LANDBRUGSKRISE OG AFDÆMPET VÆKST.	18
VERDENSPRISFALDS ÅRSAGER	18
INDUSTRI	19
SOCIALISME OG DE HJEMLIGE FORUDSÆTNINGER	19
ARBEJDERORGANISATION	19
ARBEJDSVILKÅR.....	20
FORBRUG OG ØKONOMISKE VILKÅR	21
SOCIAL SIKRING	21
VÆKST OG MODERNISERING 1895-1914 (S.AA.HANSEN KAP. XI).....	21
PRISSTIGNING FRA MIDTEN AF 1890'ERNE TIL 1 VERDENSKRIG, DOG MED SMÅ AFBRYDELSER	22
AFBRÆK I HØJ KONJUNKTUREN I 1907.....	22
LANDBRUGETS UDVIKLING.....	22
JORDPOLITIKKEN ÆNDRES LØBENDE EFTER SYSTEMSKIFTET I 1901, HVOR DET POLITISKE	
TYNGDEPUNKT FLYTTEDES FRA DE STORE BRUG TIL BØNDERNE.....	23
LANDBRUGETS INVESTERINGER	23
ANDELSUDVIKLING	23
LANDBRUGETS FREMGANG.....	23
SUCCESS AF OMLÆGNING AF LANDBRUGSPRODUKTIONEN (1880-BEGYNDelsen 1890'ERNE)	23
INDUSTRIALISERINGEN SLÅR IGENNEM.....	23
VÆKST FORLØB FOR INDUSTRIEN	24
BANKVIRKSOMHED	24
UNDER HØJKAPITALISMEN	25
AKTIESELSKABSFORMEN.....	25

MODERNISERING OG SELVFORSTÆRKENDE VÆKST.....	25
SKIBSFART	26
LÅNGIVNING	26
MOD EN NY ØKONOMISK POLITIK	26
FORELÆSNING D.26.09.01 SAH BIND II KAP. 12	27
KAPITEL XII. FØRSTE VERDENSKRIG OG DEN NÆRMESTE EFTERKRIGSTID 1914-1920	27
AD II)	28
1920-1939: MELLEMKRIGSTIDENS VÆKSTHÆMNING.....	32
INDLEDNING	32
1. 1920'ERNE: NORMALISERINGSPER. (WWI'S FLG.,PRISFALD=FREDSKRISE,GULDFODEN?).....	33
2. 1929-1939: DEPRESSIONEN (KRIGSGÆLD, BILATERALISME, KRAK, GULDFOD FJERNES, KANSLERGADE).....	35
3. GENEREL POLITISK UDVIKLING I MELLEMKRIGSTIDEN	38
4. LANDBRUGSPOLITISK UDVIKLING OG SELVE OM LANDBRUGET (54-67).....	39
5. ERHVERVSPOLITISK UDVIKLING OG OM INDUSTRIEN (68-78)	40
5. KONJUNKTUR-TAL FOR PERIODEN (79-101).....	41
ANDEN VERDENSKRIG 1939-45.....	42
AFSNIT 1- FRA KRIGSUDBRUD TIL BESÆTTELSEN	42
AFSNIT 2 HOVEDERHVERVENE UNDER BESÆTTELSEN	42
AFSNIT 3 – ØKONOMISK FACIT	43
GENOPBYGNINGSPERIODEN 1945-50 (KAP. XV)	43
PROBLEMTILLING:	43
PENGERIGELIGHED:	44
PLANØKONOMI ELLER MARKEDSTILPASNING:	44
UDENRIGSHANDEL:	45
GENOPBYGNINGSTEMPOET:	49
OVERSIGT FOR DEN 8. OKTOBER. DANMARK I 1950'ERNE	50
RELATIVT SVAG VÆKST PÅ BAGGRUND AF EN INTERNATIONAL "GULDALDER"	50
FRA 12. OKTOBER 2001. DANMARKS VÆKSTFORLØB FRA 1960 OG FREM.	51
1.2 DEN NYE VELFÆRDSSTAT.	51
KAP. 2. VÆKSTFORLØBET EFTER 1960.....	53
2.1 SPØRGSMÅLET OM ØKONOMISK VÆKST.....	53
2.2 VÆKSTENS DYNAMIK	54
2.3 ERHVERVENES VÆKST.....	55
2.4 PRODUKTIVITETSINDSATSEN.	56
2.5 STRUKTURUDVIKLINGEN I PRODUKTIONEN OG DEN SAMFUNDSØKONOMISKE BALANCE.....	58
”DEN NATURBASEREDE PRODUKTION”	59
ARBEJDSMARKEDET	62
AFSNIT 1 – BALANCEPROBLEMER PÅ ARBEJDSMARKEDET	62
AFSNIT 2 – ARBEJDSMARKEDSPOLITIK.....	63
HC KAPITEL 6 SIDE 100-111 – UDENRIGSHANDLEN	64
OVERSIGT OVER DEN GENERELLE UDVIKLING I UDENRIGSHANDLEN	64
GENERELT VIGTIGSTE EKSPORTLAND – ENGLAND.....	64
BAGGRUNDEN FOR UDVIKLINGEN I PERIODE I (FØR 1973).....	64
STRUKTURELLE FAKTORER.....	64
BAGGRUNDEN FOR UDVIKLINGEN I PERIODE II (EFTER 1973).....	67
STRUKTURELLE FAKTORER.....	67
ØVRIGT FRA FORELÆSNINGEN	68

FORELÆSNING D.26.10.01 HENRIK CHRISTOFFERSEN KAP. 8	69
KAP 8 - BALANCEPROBLEMER I DANSK ØKONOMI. ØKONOMISK POLITIK.	69
1. KONJUNKTURPROBLEMET I CENTRUM 1960-1973	69
LØNDANNELSEN OG INDKOMSTPOLITIK	69
DEN OFFENTLIGE EFTERSPØRGSEL OG BOLIGEFTERSPØRGSLEN	70
AD OFFENTLIGE UDGIFTER	70
GENERELLE TRÆK VED DEN ØKONOMISKE POLITIK I 1960'ERNE	71
AD PENGEPOLITIKKEN	71
AD ØKONOMISK POLITIK	72
2. STRUKTURPROBLEMER PRESSER SIG PÅ EFTER 1973	73
DEL 2 - DEN INTERNATIONALE DEL AF PENSUM.....	78
SAMFUNDET FØR INDUSTRIALISERINGEN.....	78
OVENSTÅENDE SES MALTHUS BEFOLKNINGSPROFIL TEORIEN OM DENNE ENDOGENE VÆKST BYGGER PÅ 3 ANTAGELSER.....	78
FORKLARINGER TIL ENORM VÆKST I BEFOLKNINGEN I SLUTNINGEN AF 1700 TALLET	79
ADAM SMIDT'S "THE SMITHIAN VISION"	80
ØKONOMISK FØRERSKAB.....	82
HOLLAND (1580-1820)	83
TRE HOVEDÅRSAGER TIL HOLLANDSK FØRERSKAB	83
TRE ÅRSAGER TIL HOLLANDSK OVERGIVELSE AF ØKONOMISK FØRERSKAB	83
STORBRIANNIEN (1820-1890)	84
TRE ÅRSAGER TIL BRITISK FØRERSKAB.....	84
BOMULDSSEKTOREN	84
KONKURRENCE	84
TRE ÅRSAGER TIL BRITISK OVERGIVELSE AF ØKONOMISK FØRERSKAB	84
USA (1890-)	85
TRE ÅRSAGER TIL AMERIKANSK FØRERSKAB.....	85
KONVERGENS.....	85
LONG-RUN DYNAMIC FORCES IN CAPITALIST DEVELOPMENT.....	85
NATURRESSOURCER	86
DEMOGRAFISKE ÆNDRINGER.....	86
VÆKST I ARBEJDSUDBUDET	86
HUMAN KAPITAL	87
FYSISK KAPITAL.....	87
TEKNOLOGISK FREMSKRIDT	87
STRUKTUR ÆNDRINGER.....	88
INTERNATIONAL HANDEL	88
STATENS ROLLE.....	89
FORELÆSNING 4 (14/11-01) – DEN TYSKE INDUSTRIALISERING	89
OVERSIGT OVER DEN GENERELLE UDVIKLING:	89
PERIODE I (o. 1780 – o. 1830) – UDVIKLING AF VÆKSTGRUNDLAGET	90
PERIODE II (o.1830 – o.1870) – DET INDUSTRIELLE GENNEMBRUD	91
3 1920'ERNES KRISER.	92
ACCELERERENDE PRISER OG HYPERINFLATION.	92
STABILITET OG KRISER I DET EUROPÆISKE BANKSYSTEM.....	92
STABILISERING OG TILBAGEVENDEN TIL GULD.....	93

'SPILLET'S REGLER'	93
4 OUTPUT, PRODUKTIVITET OG TEKNOLOGISKE FREMSKRIDT I 1920'ERNE	94
ØKONOMISK STRUKTUR I EUROPA.....	94
INDUSTRIELT OUTPUT OG EKSPORT I 1920'ERNE	94
LANDBRUG I 1920'ERNE.....	95
AGGREGERET PRODUKTIVITETSVÆKST.	95
TEKNOLOGISK FREMGANG OG ORGANISATION I DEN INDUSTRIELLE SEKTOR.....	96
5 INTERNATIONALE KAPITALBEVÆGELSER I 1920'ERNE	96
ET OVERBLIK OVER UDENLANDSKE INVESTERINGER	96
KRIGSSKADEERSTATNINGER OG KAPITALSTRØMME TIL TYSKLAND.....	97
KAPITALSTRØMME TIL CENTRAL- / ØSTEUROPA OG OVERSØISKE PRIMÆR-PRODUCENTER.	98
PROCESSEN FORTSÆTTER INDTIL PERIODE III, HVOR OVERSKUDET AF ARBEJDSKRAFT ER OPBRUGT.....	99
TEORIEN FORKLARER HVORFOR LØNNINGERNE IKKE STIGER FØR I PERIODE III!.....	99
PERIODE III (O.1870 – 1914) FORTSAT INDUSTRIALISERING	99
ØVRIGE EMNER GENNEMGÅET VED FORELÆSNING 4	101
THE GREAT DEPRESSION: EXPLAINING THE CONTRACTION	102
AFSNIT 1	102
AFSNIT 2 – SOME FACTS.....	102
AFSNIT 3 – EARLY COURSE OF EVENTS 1929-1930	102
AFSNIT 4 – EXPLAINING THE DEPRESSION	103
AFSNIT 5 – AGGREGATE DEMAND-BASED EXPLANATIONS.....	103
AFSNIT 6 – MONETARIST EXPLANATIONS FOR THE GREAT DEPRESSION.....	104
KONKLUSION.....	106
ILLUSTRATIONS OVERSIGT.....	106
KGP. FORELÆSNING 8 ONS. D.28.11.01- THE EUROPEAN ECONOMY BETWEEN THE WARS.	
KAPITEL 6-7	107
KAPITEL 6. THE ONSET OF THE GREAT DEPRESSION (VIGTIGT KAPITEL).....	107
KAPITEL 7. ARBEJDSLØSHED OMKRING DEPRESSIONEN (MINDRE VIGTIGT KAPITEL ☺).....	113
TYSKLAND	116
KAP 8: "DEN OPDELTE VERDEN I 1930'ERNE"	116
FORSØG PÅ INTERNATIONAL SAMARBEJDE:	116
STERLING OMRÅDET:.....	116
HANDEL:	117
KONKLUSION:	117
KONKLUSION:	118
NAZI HANDELSOMRÅDE:	118
HANDEL:	119
KONKLUSION:	120
KAP 9 INDUSTRIEL FREMGANG OG BEDRING	120
KAPITAL UDSTRØMNING FRA EUROPA:.....	120
VERDEN I BEDRING.....	121
INDUSTRIPRODUKTIONEN FORBEDRES I STERLINGLANDENE:.....	121
TYSK OG ITALIENS POLITIK TIL BEDRING.....	122
"THE TRIPARTITE AGREEMENT" – FRANSK DEVALUERING – INT. SAMARBEJDE	123
(DEN TRESIDIGE AFTALE).	123
KAP. 1 NICHOLAS CRAFTS AND GIANNI TONIOLO	124
KRIGSSKADER OG GENOPBYGNING (FREM TIL 1950).....	124
BAGGRUNDEN FOR DEN HURTIGE GENOPBYGNING:	124

GOLDEN AGE (1950-1973).....	124
KONVERGENS.....	125
NYE TEORIER OM VÆKSTFREMGANGEN.....	126
BAGGRUNDEN FOR THE GOLDEN AGE.....	126
THE SLOWDOWN (EFTER 1973):.....	127
BAGGRUNDEN FOR THE SLOWDOWN.....	127
11. 07/12-2001: ÅRSAGER TIL VÆKSTEN EFTER 1945 OG NEDGANGEN OMKR. 1973	128
1. SAMMENHÆNGE OG OVERSIGT: VÆKSTEN I EFTERKRIGEN	128
2. NEDGANGEN OMKRING 1973.....	132
3. UDDYBNING AF SPECIFIKKE UNDERPUNKTER.	133
4. KOMMENTARER TIL TABELLER (EMPIRI).....	136
KAP. 6 BEAN AND CRAFT: BRITISH ECONOMIC GROWTH SINCE 1945: RELATIVE ECONOMIC DECLINE..... AND RENAISSANCE?	137
1. INTRODUCTION.....	138
3. THE LEGACY OF THE 1930S AND WORLD WAR 2.	139
3. RECONSTRUCTION.....	139
4. THE GOLDEN AGE.....	140
6. RECOVERY IN THE 1980S AND ITS LEGACY.	141
7. BARGAINING MODELS AND PRODUCTIVITY CHANGE.....	142
8. HUMAN CAPITAL FORMATION.....	142
9. DEINDUSTRIALIZATION.....	142
10. KONKLUSION.....	142
VESTTYSKLAND 1949-90 (GOLDEN AGE TIL 1973)	143
GENERELT:.....	143
DEN TYSKE MODEL (FRA S. 482→).....	144

Forord

Kompendiet er et supplement til fag ”Økonomisk Historie” på anden årsprøve på Økonomi Studiet ved Københavns Universitet.

Målgruppen er direkte politistuderende ved økonomi studiet på København Universitet.

Hovedformålet med kompendiet er at give overblik over følgende pensum:

1. Den danske del

(1) Svend Aage Hansen, 1972 og 1977 eller senere udgave: *Økonomisk vækst i Danmark*, Bind I og II. København.

Som egentligt pensum læses fra og med kap. VIII, pkt. 49, til og med kap. XVI.

Kursorisk læses kap. 3 og kap. 8, s. 183-195.

(2) Henrik Christoffersen, 1999: *Danmarks økonomiske historie efter 1960*. Systime 1999.

Som egentligt pensum læses kap. 1, s. 11-15, kap. 2, kap. 3, s. 50-60, kap. 4, s. 66-77, kap. 5, kap. 6, s. 106-111, kap. 8.

Kursorisk læses kap. 4, s. 83-88, og kap. 6, s. 100-105.

2. Den internationale del

(3) Angus Maddison, 1991: *Dynamic Forces in Capitalist Development*. Oxford University Press, kap. 2-3.

(4) K.G. Persson: *From Pre-industrial to Industrial Growth in Europe 900-1900*. Undervisningsnote.

(5) Richard Tilly, 1996: German Industrialization i M. Teich og R. Porter, *The Industrial Revolution in national context*. Cambridge University Press.

(6) Charles H. Feinstein, Peter Temin og Gianni Toniolo, 1997: *The European Economy between the Wars*. Oxford University Press, kap. 3-9.

(7) Jeremy Atack og Peter Passell, 1994: *A New Economic View of American Economic History*, 2. Udg. W. W. Norton, kap. 21, excl. Appendix (s. 583-618).

(8) Nicholas Crafts og Gianni Toniolo (ed.), 1995: *Economic Growth in Europe since 1945*, Cambridge University Press, kap. 1-2 generel indledning, kap. 6 Britain (excl. Appendix), kap. 12 Germany, fra s. 482.

Bind II af Sv. Aage Hansens bog, samt bidragene 3, 4, 5, og 7 i den internationale del kan købes på studiekontoret.

Toke Fosgaard, December 2001

DEL 1 - Den danske del af pensum

SAH kapitel III – Reformers og begyndende vækst

af Peter Possing

Beskrevet periode: 1784-1807

Oversigt over den generelle udvikling

Politisk I 1784 sker der politisk magtskifte (Guldbergstyret erstattes af det Schimmelmann-Reventlowske styre) → bred reformering af den danske samfundsstruktur og den økonomiske politik.

Programerklæring:

” Finans- og pengepolitikken betragtedes som redskaber, der ønskes underordnet de realøkonomiske hensyn”

Økonomisk I 1784 var der problemer med beskæftigelsen, betalingsbalancen og finans- og pengepolitikken.

Gennem perioden fører reformeringen til opretning af økonomien og en begyndende vækst¹ og dermed forbedret velfærd.

- landbrugsproduktionen fordobles mellem 1770 – 1800 (fortrin til kornsalgsperioden)
- skibsfarten og handlen oplever stor fremgang
- stigning i bybefolkningen (befolkning generelt)
- stigende fødevarerpriser

Udviklingen danner baggrunden for industrialiseringen 100 år senere.

¹ Der er ingen væksttal for perioden... ☹️

Baggrunden for periodens vækst

Strukturelle faktorer:

Fald i dødeligheden → befolkningstilvækst →

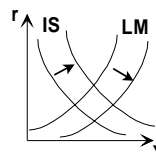
- a. stigende fødevarerpriser → udvikling i landbruget
- b. større udbud af arbejdskraft → hæmmer lønudvikling

Forøgelse af landbrugsarealet → stigende produktion

Institutionelle faktorer:

Økonomisk politik:

Ekspansiv finans- og kreditpolitik gennemføres ⇒ øget efterspørgsel ⇒ øget beskæftigelse (IS-LM model med $G \uparrow$ og $M \uparrow$, dvs. renteniveauet holdes lavt grundet et rigeligt pengeudbud)

Kursen på kronen falder ikke grundet øget pengeefterspørgsel pga. befolkningstilvækst og overgang til pengeøkonomi → større pengeefterspørgsel → ingen importeret inflation.

Den ændrede pengepolitik med øget kreditgivning og stigning i pengemængden sikrer i fællesskab med effektiviseringen af kreditmarkedet en mere optimal allokering af de finansielle midler.

Landbrugsreformer:

Ophævelse af stavnsbåndet (1788) og afskaffelse af hoveriet:

- Bedre personlige kår.
- Arbejdskraften bliver mobil = fri konkurrence → effektiv allokering af arbejdskraft
 - Mulighed for tilvandring til byerne, hvor der manglede arbejdskraft → realløn ned → stigning i produktionen.

Udflytningen

→ Mindre transportomkostninger i form af sparet tid og trækraft.

Økonomisk Historie – note kompendium

→ Nye og sundere boliger samt mere spredt bebyggelse → færre sygdomstilfælde og epidemier → længere levealder → befolkningstilvækst.

Udskiftning af fællesdriften

→ Effektivisering af dyrkningen, herunder en forøgelse af kornarealet
→ Mulighed for større og mere varieret besætning af dyr, da trækkræftbehovet falder.
→ Afskaffelse af fællesarealerne (Tragedy of the common – negativ eksternalitet)

Selveje i stedet for fæsteforhold

→ Incitamentsforøgelse til at forbedre driften, da man selv fik hele udbyttet.
→ Flere små landbrug → øgede forudsætninger for at stifte familie → stigning i befolkningstilvæksten

Toldreformer:

Merkantilistisk toldsystem afløses af et moderat toldsystem med lav indførselstold og ingen udførselstold → større udenrigshandel (også grundet krig) → større produktion og mulighed for arbejdsdeling.

- Frigivelse af kvæg- og kornhandel i 1788

Konjunkturmæssige faktorer:

Priserne på landbrugsvarer stiger grundet stor efterspørgsel (befolkningstilvækst og eksport)

→ Økonomisk profitabelt af anskaffe personlig ejendom i form af landbrugsareal ⇒ katalyserer reformprocessen
→ Højere indtjening i landbruget skaber grundlag for tekniske forbedringer af driften ⇒ produktivitetsstigning ⇒ produktionsstigning.
→ Prisstigninger på landbrugsejendom

Adfærdsmæssige faktorer:

Overgang fra bytteøkonomi til pengeøkonomi:

1. ⇒ øger pengebehovet (derfor øges pengemængden) ⇒ øger produktionen. ($M \uparrow \times V = P \times Y \uparrow$)

2. \Rightarrow øger multiplikatoreffekten af den ekspansive finans- og pengepolitik.

Større grad af arbejdsdeling grundet overgang til pengeøkonomi \Rightarrow specialisering \Rightarrow højere marginalprodukter \Rightarrow større produktion.

Øvrige faktorer:

Ressourcer:

- God geografisk beliggenhed med rige naboer, der har højt teknologisk niveau og veludviklede institutioner.
- Tempereret klima
- Højt landbrugsareal pr. indbygger

Krig: Revolutionskrigene omkring 1792 i Europa øger efterspørgslen på danske eksportvarer primært landbrugsprodukter samt tjenester i form af søfragt. Transithandlen er også ekspanderende.

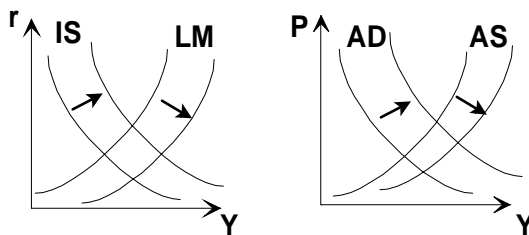
Københavns brand (1795):

Ud af de store finansieringsbehov til genopbygningen opstår kreditforeningerne der yder prioritetslån til private \rightarrow mere effektivt kreditmarked \rightarrow nemmere at finansiere \rightarrow flere investeringer ($I \uparrow$) $\rightarrow Y \uparrow$ (kort sigt).

Derfor løb inflationen ikke løbsk – en ASAD-betragtning

Selvom der var stigende priser i perioden, var de stadig under kontrol. En af grundene til dette er vist i nedenstående diagram.

1. Den ekspansive finans-, kredit- og pengepolitik er illustreret i IS-LM diagrammet ved at både IS- og LM kurven rykker til

- højre. Bemærk at renten forbliver lav selvom produktionen øges.
2. I ASAD diagrammet betyder dette at AD-kurven rykker til højre, hvilket alt andet lige ville føre til højere produktion men også høj inflation på langt sigt.
 3. Inflationen er imidlertid kontrolleret. En af årsagerne til dette *kan* være at AS-kurven er rykket til højre grundet et positivt udbudschok (primært i landbrugssektoren) opstået gennem virkningerne af landbrugsreformerne og det voksende teknologiske niveau. Til slut har den øgede befolkningstilvækst betydet et øget arbejdsudbud og mindre pres på lønningerne, hvilket også kan have presset AS-kurven til højre.
 4. **Resultat:** En markant højere produktion (fordoblet i landbruget på 30 år!!!) opnået ved stabil inflation.

SAH, Kap 8, Kornsalgsperioden

af Christian Klein

Konjunkturbaggrunden

- Pengekrisen i 1857 er kun af kortere varighed, da der hurtigt kommer penge i omløb, hvilket igen sænker pengeprisen.
- Investeringer i jernbaner afbøder for den eller svage investeringstendens i første halvdel af 1860'erne.
- Prisstigninger på korn pga. russiske tilførsler ophørte i forbindelse med Krim-krigene (1853-1856).
- Svigtende handel med USA under borgerkrigene (1861-1865).
- Sammenbrud af store engelske finanshuse samt entreprenører i 1866 den 11. maj, også kendt som "Black Friday".
- Største effekt havde dog krigen i 1864, hvor Danmark efterfølgende måtte afstå hertugdømmer, hvis værdi og effekt på økonomien som helhed er svær at fastsætte.
- Erhvervslivet var dog ikke hårdt ramt af krigen og mange mener, at krigen medførte en højere grad af indenlandsk økonomisk aktivitet i forbindelse med udviklingsopgaver. Det er dog stadig svært at sige noget om hvorvidt denne tese er vandtæt.

- Preusser-boom giver anledning til øget dansk aktivitet.
- Først i 1873 stopper den accelererende vækst, dog vedblivende på et højt niveau.

Infrastruktur

- I starten af 1850'erne udbygges vejnettet og ligeledes havnene. Den alt over skyggende investering er dog togbanerne, hvor den første blev indviet i 1844 mellem Kiel og Altona. Udvidelsesplanerne for det danske banenet var færdigt i 1874, altså ikke mindre end 30 år efter påbegyndelsen. Der estimeres at have været involveret ca. 8-10.000 arbejdere i opbygningen af det seriøse projekt, hvilket lagde beslag på hele 2 pct. af landbrugets arbejdsstyrke. Dette kan ses som en forløber for de senere tendenser med bortvandring fra landbruget over i industrien. Formålet med udbygningen var iflg. finansminister Wilhelm Sponneck, at der som eksternalitet af en moderne infrastruktur skulle kunne nås udvikling for produktionslivet. I starten af udvidelsen blev banerne finansieret af tyskere og senere englændere. Grundet den danske rolle som kreditornation overgik jernbanerne til danske hænder til sidst i 1850'erne og i 1870 var så godt som alle jernbaner i dansk eje. Desuden fortsatte jernbaneudvidelserne, efter Estrups udnævnelse til stats- og finansminister, i statsligt regi.
- Tietgen stiftede Københavns Sporvejs Selskab i 1886, i 1872 "Det store nordiske Telegraf-selskab" og endelig Københavns Telefon A/S i 1881. Alle repræsentanter for datidens virksomheder med vækstpotentiale til flere hundrede år.
- Den første telegraf åbnedes i Danmark i 1853 mellem Helsingør og Hamburg via København og Flensborg.
- Dampskibsfarten var også under udvikling i samme periode som sporbanerne, hvor der var regelmæssig fart over Nordsøen samt i Østersøen og Kattegat.
- Den store udvidelse af det danske jernbanenet har derfor haft overordentlige konsekvenser for det danske erhvervslivs videre færd jf. Tietgen beskrevet ovenfor.
- I 1851 indføres firmærkesystemet og betaling og indkassering af penge gennem postvæsenet, hvilket resulterede i en stigning i antallet af ekspederede breve fra 3.4 mio. i 1845 til 12.4 mio. i 1850/60.

- Denne stigning af post, og mulighed for nem transport, bevirkede en følgende stigning i postvæsnets kapacitet. Dette førte senere til en højere grad af udbringning af aviser etc., hvilket betød en større oplysning af befolkningen.

Landbruget

- 1860 indgås frihandelsvenlig toldtraktat mellem England og Frankrig kaldet Cobden-traktaten. Danmark ønskede dog ikke at medvirke i en sådan forening, men kom dog til at nyde godt af de globale nedsættelser af toldniveauet.
- Landbrugets produktionsværdi steg i løbet af 1860'erne og 70'erne til næsten det dobbelte af hvad de havde været i 1850'erne. Denne stigning skyldtes hovedsageligt husdyrproduktionen, hvor de lettere transportvilkår endnu engang dannede basis for vækst.
- Den danske import steg også bl.a. pga. fremkosten af en billigere kornvare nemlig majs. Majs og ligeledes såkaldte oliekgager kunne bruges til fodring af dyrene i stedet for de tidligere relativt dyrere foderstoffer. Dermed kunne omkostningsniveauet sænkes og danne basis for et billigere og mere konkurrencedygtigt produkt.
- Den danske landbrugseksport oplevede voldsomt stigende vækst, hvor det specielt gjaldt smør og svin. I forbindelse med hertugdømmernes ophør skiftede kvægdriften karakter fra at have været opfedet i udlandet, blev kvægstanden nu opfedet i Danmark, hvilket dannede grundlag for en egentlig dansk kvægekseport og dermed større potentiel indtjening. Dette betød, at kvægekseporten i løbet af 70'erne og 80'erne voksede til at blive lige så stor en eksport vare som smørret og flæsken.
- 1861-1881 blev landbrugsarealet udvidet til ca. 400.000 ha., hvilket lå til grund for oprettelsen af ca. 25.000 nye husmandsbrug. Dermed viste landbruget stadig evnen til at opsuge hele befolkningstilvæksten.

Tidlig industrialisering

- Nogle af de mest udbredte årsager til industrialiserings ændrede vilkår i perioden 1857-1876 er næringsfrihedens indførelse i 1857, hertugdømmernes afståelse i 1864 og jernbanernes og kapitalmarkedernes udbygning i 60'erne og 70'erne.
- Toldloven af 1863 gav generelt set toldnedsættelser. Det største problem ved toldloven var, at tolden blev opgjort efter vægt, hvilket medførte et incitament til at eksportere

lettere/mindre og finere varer og producere grovere og tungere varer til det indenlandske marked.

- Årsagen til at man tit peger på 1870'erne som industrialismens udspring, er at der på det tidspunkt i særdeleshed blev oprettet mange aktieselskaber så som: De danske sukkerfabrikker, B&W, Faxe Kalkbrud, De danske Cikoriefabrikker. Specielt for datidens industri var, at Tietgen næste altid havde en finger med i spillet i samarbejde med en stor bank som f.eks. Privatbanken.

Vækst sammenfattende

- Væksten i perioden 1857-1863 skyldtes næsten udelukkende væksten i offentlige udgifter i forbindelse med forberedelser til krigen i 1864. Krigen medførte ekstraudgifter på ca. 60 mio. kr. eller ca. to års normale driftsindtægter.
- Væksten i perioden 1868-1876 er hovedsageligt at forklare med globale konjunktursvingninger, hvilket førte til en øget bruttofaktoringkomst.
- I 60'erne og 70'erne oprettedes landbohøjskoler mhp. at lade en mere videnskabelig tilgang til landbruget overtage de hidtidige vaner, hvilket i et længere perspektiv skulle føre til en mere optimal landbrugsproduktion.
- Bankvæsnet blev også "revolutioneret", hvor Nationalbanken kan ses som en forløber for den påtrængende revolution. Nationalbankens position overgik til at være bankernes bank. Dette skulle føre til et mere fleksibelt pengesystem, hvor formålet var "at fremme pengeomløbet til lettelse for produktion, handel og omsætning". Banken blev på daværende tidspunkt bestyret af Moritz Levy, hvis forbillede var Bank of England.
- Ændringerne i nationalbanken smittede også af på de almindelige banker, hvor Landmandsbanken fik en større geografisk spredning med et bedre udviklet filialnet. Denne udvikling betød en større indlånsmasse grundet de lettere adgangsforhold for befolkningen, hvilket medførte fleksible låneforretninger.
- Årsagen til den danske stilling som kreditnation er primært begrundet med afviklingen af Øresundstolden, hvor Danmark modtog 45.6 mio. kr. som kompensation fra Tyskland. Kompensationen kunne takkes Wienerfreden, som blev indgået i 1864. Denne kompensation betød, at den oven i det løbende overskud beløb sig til 109 mio. kr., hvilket lagde grund for den danske nettokreditorposition.

- Denne position var af klar betydning for 70'ernes industrielle investeringer, hvilket lettede overgangen til guldfoden i 1873.

1876-1894's landbrugskrise og afdæmpet vækst.

af Alexander Andersen

Verdensprisfalds årsager

- Guldproduktions-vækst↓ (Dk på guld 1873) samtidig guldefterspørgsel↑ (fx Tysk/Fra fra sølv til guld)=>prisfald, jf. kvantitetsteorien. Datiden oplevede dog rentefald, hvilket har været et problem ved den monetære forklaring, men renten kan dog falde ud fra fx Fischers ligning.
- Omkostninger↓ pga. masseproduktion af fx stål og udvikling indenfor trafikmidler altsammen sfa. industrialisering=> profitklemme. Forklaringens svaghed: så også omk. fald før/efter 1876-94.
- 1970'er teori (Rostow): Relativt mange kortsigtet inv. med hurtigt afkast i perioden =>prisfald.
- Går over mod relativ større faktoraflønning til løn (i stedet for profit)=> færre inv.

Landbrug (og Dk som debitor)

Rammes af kornprisfald + masser af billig korn på markedet især fra USA. Dog tilsvarende/yderligere prisfald i de varer landbruget selv købte, så det kritiske for landbruget var, at gælden (især) og lønninger ikke faldt tilsvarende => mange tvangsafståelser og faldende ejendomspriser.

Kornkrisen i Europa => mange lande (men IKKE Danmark) vælger protektionisme, hvilket rammer dansk landbrug. I DK overgang mod animalsk-produktion der har højere salgpris => landbruget korn-nettoimportør 1883.

Opstår andelsbevægelser (1. er i mejeri 1882, breder sig til andre områder) med lige stemmeret for alle andelshavere (brud på 1866-grundlovens privilegeret stemmeret til landstinget), deres opståen bl.a pga. bøndernes frygt for at blive udnyttet af andre giver et ønske om organisering. 1880'ernes opsving for brugsforeninger hvor bønder/husmænd havde adgang til billige fødevarer.

Fra start-1890'erne falder også animalske priser (øget konkurrence med stigende oversøiske tilførelser og fx Tyskland/Englands forbud mod at indføre kvæg 1892-93)=>gevaldig krise => 1893 krav fra landmændenes side om statsstøtte (indtil ville landbruget helst "klare sig selv" uden statsindgriben). Kravene er via Danmarks agrarforening (landmændenes interesseorganisation oprettet 1893, mister sin magt op mod 1900 bl.a. på konjunkturerne forbedres) og består af følgende: Lavere industrivaretolde (så billigere produktion for landmænd+ udlandet da evt. sænke told på da), ønsker alm. indkomstskat (i stedet for jordbesiddelsesskat), bedre kreditvilkår og ønske om landbrugskommission så mere udstykning/landbrug (mange unge landmænd var udvandret eller afvandret til byen). Nogle af kravene opfyldes lige efter, fx fås landbrugskommission 1894.

Landbrugs-eksportkvote o. 40% 1875-90 (udenlandsk protektionisme og stigende realløn til medarbejdere frem til 1895 dæmper landbrugsvækst), hvorimod import (der relativt størst allerede fra starten af perioden) stiger relativt og med. luksusvarekøb i udlandet (sfa. øget realløn)=>

betalingsbalance-underskud => Dk debitor i start-1890'erne, hvilket forværres frem mod 1.VK.
Dog ej stram pengepolitik (bl.a for beskytte produktionen), men alligevel lave nettoinv. i perioden.

Industri

Er primært til hjemmemarked, rel. lille og spredt på enkeltbrancher, indtil slut-1880'ernes opsving er industrien præget af en noget ujævn udvikling fra branche til branche. Pga. prisfald i perioden => behov for effektivisering => ser eks. på karteller indenfor industrien (fx ”de danske spritfabrikker” 1881). Desuden langsomt stigende organisering i industrien. Eksportkvoten falder fra start-1870'erne til 1897 fra 14% til 10%.

Socialisme og de hjemlige forudsætninger

af Sumit Dhaliwal

Begyndelsen på fagbevægelsen skete omkring 1850'erne:

- **Engelske model:** der blev givet mulighed for dette i 1824 ved ophævelse af forbud mod fagforeninger.
 - Engelske fagforeninger byggede på ASE (Amalgamated Society of Engineers), der i første omgang omfattede forening for faglært arbejdskraft.
 - Disse med formål at fremme medlemmernes interesse, angående arbejds – og levevilkår (ved lægehjælp, pensioner mv.). Desuden blev der oprette brugsforeninger => billigere forbrugsmuligheder for medlemmer.
- **Tyske model:** byggede i højere grad på ideologi, socialistisk tankegang fra Frankrig.
 - Videreudviklet af *Karl Marx* og *Friessrich Engels* på ”videnskabeligt” grundlag, som hævdede: at kapitalismen pga. stordriftsfordele, ved anvendelse af maskiner, ville => de rig blev rigere og fattige blev fattigere, dermed stor arbejdsløshed => revolution med proletarisk sejr hvorefter der ville ske en samfundsstyring af kapitalen.
 - Ud fra den tyske fagbevægelse udsprang første Socialdemokratiske parti i 1875.
- **Danmark:** var omkring 1840 – 50'erne stadig landbrugs – og håndværkersamfund, dermed ingen ensformig arbejdergruppe med fælles interesser (industrien mindre udviklet i DK, tabel X.1). Først senere omkring 1860 – 70'erne var der grundlag for organisering, pga. befolkningsvandringer. Vandring fra land(hovedsagligt husmænd med lidt eller intet jord) til by, da muligheden for oprettelsen af nye brug blev mindre. Ses ligeledes *tabel X.1* Købstadsbefolkningen voksede fra 1860 – 1900. Desuden ses stor fremgang af industriarbejdere hvoraf en del stammer fra landbruget.

Arbejderorganisation

- Indførelse af Næringsloven i 1857 betød ophævelse laugsystemet over 4 årig overgangsperiode. Der hermed lagt op til at der kunne dannes frivillige foreninger.
 - Det var et forsøg på at **samle arbejderne** til en homogen gruppe, da de tidl. gik hver sin retning for at opnå samme mål (Landbruget og håndværk).
 - I 60'erne kom de første tegn på organisering inden fagene, men mindre betydning.

- Ved *prisstigningerne i 1970'erne* udkom i 1971 første fagblad. Der blev arbejdernes talerør, dette opfordrede til organisering både fagligt samt politisk. I den forbindelse blev der dannet en afdeling af Marx og Engels "internationale" i Danmark², hvis formål var:
 - Arbejderne skulle have større **politisk indflydelse**.
 - Faglig kamp ⇒ højere lønninger.
- Dette var indledning på fagforeningerne opbyggelse. På baggrund heraf blev der indledt **en lang række strejker** fra 1871 – 75 ift. tidl. oplevet. Ofte blev strejkerne tabt pga. lave kapitalbeholdninger hos organisationerne, dog skete der alligevel klare forbedringer af lønnen (*figur X.1*). Færre strejker efter 1875 pga. den økonomiske nedgang ⇒ svagere forhandlingsposition for fagforeninger. Sidst i 70'erne ligeledes reduktion af medlemstal ⇒ fald af foreninger.
- 1880 igen økonomisk optur ⇒ fagforeningernes tilbagevenden. De kom til at stå stærkere i denne periode pga. der blev lagt vægt på sammenslutninger af enkelt foreninger, samt udbredelse til flere kredse (dog stadig lav og dårlig organisering på landet). Herefter skete der en stor sammenslutning i LO 1898. Frem til 1910 var 51 pct. af arbejderne organiseret, højere end udlandet f.eks. Tyskland 32 pct.
- Modparten, arbejdsgiverne, organiserede sig ligeledes for at stå stærkere overfor fagforeningerne (de første omkring 1875). Der skete i 1896 ligeledes her større centralisering af disse og hovedparten sammensluttes i Arbejdsgiverforeningen ⇒ senere i 1898 blev til **DA** (Dansk Arbejdsgiverforening).
- Ved storkonflikt i 1899 mellem arbejdsgiver- og arbejderorganisationer, blev det nødvendigt at skabe et retsgrundlag af forløbet af fremtidige arbejds konflikter. Dette blev kendt som **Septemberforliget**, der indgik bl.a. at fagforeninger skulle varsle strejker på forhånd.
- I 1878 udsprang den politiske del af arbejderbevægelsen og dannede Socialdemokratiet, efter inspiration fra Tyskland. Senere i 1884 blev 2 repræsentanter valg ind i folketinget.

Arbejdsvilkår

- Af **figur X.1** ses hvorledes den nominelle samt reallønsudviklingen er forløbet (1840 – 1900). Man ser efter slut 50'erne stagnation af lønnen, hvorefter der fra midt 60'erne opleves vækst, dette tegn på organisering finder sted. Denne fortsætter kraftigere frem til midt 70'erne takket være det højere antal strejker. I perioden vokser reallønnen knap så meget ift. nom.lønnen grundet konjunkturfremgangen med prisstigninger. Nedgang i slut 70'erne af real og nom.lønnen, pga. økon. nedgang dermed fagbevægelse modgang. 80'erne og frem til 1900 stor lønfremgang, da fagbevægelse stod stærkere dermed bedre forhandlingsposition. Især ses at reallønnen vokser mere ift. nom.lønnen, som hænger sammen med denne tids prisfald (dels landbrugskrisen 80-90'erne).
- Dog gjaldt store geografiske lønforskelle samt aflønningsform: på landet blev en del af lønnen udbetalt i naturalier. Men dette ophørte langsomt frem mod slutning af 1900 og kan derfor være med til denne lønfremgang, noget misvisende da løn nu sker i pengebeløb.
- **Tabel X.2** viser forbedringer af arbejdstiderne for industrien. Skete dog langsomt over perioden 1870 – 1914, hvor arbejdstiden faldt fra 11 til 9.3 timer om dagen. Dog faldt søndagsarbejde og forsvandt nærmest frem til 1900.
- **Sundhed** lav prioriteret frem til 80'erne ⇒ mange sygdomstilfælde.

² Initiativ: Louis Pio, Poul Geleff & Harald Brix

- *Fabriksloven 1873*: med henblik på at beskytte børn mod børnearbejde i industrien. Heriblandt børn under 10 ingen arbejde i industrien, 10-14 år kun 6½ timer og 14-18 10 timer.
- *Beskyttelseslovingen*: skulle hjælpe arbejdere der kom til skade under arbejde ⇒ til at begynde med i 1898 statsstøttet forsikringer til arbejdere i virksomheder med stor ulykkehypighed.

Forbrug og økonomiske vilkår

- **Tabel X.3** viser fordelingen af det totale vareforbrug. Det ses at gruppen under fødevarer korn og lign. er faldet kraftigt som kan indikere at de basale behov for overlevelse blev opfyldt i højere grad (senere tids kraftige nedgang kan skyldes prisfaldende). Dette gav dermed med anledning til forbrug i mere velfærdsskabende retning, såsom tjeneydelser og transport der oplevede høje forbrugsandele.
 - For at øge sundhedsniveauet af arbejdere i industrien opstod bevægelser mod **alkoholforbruget**, men mindre virkning. Første en spritbeskatning 1914 dæmpede forbruget.
 - **Boligudgifterne** afhængig af geografiske forhold. I hovedstadsområdet langt højere udgifter pga. stadig større tilvandring fra landet og provinserne. På trods af her var meget dårlige leveforhold som ⇒ 1853 kolera epidemi mange døde ⇒ bestræbelser om forbedring sundheden, derfor byggede kloaker.
- **Dødeligheden** i 1850'erne, næsten dobbelt så høj i byerne ift. landet, dels pga. dårl. Boligforhold og ernæring. Ved slut 1890'erne stadig 57 pct. flere døde i hovedstaden.

Social sikring

- **Tabel X.4** angiver 4 indkomst grupper laveste først. Hver gruppe viser hvor mange forsørgeres indkomst der skal til at forsøge den enkelte gruppe.
 - Der ses hermed en temmelig **skæv indkomstfordeling over hele landet**. De 1,9 pct. rigeste delte 25 pct. af den samlede indkomst i 1870, mens 90,7 pct. af befolkningen delte halvdelen af den samlede indkomst.
 - Sker dog en mindre udjævning frem til 1903 forholdsvis færre nederste halvdel, dermed mere til deling, langt flere øvre del. Udjævning størst på landet arbejdere, som set har lønstigninger, mens gårdejere ramt af prisfaldene men har dog set fremgang.
- Få ordninger til hjælp for den nedre del af befolkningen 50 – 60'erne, fandtes f.eks. ”hjælp til selvhjælp” - forsikringslignende ordning, yderligere udgift til allerede hårdramte arbejdere.
 - Desuden fandtes fattiggården (fattighjælpen): folk der ikke kunne klare sig selv, udførte arbejde for kost og logi.
- 1891 kom en **Socialreform**, spadestikket til systemet der kendes i dag, hvor under lå:
 - Fattigloven – hjælp de folk på anstalter (åndssvage, sindssyge mv.)
 - Alderdomsunderstøttelse – Ingen ret, udbetaling efter vurdering. Til personer over 60, som ikke har modtaget fattighjælp sidst 10 år.
 - Sygekasseloven 1892 – byggede på forsikringsprincippet med støtte fra staten til forskellige sygekasser.

Vækst og modernisering 1895-1914 (S.Aa.Hansen kap. XI).

af Peter Rasmussen

Prisstigning fra midten af 1890'erne til 1 verdenskrig, dog med små afbrydelser

Inden 1 verdenskrig var engrosprisindekset steget 40-50 pct. over 1895-niveau, mens detailindekset *kun* var steget 30 pct.

Monetær årsag:

- Nye guldfund i Sydafrika, Australien og Klondyke bevirkede, at den årlige guldproduktion blev fordoblet i årene 1896-1906.

Reale årsager:

- Krige
 - Spansk-amerikanske krig (1898), Boerkrigen (1899-1902) samt den russisk-japanske krig (1904-05) afløste hinandens pres på priserne ved kraftig efterspørgelse af industriel – og militærudrustning
- Forandringer i USA;
 - Beholdningen af fri dyrkbar jord var udtømt, hvilken gav baggrund for en fastere prisudvikling for landbrugsprodukter
 - Stigende befolkningsvækst medførte af det amerikanske fødevarerudbud på verdensmarkedet mindskedes.
- Stigning i hjemlig efterspørgsel grundet øget velstand
- Tysk industrialisering bevirkede stigende tysk efterspørgsel efter fødevarer ligeledes grund øget velstand

Ad guldfund: Stigningen i guldproduktionen lagde grund for et global pengesystem baseret kun på guldfoden. Da USA i 1900 valgte at basere sit pengesystem på guld alene gled bimetalismen ud. I Europa havde Tyskland, Holland og Skandinavien (DK i 1783) allerede valgt guld i 1870'erne.

Afbræk i høj konjunktureren i 1907

Sammenbrud på det amerikanske aktiemarked samt jern – og kobbermarkedet.

Skaden udenfor banksystemet var begrænset og krisen ledte, i Tyskland og England, kun til en mindre bremsning af den industrielle udvikling. Krisen ramte også Danmark, navnlig byggesektoren og banksektoren.

Landbrugets udvikling

- Landbruget nød godt af de almindelig prisstigninger fra 1890'ernes midte
- Pangelønningerne steg i samme periode ca. 70 pct., hvilket var væsentlig mere end priserne på landbrugs salgsvare (se tabel 11.1)
- Afvandring af ung arbejdskraft fra landbrug til by medførte knaphed på arbejdskraft, hvilket førte til genoptagelse af udstykning af jord til husmandsbrug med henblik på at holde arbejdskraften i landbruget.
- Afvandring affødte ligeledes et problem ved generationsskifte. Det anslås at landbruget måtte afgive 5-10 mill. kr. i arv til ikke-landbrugere.
- Udstykningen af jord til husmandsbrug subsidieres ved statslån, dog under følgende betingelse; jorden måtte maksimalt udgøre 8 tønder land og låneværdien måtte ikke overstige et mindre beløb (beløbet ikke opgivet i SAH)

Jordpolitikken ændres løbende efter systemskiftet i 1901, hvor det politiske tyngdepunkt flyttedes fra de store brug til bønderne

- Maksimum for lånebeløbet hæves i 1904
- Der oprettes udstykningsforeninger til opkøb af større brug med henblik på udstykning - såkaldt *herregårdsslagteri*. Initiativ i 1906-loven.
- Statsfinansiering af tillægsgjord og byggearbejde muliggøres i 1909

Resultatet: Nyoprettelse af 7635 nye statsbrug inden krigen samt en stigning i arbejdsstyrken for landbruget på 4-5 pct. (landbruget arbejdsstyrke havde været konstant fra 1879-1903)

Landbrugets investeringer

- Fra 1903-1907 forekom der særlig høj investeringsaktivitet i landbruget svarende til 14-15 pct. af sektorens BFI
- Anses som højdepunktet i landbruget effektiviseringsproces. Stigning i bygnings – og maskininvestering efterfulgt af besætningsforøgelser.

Investeringerne kunne selvfinansieres ved løbende indkomster, idet landbrugets BFI steg ca. 50 pct. i 1900-07 sammenlignet med 1895-99

Andelsudvikling

Andelsorganisationerne var under stadig kvalitetsforbedrende – og omkostningsbesparelse arbejde. Mens mejerierne havde der største fremgang før 1900, var tilslutningen til slagterierne størst. I 1900 var 1/3 af landbrugene tilsluttet andelsorganisationer, mens det var steget til ¾ i 1914.

Landbrugets fremgang

Den betydelige vækst landbruget oplevede fra midten af 1890'erne kan tillægges følgende faktorer:

- Gode afsætningsvilkår
- Investeringsopsvinget
- Arbejdsmarkedspolitikken (udstyknings)

Succes af omlægning af landbrugsproduktionen (1880-begyndelsen 1890'erne)

- Landbrugets ensidige specialisering i animalsk produktion bar frugt.
- Landbrugets eksportkvote steg, efter at have ligget på 40 pct. fra 1875 til 1890'erne, til 63 pct. i 1910-14.
- Produktionen blev specialiseret i to hovedprodukter; flæsk og smør. Det sidste femår før krigen udgjorde de to produkter 2/3 af landbrugets produktionsværdi og eksport.

Industrialiseringen slår igennem

Vækst forløb for industrien

Karakteristisk at industrialiseringen i 1890'erne og frem til 1906 var stærkere i provinsen end i hovedstaden. Den stærke vækst i Jylland kan henledes til landbrugets vækst og det derved bredere efterspørgselsgrundlag.

Fra 1906 til 1914 ændres vækstforløbet sig, hvorefter det var hovedstadens industri, der voksede kraftigst.

Datidens danske industri var kendetegnet som en konsumvareindustri. Kun 18-20 pct. af værditilvæksten udgjordes af kapitalgoder. Industrien var også en typisk hjemmemarkedsindustri, hvor ingen speciel branche dominerede. Eksportkvoten svingede fra 1890 til 1913 omkring 10 pct. Det har uden tvivl virket produktivitetshæmmende for den danske industri, at den har været orienteret mod at forsyne et lille hjemmemarked.

Ligesom landbruget nød den industrielle ekspansion godt af det stigende prisniveau, hvilket øgede profitmarginen og muliggjorde yderligere investering.

Udviklingen havde ligeledes styrket handelserhvervet. Den delvise industrialisering dannede grundlag for øget efterspørgsel, hvilket stimulerede en specialisering af handelen. Engroshandlen valgte i højere grad at optage handel med en enkelt vare, hvorom den handlende kunne optage produktionen af den specialiseret handelsvare. Derved finansierede engroshandlen en del af udbygningen af produktionsapparatet.

Denne finansieringsvirksomhed kunne bl.a. findes i følgende nye produktionsgrene:

- Margarine
- Cement
- Ledninger og kabler
- Bomuldsspinding

Bankvirksomhed

Privatbanken søgte fra begyndelsen relationer til storproduktion og høj omsætning. Under Tietgens ledelse mindede Privatbankens drift om det tyske bankprincip, universalbank.

Privatbankens universalfunktioner:

- Emissionsfunktion
 - virksomhedsdannelse ved tilvejebringelse af aktie – og obligationskapital
- Driftslånefunktion
 - ydelse af alm. driftslån til af banken opstartede virksomheder
- Ledelsesfunktion
 - Tietgen og hans medarbejdere besad bestyrelsesposter i industriselskaberne
- Koncentrationsfunktion
 - Ved konkurrencebegrænsende bestræbelser i bankens interesser

De to andre hovedbanker, Landmandsbanken og Handelsbanken, led begge tab under 1870'ernes høj konjunktur og førte derfor en mere forsigtig linie ved indgåelse i konkurrence med sparekasserne om disse mere stabile indlånsmidler. Derved kunne de imødekomme industriens behov for langsigtet finansiering.

I tiden op mod krigen øgede de tre hovedbanker deres indflydelse på erhvervslivet. Ved en undersøgelse i 1914 omfattede bestyrelsesfællesskabet mellem de tre hovedbanker 54 selskaber med en aktiekapital på 236 mill. kr. svarende til 61 pct. af den undersøgte kapital.

Under højkapitalismen

I 1890'erne fik aktieselskabsformen sit gennembrud for de mindre selskaber. Motiverne var den ansvarsbegrænsningen samt udvidelse af anlæg og drift.

I 1877 tilhørte kun 15 pct. af aktiekapitalen industrien, hvilket efter 1890'ernes industrialisering var steget til 28 pct.

Aktieselskabsformen

Aktieselskabsformen lettede etableringen af større virksomheder, hvilket var nødvendigt for udnytte industrialiseringens teknologiske fremskridt. Driften og selskabsformen favoriserede fusionering af mindre selskaber i overgangen til stordrift. Denne koncentrationsproces bevirkede, at adskillige virksomheder indtog monopol lignende positioner på deres markeder. På markeder hvor fusioneringerne ikke resulterede i direkte monopol, var tilstandene gunstige for karteldannelse. Dette konkurrencebegrænsende samarbejde på horisontal plan medførte, at fabrikanten/grossisten kunne diktere priser, hvorved bruttoavancen flyttedes fra detailledet til engrosledet.

Likviditetsmangel hos bankerne (krisen i 1907-08)

I 1907 ramtes en række banker af likviditetsmangel, hvilket delvis skyldtes den internationale finanskrisen. Nok så vigtigt var det, at bunden gik ud af boligmarkedet grundet inkonsistens mellem et kraftigt nybyggeri og en utilstrækkelig efterspørgsel.

Da Centralbanken kom i likviditetskrise overtoges den af Privatbanken. Efter *run* på Grundejerbanken og Detailhandlerbanken oprettedes en bankkomite bestående af staten, Nationalbanken og hovedbankerne med henblik på en stabilisering af banksystemet. Magtbalancen tippede til bankernes fordel, hvilket illustrerer sektorens indflydelse i samtiden. Finansministerens repræsentanter var ikke anerkendt af bankerne og finansministeren måtte udvælge nogle nye repræsentanter som bankerne kunne acceptere.

Den øget afhængighed der efterfølgende var af hovedbankerne forstærkede koncentrationen i banksystemet.

I perioden umiddelbart før krigen var aktiviteten omkring Landmandsbanken stor og banken voksede i disse år frem som Skandinaviens største bank.

Modernisering og selvforstærkende vækst

Forudsætninger for periodens vækst:

- Markant prisstigning som havde en betydelig stimulerende effekt på aktiviteten.
- Omtrent ½ af den reale vækst kan henføres til arbejdsstyrken der steg ca. 40 pct.
- Den gennemgribende investerings – og moderniseringsproces som samfundet går igennem. Byerhvervene har en kraftig investeringsbølge i 1898-1900 og landbruget har som nævnt ovenfor høje investeringsrater i 1903-07.

Skibsfart

Højkonjunktoren indebar en øget aktivitet for skibsfarten og en udbygning af handelsflåden. Mellem 1894-1904 fordobledes tonnagen samt dampskibenes andel af den samlede tonnage steg fra 80 til 92 pct. I denne periode grundlagdes J. Lauritzen og Mærskrederiernes første rederier hhv. Dampskibsselskabet Vesterhavet (1895) og Dampskibsselskabet Svendborg (1904). Ved udbygningen af handelsflåden skete der også en omlægning af tonnageanvendelsen. Af skibsfarten indtjening i 1903 var ca. 70 pct. tjent alene ved ren udenlandsk fragt, mens denne andel kun udgjorde 40-50 pct. i 1875.

Långivning

Staten ønskede at fremme investeringer ved at begunstige långivning. Dette skete ved en smidiggørelse af kreditforeningssystemet. Det gjordes lettere at optage tillægslån og derudover oprettede staten en industriel kreditforening for at sikre den mellemstore industris kreditforsyning.

Ydermere fortsatte staten med at billiggøre penge (sænke renten) ved kapitalimport. Kapitalbalancen havde i 1891 salderet, men i 1907 var nettogælden på ca. 590 mill. kr. Holdninger omkring den fortsatte udenlandske låntagning har været hovedsagelig positiv, idet kapitalen anvendtes til opbygning af produktionsapparatet. Dog var der i samtiden utilfredshed i forbindelse med den store gældsætning. Ved etableringen af Kongeriget Danmarks Hypotekbank i 1906 til organisering offentlig eksport af obligationer fortsattes importen af kapital og inden krigen var nettogælden over 1 mia. kr.

Der gennemførtes i begyndelsen af århundredet tre økonomiske reformer

- Skattereformen 1903
 - Der indførtes ejendomsskyld baseret ejendommen værdi samt indkomstskatter efter en progressiv skala. Formålet var en udligning af skattebyrden mellem land og by. Reformen var lempende for landbruget og forøgede byrden i byerne.
- Tiendeafløsningen 1903
 - Tiende var ved afløsning en meningsløs forældet skat. Ophævelsen var en klar favorisering af landbruget.
- Toldloven 1908
 - Toldloven skilte sig ikke betydelig fra toldloven af 1863. Den var dog mere frihandelsvenlig.

Alle tre direkte udsprunget af systemskiftet i 1901

Mod en ny økonomisk politik

Fra slutningen af 1800-tallet til 1 verdenskrig skete der en væsentlig organisering af interessegrupper især af brancheforeninger. Dette skete i takt med koncentrationsprocessen og dannelsen af karteller. Det danske samfund havde således bevæget sig langt væk fra det liberale ideal med fuldkommen konkurrence. Efter bankkrisen var der også behov for retningslinier i banksystemet grundet de store tab der fulgte krisen.

Det betød at staten måtte søge en højere grad af intervention. I 1909 etableredes en aktiekommission foranlediget af bankkrisen og året efter nedsattes en kommission til udarbejdning af lovforslag om banker og sparekasser.

Statsinterventionen var betydelig i arbejdsmarkedspolitisk henseende.

- I 1907 begyndtes statstilskud til arbejdsløshedsforsikring. Ordningen forøgede trygheden for den danske arbejderbefolkning i tilfældet af ledighed. Sammenlignet med andre europæiske industrilande var denne ordning tidlig. England fik først en forsøgsordning i 1911 og Tyskland i 1927.
- I 1910 gennemførtes normer for afgørelse af faglige stridigheder. Lovgivningen om normerne var et udtryk for samfundet interesse i at mindske det samfundsmæssige tab ved en faglig konflikt.
I overensstemmelse med denne tankegang oprettedes i 1910 Den faste Voldgiftsret (nu Arbejdsretten) som fik generel kompetence til at afgøre retskonflikter.

Forelæsning d.26.09.01 SAH bind II kap. 12

af Lars Rasmussen

Kapitel XII. Første verdenskrig og den nærmeste efterkrigstid 1914-1920

Vigtige punkter i kapitel 12

- I. Erhvervsforhold herunder produktionsudvikling*
- II. Penge- og økonomisk politik*
- III. Beskæftigelse, priser og lønninger*
- IV. Betalingsbalance og efterkrigsboom*

Facts:

DK 1914

- **Meget åben økonomi, dvs. stor handel med udland**
- **DK neutral under krig**

Krig bryder ud ⇒ importforhold vanskeliggøres ⇒ behov for ændret politik via

- produktionsreguleringer
- rationeringer
- maksimalpriser
- udførselsforbud

Ad I.)

Landbruget

- Produktion afhængig af importeret foderkorn og gødning
- Bilaterale handelsoverenskomster med UK og Tyskland i **1915** ⇒ produktion kan opretholdes som før krigen.
- Blokade og ubåds krig fra **1917** ⇒ UK suspenderer handelsoverenskomsten ⇒ besværliggørelse af og prisstigninger på import ⇒ mangel på især gødning ⇒ faldende høstudbytte og produktion generelt. I **1918** var produktionen faldet med **35%** i forhold **1914**, de stigende priser medfører en stigning i indtjeningen i landbruget, således at dets andel af bruttofaktoringkomsten stort set forblev uændret **Se tabel 12.1.**
Bidrog til højkonjunkturen
- UK suspendering af overenskomst ⇒ stigende handel med centralmagter samt skandinaviske lande.
- Forbud mod at anvende byg og kartofler som svinefoder, for at opretholde udbud til forbrugere

Industri

- Gradvis afskæring af rå- og hjælpestoffer
- Regeringsindgreb, der forringede virksomheders handlefrihed
- Frafald af udenlandsk konkurrence ⇒ indenlandsk ekspansion (fremgang) ⇒ primo 1918 var industriproduktionen steget svagt. Skyldtes to ting
 - Opretholdelse af kul- og kokstilsætningsmidler
 - DK industri overtog, grundet frafald af konkurrence, større dele af produktionskæden, dvs. større dansk forarbejdningsvirksomhed
- Blokade i 1917 ⇒ produktion falder 15% i 1918.

Ad II.)

Først nogle bemærkninger

- Under krigstilstand allokeres resursefordeling over mod militære formål (kapital intensivt) ⇒ flaskehalse i form af underbud af de varer hvor resurserne nu er allokeret væk fra ⇒ (alt andet lige) prisstigninger. *Generelt for mange lande*
- Den stigende indtjening for eksporterhverv ⇒ stigende efterspørgsel på blandt andet industrivarer ⇒ stigende priser.

Økonomisk Historie – note kompendium

- 3-dobling af priser under krigen

Pengepolitik

Man suspenderer guldindløseligheden ved krigens udbrud grundet panikagtig Bank-run

De pengepolitiske formål fra Nationalbankens og regeringens side var under WW1 som

- 1. prioritet at føre DK uskadt igennem krigen, samt at sikre aktivitetsniveauet
- 2. prioritet at tage hensyn til den stabile pengeværdi

Kritik af pengepolitik

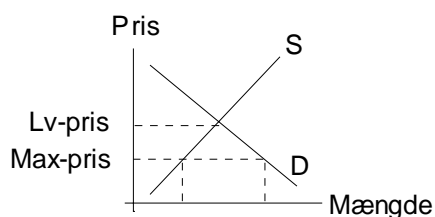
- Første fejl
 - Den cirkulerende pengemængde 3-dobledes, da DK måtte yde betydelige lån til centralmagter til finansiering af disses merindførsel fra DK. Blev indsat i banker og kunne derfor bruges til krediteksponering. For slatten politik af CB
- Anden fejl (lidt uden for kapitlets tidshorisont men alligevel meget godt)
 - Man genindfører guldstandard 1925-26 til 1914-niveau. Overvurdering af kronens værdi

Forsvar af pengepolitik (valutakurs var faldet i % af pari)

- Politisk og sociale hensyn
- Jf. også den høje ledighed i 1917-1918.

Økonomisk politik

- Den 7. august 1914 vedtages ”Augustloven”. Radikal regering støttet af Soc. Dem. indførte loven. Den gav bemyndigelse til foranstaltninger, der skulle sikre det elementære forbrug. Man søgte altså at varetage forbrugernes interesser, frem for produktionens og handelens. Dette betød at der indførtes maksimal priser på en række nødvendige goder. Se figur nedenfor

Økonomisk Historie – note kompendium

- Indførelse af Max-priser \Rightarrow faldende udbud \Rightarrow overefterspørgsel, isoleret set til fordel for dem der havde oplevet indkomstfremgang under krigen, da de kunne opretholde eller øge forbrug af disse varer \Rightarrow skævvridning da nogle fik meget og andre fik næsten intet \Rightarrow behov for rationering for at sikre at alle kunne købe de nødvendige goder \Rightarrow mange omlagde produktion af nødvendige goder til varer der ikke er omfattet af maksimalpriser \Rightarrow produktionsregulering specielt i landbrug for at opretholde udbud af nødvendige goder.
- Efter krigens ophør ophører restriktionspolitikken. Augustloven afvikles i 1919 \Rightarrow priserne, der før blev holdt kunstigt nede, konvergerede nu op i ligevægt igen.

Ad III.)

Inflation

- reduceret vareudbud og øget pengemængde ⇒ betydeligt pres på priser og lønninger
- Stor mængde importeret inflation
- Høj inflation alt i alt, gjaldt for hele Europa

Beskæftigelse

- Stigende beskæftigelse frem til 1917.
- Blokaden fra 1917 var skyld i den stærke stigning i ledighed i de to sidste krigsår – mange blev fattigere men kun få blev rigere herunder Gullaschbaronerne.
- Ledighed på 18% i 1918. Se **figur 12.3**

Lønninger

- Til trods for store prisstigninger øgedes lønnen kun jf. overenskomst fra 1911.
- Dvs. realløn falder 15% 1914-1917
- I 1916 og 1917 ydes der dyrtidsreguleringer for at tilpasse opgangen i leveomkostningerne.

Ad IV.)

Betalingsbalance

- Stort eksportoverskud og DK opnår kortvarigt status som kreditorland lige efter krigens afslutning. Overskud bruges/soldes hurtigt op efter krigens ophør
 - Ved krigens ophør har DK nedslidt kapitalapparat
 - Genforening/genopbygning af Sønderjylland
 - Lageropbygning
 - Fejlslagne vare- og valutaspekulationer (i modrevolutioner i Rusland)
- Landbruget trægt i gang efter krigen
- Industrien hurtigere i gang. Stor likviditet frigjort pga. udsolgte lagre ⇒ stor købekraft
- Krigens profitinflation havde skabt overklasse ⇒ social uro da reallønninger var faldet samtidig.
- Syndikalisterne får hævet realløn kraftigt og nedbragt arbejdstid.
- Pengerigeligheden fra krigstiden opsuges automatisk i løbet af et par år grundet
 - Stor produktionsstigning i industri
 - kraftig inflation på industrivarer efter fjernelse af Max-priser

...Knaphed blev til ligevægt og ligevægt til overflod med det resultat, at råvarepriserne vendte i marts 1920.

Fredskrisen var begynd...

1920-1939: Mellemlkrigstidens væksthæmning

af Philip Bolten Jagd

Kilde: *SAH bind II, 13*

Indledning

- Denne note omhandler mellemlkrigstiden
- Da kapitlet i SAH er forbandet langt følges det ikke helt slavisk- dette m.h.p. at korte ned i detaljerne og undgå gentagelser
- Formålet er således at give overblik og forståelse for periodens udvikling.
- Dette gøres ved inddeling i følgende underafsnit (parentes angiver ca. punkter i bogen):
 1. 1920'erne: Normaliseringsper. – forsøg på tilbagevenden til førkrigsforhold (1-13)
 2. 1930'erne: Depressions årti (14-30)
- herefter uddybes nogle enkeltvise områder sammenhængende for begge perioder:
 3. Generel politisk udvikling i mellemlkrigstiden (31-53)
 4. Landbrugspolitisk udvikling og om selve landbruget (54-67)
 5. Erhvervspolitisk udvikling og om selve erhvervslivet (68-78)
- Punkt 3 og 4 specielt m.h.p. at skildre den kamp der lå i at, at landbruget producerede til eksport og industrien til hjemmemarkedet, hvorfor de tilstræbte forskellige politiske tiltag.
 1. Konjunktur-tal for perioden (79-101)

Om den generelle udvikling op hertil:

- I Danmark: Perioden op til WWI var kendetegnet ved prisstigninger og implementering af ny teknologi i produktionsprocesserne, herunder begyndende industrialisering i Danmark specialisering af det danske landbrug med øget animalsk og smør produktion (andelsbølgen fra 1882).
- Internationalt: Forholdsvis liberaliseret handel med frie valuta- og kapitalbevægelser baseret på gulfodssystemet, som GB £ var garant for via UK rolle som teknologisk leder og i form af ”kontra-cykliske investeringer”³
- WWI: Ændrede (valuta-) balancen ved at skabe hindringer i den frie bevægelse af valuta og kapital, ændrede lederskabet fra UK til USA (der ikke havde samme investeringsstruktur og

³ Dvs. at den internationale valutabalace stabiliserede af, at når der var højkonjunktur i UK (med høje indenlandske investeringer) øgedes efterspørgslen på udenlandske varer, hvilket sikrede dem kapital/valuta til handelsbalancen, mens lavkonjunktur i UK => lav import men høje investeringer i udlandet.

liberale holdning til handel) og bandt verdens lande sammen via gældsforpligtigelser og krigsskadeerstatninger – dermed var koblingerne der forudsatte depressionens forplantning etableret. (NB: forskellig artet inflation og teknologisk udvikling/ødelæggelser af WWI).

1. 1920'erne: Normaliseringsper. (WWI's flg.,prisfald=fredskrise,guldfoden?)

- WWI's afslutning fører den underliggende inflation til overfladen og dette kombineret med stigende forbrugertillid pga freden øger efterspørgslen og dermed priserne indtil 1920
- De stigende priser øger det forventede afkast ved investeringer, hvorfor disse stiger markant – specielt i landbruget men også i industrien, hvis produktionsapparat og lagre har lidt underkrigen
 - Dvs. investeringer til forholdsvis høj (efterkrigs-) rente (der skal dæmpe inflationen).
 - Industrien fylder lagrene til høje priser
- Overskudsdepoter fra sydlige himmelstrøg flyder ind over Europas grænser og de mange (over-) investeringer øger produktionskapaciteten
- Dette udbuds-boom lægger nedadgående pres på (specielt en gros-) priserne, der falder voldsomt 1920-22
- Prisfaldet 1920-'22 => i første omgang forbedret DK bytteforhold fordi vores forædlede (føde-) eksportvarer falder mindre i pris end råvarerne (pris-inelastiske vs. priselastiske varer). Dvs. handelsbalancen forbedres og DKR styrkes.
- Prisfaldet 1920-22 rammer landbruget via faldende indtjening pga. prisfald og repreciering, men industrien rammes hårdest af dette første prisfald, pga. den dyre lagerfyldning og fordi en stor del af DK industri var opstået pga. protektionisme under krigen, men nu viser sig ikke at være konkurrencedygtigt på de internationale markeder og til de lave priser. Specielt går det udover tøj og skoindustri.
 - Midlertidigt afbrud prisfaldet i 1922-'23⁴ pga. indskrænkning i den internationale efterspørgsel fra central- og Østeuropa, der som følge af prisfaldet er røget i recession.

⁴ Der ellers forsætter til 1931 som følge af genetablering af den internationale handel og arbejdsdeling; årsager lidt som 1876-1894.

- Denne recession kaster central- og Østeuropa ud i begyndende protektionisme der lægger en dæmper på specielt landbrugets eksport, hvilket forværrer deres mulighed for at holde sine gældsforpligtigelser
- De mange konkurser i industrien og manglende gældsafdrag fra landbruget fører sammen med konkurser af handelskompagnier (der havde spekuleret i efterkrigstidens prisstigninger ved at fylde lagrene m.h.p. videresalg til specielt central- og Østeuropa) presser den danske banksektors likviditet og det =>
- Landmandsbanken krakker i 1923, hvilket svækker tilliden til den danske økonomi, hvorfor DKR deprecierer. Endvidere
- Garanterer staten folks indskud, hvorved pengemængden forøges, hvilket lægger et nedadgående pres på renten, et opadgående pres på inflationen samt forværrer handelsbalancen, så DKR kommer i glidende depreciering frem til ca. 1925.
- Presset på DKR => inflationært pres der skader DK konkurrenceevne og dermed lægger en ond cirkel om handelsbalancen.
- Det => afholdelse af valutakonference, der ønsker finans- og pengepolitisk stramning og tilbageføring til guldfoden,
- Med valget af Stauning i 1924 blev guldfoden annonceret som mål og en deflationspolitik iværksattes så der fra 1925 ses stigninger i kronen (og dermed en opbremsning i inflationen) på bekostning af den indenlandske efterspørgsel og vækst.
- I Europa havde flere lande fået stabiliseret deres valutaer og genindført guldfoden, eksempelvis UK (1925) og F(1926)
- Dette øgede forventningerne til en ditto i DK, hvorfor der gik spekulation i pariføringen, så DKR var i pari allerede i 1926 – på trods af at pariføringen først officielt annonceredes i 1927.
- Årene 1927–1931⁵ var præget af en stadig bedring af den internationale økonomi og i DK førte nogle gode høstår til øget indtjening i DK landbrug, hvorved efterspørgselen på industriprodukter steg og arbejdsløsheden kunne aftage (ca. 22 pct. i 1927 til ca. 14 pct. i 1930)

⁵ Til trods for krakket i 1929 fortsatte opgangen i DK altså til 1931 fordi DK bytteforhold forbedredes pga. råvareprisfald efter krakket- først med begyndende protektionisme og bilateral handel kom DK i vanskeligheder.

- Guldfodens genindførelse i Europa lagde dog beslag på penge- og til dels finanspolitikken, der nu blev reserveret til forsvar af valutakurserne. Dermed havde man afvæbnet sig selv over for den trussel mod den økonomiske vækst, der lå latent i de skæve handelsbalancer og gældsforholdene efter WWI.

2. 1929-1939: Depressionen (krigsgæld, bilateralisme, krak, guldfod fjernes, Kanslergade)

20'ernes kendetegn: (Over-) investeringer omkr. 1920 (til høje priser) ramtes af

internationalt prisfald ⇒ bankkrak og recession, der aftog mod 2. halvdel af 20'erne pga.

stabilisering af international handel / efterspørgsel som følge af specielt

valutastabiliseringen vha. guldfoden.

- I løbet af WWI stod den teknologiske udvikling stille i Europa, hvorved den økonomiske førertrøje skiftede over til USA, der uden ødelæggelser eller lignende kunne opbygge kompetitiv industri og landbrug
- Store lån til Europa optaget under krigen skulle betales tilbage, men det amerikanske produktivitets førerskab og en protektionistisk handelspolitik vanskeliggjorde F og UK's fremskaffelse af USD.
- Dermed blev disse lande afhængige af krigsskadeerstatninger fra G, der betaltes i USD, fordi USA finansierede genopbygningen af G m.h.p. at genoplive et stort potentielt marked for den (førende) amerikanske industri.
- Med guldføringen i Europa i 1925-'27 fik disse gældsforhold konsekvenser. Det massive flow af guld til USA svækkede styrken i guldfodssystemet, fordi tilliden til omveksling til de gældende kurser svandt.
 - I førkrigstiden ville et sådant guldflow til f.eks. UK havde presset priserne i vejret og dermed udlignet flowet over tid, men pga. den amerikanske protektionisme kunne de europæiske lande ikke trænge ind i USA og da FED modvirkede det inflationære pres på priserne ved kontraktiv pengepolitik skabtes en skævvridning af det økonomiske system.

Økonomisk Historie – note kompendium

- I Europa tyngede afbetaling på lån til krigsskadeerstatningerne den tyske økonomi så meget, at det internationale prisfald i 20'erne kombineret med øst- og centraleuropæisk protektionisme, skabte støt stigende ledighed i G i 20'erne.
- Dermed mindskedes den amerikanske tillid til Tyskernes kreditværdighed og den amerikanske långivning blev strammet.
- De penge der nu ikke kom fra USA til blev i stedet investeret i den beskyttede amerikanske industri, hvilket pressede aktiekurserne i vejret og dermed trak endnu flere investorer væk fra Tyskland pga. alternativ forrentningen steg
- Ved at fjerne den amerikanske långivning til G havde man imidlertid skudt sig selv i foden.
- Den svækkede Europæiske økonomi kunne ikke skaffe tilstrækkeligt USD hvorfor den amerikanske afsætning faldt
- Fordi USA fortsat krævede ydelser på krigslånene forstærkedes denne spiral
- Dermed var der ikke grundlag for de aktiestigninger man så i specielt 1929 og i september knækkede kurs-kurven og aktierne faldt 30pct.
- Da USA begyndte at stramme långivningen til G overtog England i nogen grad for at sikre genopbygningen, men de svækkede økonomier ramtes nu hårdt af kursfaldene i USA, der lukkede den amerikanske lånekasse i og lagde en voldsom dæmper på efterspørgslen på den internationale efterspørgsel på varer og tjenestet.
- Ingen kunne betale deres gæld til USA, hvilket styrkede krakket, hvilket pressede efterspørgslen ned og ledigheden op i USA
- med den aftagedene efterspørgsel begyndte priserne specielt indenfor primærprodukter at falde
- Dermed startedes en udvikling magen til den i starten af 20'erne med konkurser og bankruns.
- Til forskel fra 20'erne havde man bare ikke nogen politiske våben at bekæmpe lavkonjunktoren med pga. guldfoden
- I Tyskland så man protektionisme som det eneste middel og i 1930 øgedes toldsatserne markant, hvorefter handel senere i 1933 blev overlagt fuldstændigt til bilaterale clearingsaftaler.
- Fordi Engelske banker havde overtaget noget af den amerikanske långivning i G (hvis økonomi forværredes stærkt med stigende ledighed) kom der pres på det engelske pund

guldfod. Det forværredes i starten af 30'erne med den tyske protektionisme for at beskytte valutaen begyndte også UK med toldforøgelser i 1931

- Det var imidlertid ikke nok og i 1931 måtte den engelske regering opgive guldfoden og devaluerede voldsomt- det samme gjorde en lang række lande inkl. DK (sterlingblokken).
- Samtidig i 1932 overgik også UK til bilaterale handler, der specielt fordelte UK's dominions, (bl.a. Australien og New-zealand)
- Dermed rammes den danske eksport der, hvor der gjorde mest ondt: på den animalske afsætning.
- Med de bilaterale handelsaftaler og pga. protektionismen forværredes det danske bytteforhold markant i årene 1931-1932 og pga. den meget ensidige danske eksport (fødevarer) forværredes handelsbalancen betydeligt.
- Den bilaterale-protektionistiske handelsform passede ikke DK godt og for at rationere den begrænsede valutatilstrømning blev valutacentralen oprettet i 1932.
- Krisen havde nu ramt den danske eksport og dermed hele økonomien og ledigheden var stigende.
- Da der i 1933 truede en arbejdskonflikt og £ blev devalueret samtidigt med at krisen og ledigheden var eskalerende mødtes de ledende danske politikere i Kanslergade for at undgå en økonomiske katastrofe.
- Man havde jo atter fået indskiftet penge- og finanspolitikken i kampen mod konjunktursvingningerne, efter de havde siddet på bænken under guldfodsperioden fra 1926-'31 – og nu var det tid at anvende dem bedst muligt på banen (...tænk hvor kan man skrive historie på en sjov måde...)
- Hovedpunkterne i **Kanslergadenforliget** blev:
 - *Overenskomstindgreb*: fornyelse af gældende overenskomst (trods DA kræver løn ↓ 20pct.)
 - *Devaluering* så DKR følger pundet.
 - *Lempelig pengepolitik* til at fremme byggeri og modvirke arbejdsløshed,
 - *Lempelse af finanspolitikken* via Steinckes socialreform (stadig balanceret budget)

- Efter 1933 præges udviklingen af kontraktionerne i den internationale handel og politiske sfære om end effekterne af den indskiftede finans- og pengepolitik begyndte at vise sig
 - I DK var det specielt byggeriet (via lempelig pengepolitik og en række offentlige byggetilskudsordninger), der trak ledigheden nedad og fik de økonomiske hjul til at køre DK lunt hen mod WWII
- I G er Hitler kommet til magten (1933) og søger at nedbringe ledigheden gennem ekspansiv finanspolitik m.h.p. at klargøre produktionsapparatet/landet til WWII (1939-1944)....

- se næste episode i af den spændende i historie i en andens noter: 1939-1944.

3. Generel politisk udvikling i mellemkrigstiden

- Hovedforløbet i politikken efter WWI var, at man indledningsvist søgte tilbage til den liberale politik fra før WWI via normaliseringspolitikken. Dette gjaldt op gennem 20'erne, hvor man trods prisfalds kriser mv. holdt stædigt fast i liberalismen.
- WWI's reguleringspolitik havde dog flyttet grænser for, hvad nogle politikere (socialdemokrater i særdeleshed) mente man kunne tillade sig og dette fik konsekvenser specielt fra 30'erne, hvor den internationale krise motiverede en bevægelse i den danske politik over mod regulering.
- De første skridt mod øget offentlig indblanding kom i slutningen af 20'erne indenfor bank- og konkurrenceområdet, hvor man søgte at hindre karteldannelse via begyndende **monopollovgivning** (20'erne - meget svage love)
- Den stigende protektionisme i Europa førte til krise i landbruget, hvis organisationer øgede pressede på for offentlige handleplaner. Den socialdemokratiske regering indførte derfor **statsstøtte til landbruget** (1931) samtidigt med en forøgelse af hjælpen til de der var blevet arbejdsløse som følge af krisen..

- En fortsat stramning ide internationale handelsrelationer med indførelse af den bilaterale handelspolitik i vores og vigtigste samhandelslande, UK og G, fører til oprettelsen af **valutarådet** (1932) m.h.p. at værne om KR-kursen der pga. betalingsbalance forværring (DK ensidig eksport) er under pres. Valutarådet fungerede ved at begrænse tilgangen til valuta, der kun kan skaffes, hvis man har en valutaattest, udstedt af valutarådet. Årsagen til at rådet accepteres i erhvervslivet var specielt, at dette blev taget med på råd m.h.t., uddeling af attesterne.
- Den eskalerende krise øger presset på specielt det liberale venstre, hvilket er årsagen til **Kanslergadeforliget** (1933), med indgreb i overenskomsten, en devaluering (der tidligere havde været låst af guldfoden), indgreb i pengepolitikken, som man indtil det havde set som nationalbankens anliggende samt en ekspansion af den offentlige finanspolitik (der aldrig før havde anvendt stimulerende)
- Forligsmandens beføjelser udvidedes (1934) i forbindelse med arbejdsmarkedskonflikter
- Endvidere oprettedes **priskontrolrådet** (1937 – og altså en styrkelse af de svage love fra 20'erne) m.h.p. at hindre monopoldannelse i slipstrømmen på 30'er krisens virksomhedskonkurser.

4. Landbrugspolitisk udvikling og selve om landbruget (54-67).

- Kampen mellem erhvervsliv og landbrug viste sig specielt i, hvilke politiske tiltag de tilstræbte via deres respektive interesse organisationer. For landbruget, der ellers altid havde været forholdsvis liberal betød kampen for (indledningsvist) normaliseringspolitikken oprettelsen af nye organisationer, f.eks. Landbrugsrådet i 1919.
- Under krigen var husdyrholdet faldet voldsomt og markernes gødningstilstand var forpint og dette søgte man at rette op på via store investeringer i efterkrigsårene – investeringer, hvis ydelser ramte landmændene som en boomerang i 1920'ernes prisfaldsperiode.
- Det store prisfald og den pressede DKR var således hovedårsagen til oprettelsen af Landbrugsrådet, hvis mål var at sikre lempelse af landmændenes afdrags vilkår af 1919-lånene (=statslånskrisen).
- Landbrugets forrentningsprocent i fra 20-40 var meget svingende og årsagerne hertil var udsving i priser og valutakurser snarere end i produktionen, der var rimeligt stigende. Det største problem var dog stadig de faste låneydelser, der ikke varierede med priserne.

- En anden klemme på landbruget var imidlertid bytteforholdet overfor erhvervslivet, der var stærkt nedadgående i mellemkrigstiden pga. faldende transportomkostninger for vores oversøiske konkurrenter, prisfald og handelsindskrænkning (international efterspørgsel falder).
- I 1929 begyndte krisen for alvor og kornpriserne halverede indtil 1931, hvorfor der implementeredes 3 slags kriseforanstaltninger for at hjælpe landmændene:
 - Lov om udsættelse af tvangsauktioner m.h.p. at forhindre at ellers duelige landmænd sættes på gaden pga. likviditetsvanskeligheder som følge af de faldende (korn-) priser men fast gældsbyrder.
 - Lov m.h.p. at nedbringe landbrugets udgifter, via specielt gældsudgifterne: herunder rentesænkninger (kanslergade) skattenedsættelser og tilladelse til hensættelse af skatter,
 - Hævning af landbrugets indkomster via devaluering (kanslergade) og produktionsregulering i form af sukkerordning (1932 => lovbestemt pris og importregulering), svineregulering (1933 => produktionsbegrænsning da man ikke kan producere sig ud af prisfald og handelsnedgang), kornordningen (1933 => afgift på indførsel af udenlandsk korn), kødordningen (1933 => tilskud til kødkøb og udbudsregulering via opkøb af kvæg til destruktions => kvalitetsforbedring) og slutteligt, Smørordningen (1933, afskaffes hurtigt igen)
- arbejdskraften i landbruget var stigende i 20'erne med aftagende i 30'erne, fordi landbrugslønningerne – som følge af prisudvikling - ikke kunne følge byerhvervenes. De ledige landarbejdere tog til byerne og fik job, mens de tiloversblevne i byerne ikke kunne/ville anvendes i landbruget.

5. Erhvervspolitisk udvikling og om industrien (68-78)

- I starten af 20'erne var det industrien mere end landbruget er blev ramt på produktionssiden af prisfaldet – man kunne simpelthen ikke klare sig i den internationale konkurrence, fordi man havde været beskyttet under hele WWI.
- Derfor krævede industrirådet tidligt beskyttelsestold, hvilket – jf. *den generelle politik* – ikke faldt i god jord hos politikerne, der stort set frit lod deflationskniven skære de urentable virksomheder fra.

- Eneste indgreb var i 1921 med indførelsen af en eksportkreditgivning samt i importforbud af sko og cigarer (1922) under påskud af dumping.
- I 1923-24 bedredes industriens forhold om end væksten hæmmes af vanskelig kapitalfremskaffelse til investeringer pga. bankkonkurser.
- Industrien rantes dog atter *hårdt af pariføringen i 1925-1926*, hvor der måtte sælges til deflationspriser – specielt tekstil og skoindustrien måtte her bukke under om end der gennemførtes toldnedsættelser på en række rå- og hjælpestoffer.
- Presset på DK industri i 20'erne førte samlet til en markant rationalisering/elektrificering (elmotoren) med stigende kapitalintensitet (HK pr. pers.). De flere HK pressede reallønningerne og øgede derved profitten og investeringerne og dermed også produktionen i den sidste halvdel af 20'erne, hvor industrien bl.a. gennemførte produktomlægning i retning af mindre arbejdsintensiv eller mere kvalitetsminded produktion – så man ikke skulle konkurrere på de andres stærke sider.
- I 30'erne vandt industrien frem over for øvrige erhverv pga.
 - importreguleringens handelsrestriktioner indenfor færdigvarer men ikke rå- og hjælpestoffer.
 - produktivitetsvæksten og produktdifferentieringen fra 20'erne at man nu stod stærkere i den internationale konkurrence (samtidigt med at landbruget rantes hårdt af protektionisme)
 - lave fødevarerpriser øgede pladsen i privatøkonomien til at efterspørge industriprodukter.
 - pga. at bankernes udlån steg i slutningen af 20'erne (med stigende industriprofitter) og muligheden for børsnotering i 30'erne også steg, hvorved investeringsmulighederne steg - dette til trods for, at valutacentralen vanskeliggjorde investering i maskiner/teknologi der skulle importeres, men

5. Konjunktur-tal for perioden (79-101)

Denne sidste lange del har jeg valgt at udelade, da det er tal op og tal ned. Det bedste man kan gøre er at er bladre figurene igennem og søge at anvende ovenstående til at forklare ændringer (en lille lækker delkontrol)

Anden verdenskrig 1939-45

af Toke Fosgaard

Kap 14, Økonomisk vækst i Danmark 1914-1983, bind 2

Afsnit 1- Fra krigsudbrud til besættelsen

Tyskland, var under Hitlers ledelse.

Angreb den 1. september 1939 på Polen – anden verdenskrig var i gang.

DK's problemer var at beholde neutralitet og samtidig med bibeholde handelen både med England (UK) og Tyskland (Tys) som DK gjorde under første verdenskrig.

UK og Tys var dog mere interesserede i at forhindre forsyning til krigs modstanderen, end at lade DK handle med begge parter.

DK's situation:

- Landbrug

Stigende importpriser og ikke tilsvarende stigende eksport priser skabe indkomstproblemer for landbruget. Englænderne satte lave makspriser på deres importerede landbrugsvarer. Samtidig devaluerede UK i forhold til Danmark, hvilket yderligere fik import priserne til at falde. Danmarks regering blev nødsaget til at støtte landbruget.

- Industri

Havde haft opgang i forbindelse med oprustningen i Tys.. Efter krigsudbruddet opstår der fald i produktionen, og kraftigt faldende priser. Stigende arbejdsløshed.

- Valuta

Grundet dårligt bytteforhold, steg presset på valutaefterspørgsel, og Nationalbanken blev derfor nød til hæve diskontoen fra 2 til 5,5 %. Dette var dog ikke tilstrækkeligt, der blev derfor indført lov om ikke stigende avancer (vedtages okt. 1939).

Gældende overenskomsterne forlænges.

Afsnit 2 Hovederhvervene under besættelsen

- DK besættes 9 april 1940. Dette gav store ændring af de økonomiske forhold. Stort set al handel undtagen med Tys. stoppede. Eksporten til Tys. steg.
Likviditetsproblem: Betaling for de tyske tropper, skabte problemer, fordi det gik ud over den danske pengebase. Løsningen var at åben en værnemagerkonto. Imidlertid opstod problemer om finansieringen. DK håbede (meget blå øjet) at Tys. ville leverer varer til dækning af trækningen på kontoen – men nej.
- Bemærkelsesværdi tysk politik overfor DK under krigen. Tys betalte rundhåndet danske virksomheder med penge hentet i Nationalbanken, og de lovede at leverer råvarene. Motiv: dette var en lette måde end magtanvendelse ved, at opnå de ønskede mål på. Konsekvensen af den ”venlige” tyske politik var at DK slap for udplyndringer, som det skete andre steder. Regerings vigtigst opgave: holde så mange varer som muligt i landet.
- Prisstigninger var uønskede af både DK og Tys. I samarbejde gennemførte man en revaluering i jan '42. Der blev indført makspriser på eksportpriserne og på hjemmemarkedets priserne.
- Manglende import af fødevarer medførte afleveringspligt til høje priser
- Den animalske produktion halveres mens den vegetabiliske var uændret. Produktiviteten steg.

- Under besættelsen nød DK's industri godt af tyske leverancer af råvarer.
- Stor mangel på brændstof medførte rationering og besparelsesordninger. Produktionen af tørv og brunkul steg derfor.
- Regeringen anvendte opmuntringsprincippet (høje priser og dermed høje profiler) for at skaffe ekstra råvarer.
- Generelt en meget kraftig regulering af råvareallokeringen.
- Tyske ordre i DK var medvirkende til at holde beskæftigelsen oppe.
Regeringen ønskede dog at undgå at for meget af produktionen gik til krigsførelsen, derfor gennemføres afdæmpende foranstaltninger. Blandt andet skulle alle betalinger gå over nationalbanken. Formål med dette var at man 1) fik fanget skattesnydere 2) fik etableret et værnemagerkartotek. Disse tiltag var medvirkende til at afdæmpe leveringerne til Tys.
- Arbejdspolitiske område
Frygt for at tyskerne skulle overtage kontrollen med markedet. Derfor lov om arbejdsforhold 1940 bevirkede at arbejdsnedlæggelser blev undgået. Dermed havde tyskerne ikke undskyldning for at overtage kontrollen. Der indførtes lønstop og samtidig med avancementstop for at undgå skævvridninger.
Krigen løste arbejdsløshedsproblemerne, fordi regering gennemførte støtteordninger, dansker udvandet til arbejde i Tys og fordi tyskerne gennemførte mange anlægsopgaver

Afsnit 3 – Økonomisk facit

Den økonomiske politik præges af regulering- og restriktionspolitikken.

Likviditets rigelighed, som følge af tyskernes træk på clearing- og værnemagerkontoen. Indlånene i danske banker steg med 5 mia. 1939-1945. Regeringen og Nationalbanken arbejdede for at undgå følgerne af den uundgåelig pengelighed. I 1942 pålægges bankerne at holde en større likviditetsrate. Nationalbanken solgte obligationer og korte pengebindings lån
På det finanspolitiske område skete der ligeledes opsugnings tiltag. På opfordring fra det såkaldte professorudvalg lavede regering fra 1943 opsugningsoverbudgettering.

Konsekvenser af krigen og besættelsen.

- DK's anslåede tab i forbindelse med besættelsen er 5 mia.
- Forbruget i Danmark faldt 20 pct.
- Boligmangel, skabte store problemer efter krigen.
- Rationering af fødevarer. Dog var DK relativt lidt ramt.

Genopbygningsperioden 1945-50 (Kap. XV)

af Julie Tranberg

Problemstilling:

Genetablering af produktions og handelsmønstret fra før krigen både nationalt og internationalt. Således at forsyningsproblemet, den voksende arbejdsløshed, pengeligheden og den manglende valutareserve blev løst.

Pengerigelighed:

Baggrund: Tyskerne havde under krigen tiltvunget sig ubegrænset trækningsret på nationalbanken som de direkte el. indirekte havde udbetalt til danske borger. Alt i alt drejede det sig om nærværd 8. milliarder kr. Jf. størrelsen af statens reguleringskonto i banken tabel XV.1.

Løsning: Stram finanspolitik, pengeombytning og formueopgørelse => tilsigtede at annullerer de sedler tyskerne havde bragt ud af landet og få fat i krigsskabte værdier (værnemagerprofitter) der var holdt uden for selvangivelsen (stort beløb 2,7 mia.).

Fortsat overbudgetteringspolitik (højere skatter end de udgifter staten har).

Formuestigningsafgift => nedskrivning af reguleringskontoen.

Til de offentliges bestræbelser for at nedbringe pengemængden kom virkningerne af det ganske betragtelige betalingsbalanceunderskud (bl.a. pga. briterne holdt priser på landbrugsvarer nede og regering tillod fri import fra UK => valutagæld) og Marshallhjælpen (De kronebeløb, som importørerne betalte for varer modtaget under hjælpeprogrammet, indsættes på bunden konto i nationalbanken). se tabel XV.2.

=> Disse foranstaltninger opsugede stort beløb, men da kassebindingsreglerne lempedes, skete der ikke væsentlige ændringer i likviditeten

Konklusion: Ledige penge trods alt væk i 1949. Skyldes primært at prisniveauet var steget, det reale nationalprodukt blevet større (BFI løbende priser steget med 1/3) => transaktionsbehovet for betalingsmidler vokset så meget at likviditeten passende.

Planøkonomi eller markedstilpasning:

Planøkonomi fortsatte frem til slutningen af 1940'erne og starten af 1950'erne.

Således var restriktioner og rationering ikke ophævet umiddelbart efter krigen (modsat efter 1918) => internationalt set umuligt. De knappe forsyninger opretholdte de bilaterale handelsaftaler. Kapitalmarkederne var ikke funktionsdygtige. Afvikling af

restriktioner krævede harmoni ml. omkostning , priser og valutakurser således at BB kunne holdes i ligevægt uden direkte indgreb.

Liberalisering ikke så tillokkende => vænnet sig til den sikre i mange tilfælde statsgaranteret omsætning og fortjeneste. Frygtede prisfald og arbejdsløshed.
=> således fortsatte kontrol med priser, produktion, fordeling og udenrigsomsætning ved direkte indgreb. Planlægning udbygges i 1947 ved at der udarbejdes nationalbudgetter.(udarbejdes årligt til regeringsskifte i 1950).

På internationalt plan er efterkrigstiden også præget af økonomisk planlægning. bl.a. Marshallhjælpen der var et fireårsprogram for økonomisk genopbygning i Europa.

Styring af økonomien: Finanspolitikken blev det nye effektive instrument til supplerende og afløsning af restriktionspolitikken.

Skepsis overfor pengepolitikken muligheder => regeringen mente ikke at renten var anvendelig ved udvælgelse af investeringsprojekter eller til stimulering af opsparingen.

Markedstilpasning: Større forsyninger og forbedring af BB => begyndende afvikling af rationeringerne og de øvrige forbrugerrestriktioner.

Stigende velstand og god beskæftigelse => bidrog til afvikling af restriktioner og overgang til markedsøkonomi med frit forbrugsvalg og frihed omkring investering i den private sektor.

Valg 1950 => styrkelse af liberale kræfter. Finanspolitikken havde som nævnt vundet anerkendelse og det samme gjaldt pengepolitikken, da balancen mellem likviditet og transaktionsbehov omkring 1950 var genoprettet.

Udenrigshandel:

Konflikt vedr. £-kursen: Af indkomstmæssige grunde ville landbruget vende tilbage til den lavere kronekurs (sterlingkurs på 22,4), som havde været gældende i

samhandelen med England efter Kanslergadeforliget. England støttede dette, da det ville være lettere at få leveret landbrugsvarerne til lave sterlingpriser.

Nationalbank direktør og regering ville fastholde kursen på nuværende 19,36 => efterår 1946 sterlingkursen fastholdt på 19,36

Produktionsapparatet: Genrejsning af erhvervslivet krævede at maskiner, foderstoffer og vigtige råvarer kunne skaffes gennem import. Vanskeligt da der var international vareknaphed. Der forlangtes høje priser og det var dyrt at få dem fragtet. Ydermere manglede DK fremmed valuta til at betale for importen.

Valutaproblemer: DK manglede specielt dollar til betaling af import.

Valutaindtjening fra Tyskland og UK så sort ud => Tyskland var i kaos og UK havde finansielle byrder.

Handelsoverenskomsten med England i 1945 betød en nedskæring af priserne på landbrugsprodukter. Yderligere forpligtede DK sig til levere UK hele vor landbrugseksport – ingen garanti fra England for leverancer af jern, stål og kul. => Valutaunderskud (da regeringen også tillod fri import fra UK for at skaffe eftertragtede forsyninger).

Fortsat underskud på BB: Dårligt høstudbytte (1947) => eksport mindskedes
Afbrydelser af leverancer af smør og bacon til England da konflikt om priser => UK ophæver aftale om nationalbankens adgang til at erhverve dollars for sterling.
=> dollar knaphed

Marshallhjælpen: USA- 1948 Marshallhjælpen => USA bange for forsyningsknapheden i Vesteuropa ville give kommunisterne vind i sejlene (kolde krig).

Vesteuropa fik gennem gaver og billige lån den nødvendige dollarvaluta. Hjælpen ydes gennem til formålet skabt OEEC, der bestod af de europæiske modtagerlande som selv administrerede hjælpen på basis af langtidsprogrammer for genopbygningen,

som de respektive regeringer havde udarbejdet. Fulgt op med krav om europæisk samhandel skulle frigives og den europæiske arbejdsdeling genskabes.

DK (1948-53) modtog 278 mill. \$ = 1727 mill. kr. 42 mill.\$ var lån til 2 pct. rente resten gave =>tilstrækkelig til at dække underskuddet på vare og tjenestebalancen se tabel XV.2.

=> Produktion stærkt i vejret fra 1948. Generel god høst => importerede foderpriser falder. Briterne med til kraftig forhøjelser på vore landbrugsvarer i 1948 og tilsagn om leverancer af jern, stål, kul til rimelig pris.

=> I 1949 forbedredes således bytteforholdet i udenrigshandlen med 30 pct. jf. tabel XV.2.

Britisk devaluering i 1949: Den gunstige udvikling fik en brat ende da UK som led i en omfattende valutakurstilpasning ml. Vesteuropa og USA i sep. 1949 devaluerede sterlingen med 30 pct. overfor dollaren.

=> nødvendigt for DK at følge pundet – sterlingkurs fastholdt – dollarkursen forhøjedes => importvarer der måtte købes i dollarlandene 44 pct. dyrere => slem prisklemme fordi DK i høj grad solgte til Sterlingområdet men købte i dollarområdet => bytteforholdsforringelse (20 pct.).

Midten af 1950 prisstigning ved at falde til ro og den danske valutagæld holdt op med at stige.

Juni 1950 krigen i Korea => voldsomme prisstigninger ramte råvarer og industriprodukter => bytteforhold nåede efterkrigstidens laveste niveau.

OEEC i efterår 1949: Tog for alvor fat på liberaliseringsproblemerne. Man sigtede på en samtidig fjernelse af de bilaterale betalingsaftaler og den kvantitative importregulering landene imellem.

For at smidiggøre betalingerne oprettede man i 1950 Den europæiske Betalingsunion (EPU). Unionens primære likviditet bestod af et grundfond af guld og dollars stillet til rådighed af USA. Til erstatning for de bilaterale betalingsaftaler mellem OEEC-landene fik hvert medlemsland nu i stedet adgang til træk af de øvrige medlemslandes

valutaer via betalingsunionen. Efter udløbet af hver måned foretoges der for hvert enkelt land en opgørelse af de gældsposter og tilgodehavender, der i månedens løb var opstået over for hvert af de øvrige lande, og modregning fandt sted. Det beløb, der herefter resterede som det enkelte lands i månedens løb opståede nettotilgodehavende hos eller nettogæld til unionen afregnedes dernæst ved, at en vis del af debtors gæld indbetalte i guld eller dollars, mens unionen ydede kredit for resten. Kreditorerne skulle yde unionen kredit for en bestemt del af deres tilgodehavende, hvorimod de fik udbetalt guld eller dollars for resten. Gennem EPU var bilaterale betalingsaftaler altså erstattet af en multilateral clearing mellem medlemslandene, suppleret af en betydelig automatisk kreditgivning.

OEEC's fjernelse af den kvantitative importregulering foregik ved såkaldt procentliberalisering (1950-57). Ved liberaliseringen forpligtede OEEC sine medlemslande at frigive importen fra OEEC-området af varer, som i 1948 repræsenterede en bestemt procent af den samlede import for privat regning herfra. I første omgang skulle 50 pct. af den samlede import fra OEEC-området liberaliseres. Denne sats blev senere sat op.

Liberalisering => dansk industri øget konkurrence men ikke så hårdt som frygtet:

- 1) Opfyldte sjældent liberaliseringsprocenten. Dette kunne passere pga. valutavanskeligheder og fordi man kunne dokumentere at handel med landbrugsvarer ikke frigjordes i samme omfang som handelen med industrivarer. Man kunne endvidere påpege, at lande med høje toldsats bevarede en væsentlig beskyttelse hvorimod Danmark hvis toldsats var lave, ville blive udsat for et mærkbart konkurrencepres.
- 2) Liberaliserede varer der repræsenterede en relativ stor del af importen, men en relativ ringe del af den indenlandske produktion.
- 3) Vesteuropa højkonjunktur => udenlandske virksomheders kapacitet var så stærkt udnyttet at det var begrænset hvad de kunne levere det danske marked. Plads for de udenlandske varer i DK uden nødvendigt at begrænse den danske produktion.
Højkonjunktur => gode chancer for dansk industrieksport
- 4) Rationalisering => bedre konkurrence evne

Stor interesse for fuld konvertibilitet for de vesteuropæiske valutaer over for dollaren. Dette gennemførtes med udgang af 1958 samtidig med at EPU ophørtes. Til afløsning af unionen oprettedes Den europæiske valutaoverenskomst (EMA). Kreditter fra fonden ydes efter forhandling, mens der som nævnt var indbygget en automatisk låneordning i EPU. Tanken var at udvikle den frie valutahandel bankerne imellem mest muligt.

Konvertibiliteten var i dansk interesse. Internationale kapitalbevægelser blev nu friere og lånemulighederne gunstigere. Konvertibiliteten bidrog til at gøre amerikansk kapital mere interesseret i at investere i Danmark end hidtil.

Genopbygningstempoet:

Industriproduktionen passerede ligesom det saml. BFI førkrigsniveauet allerede i 1946. Landbruget derimod nåede først førkrigsniveauet i 1949-50. jf. fig. XV.2.

Forskel skyldes => Forskydninger i arbejdskraftens fordeling.

Lille vækst i den saml. arbejdsstyrke (3 pct.)

Beskæftigede del af arbejdsstyrken til gengæld vokset.

Landbrugets arbejdsstyrke reduceredes med 20 pct.

Trods tilbagegang i industriproduktionen var beskæftigelsen den samme som i 1939 – udvidedes op til 1950

Landbruget: Arbejdsstyrkens fald skyldes store lønstigninger i 1943-45 (jf. tabel XV.3.), der fulgtes af stagnerende salgspriser => forrentningsprocent 1945-47 stagnerede (jf. tabel XV.3)

Nedgang i arbejdsstyrken hindrede ikke at landbrugsproduktionen samtidig udvidedes => øget arbejdsproduktivitet (jf. tabel XV.4.). Bemærkelsesværdi da beskeden saml. investeringer. Skyldes investeringsomlægning => fra bygninger til arbejdsbesparende maskiner – marshallhjælpen øgede dette. Derudover skete der omkostbesparende rationaliseringer.

Industri: Lavere produktivitet ved krigsafslutning end førkrigstiden => begrænset materiale tilførsel, udslidt kapitalapparat substitueret med arbejdskraft, omlægning af

produktionen til mere arbejdskrævende industrivarer, tilbageskridt i personlig effektivitet (arbejdstempo mindsket som led i modstanden mod besættelsesmagten).

Men trods alt stigning i produktionen på ca. 50 pct. fra 1946-50 => Tyskland midlertidig industrisammenbrud => DK starte ny produktion mulig. På hjemmemarkedet begunstiges afsætning af maksimalpriser, rationering og huslejereguleringer, der holdt udgifter til de nødvendige behov nede, hvilket sammen med vareknaphed stimulerede efterspørgselen efter mindre nødvendige industrivarer.

Eksporten mere afhængig af leveringsevne end konkurrenceevnen. Produktivitets fald det samme i udlandet => industrieksportens andel af den totale vareeksport øgedes fortsat.

Større investeringer til byerhverv specielt til industri. Stimuleres bl.a. af Marshallhjælpen. Staten investere bl.a. i boligbyggeri for at komme bolignød og arbejdsløsheden til livs.

Oversigt for den 8. Oktober. Danmark i 1950'erne

af Allan Ekstrand

taget på: <http://www.ekstrand.mobilixnet.dk/politstudiet/noter/index.htm>

Relativt svag vækst på baggrund af en international "guldalder"

(S.Aa. Hansen kap. XVI)

1. Følgerne af den internationale liberalisering generelt produktivetsfremskridt og øget konkurrence. For Danmark specielt ikke som frygtet en udkonkurrering pga. OEEC's krav.
2. Baggrunden for den relativt svagere danske vækst:
 - a. Den strukturelle svaghed: Det vigtigste eksporterhverv landbruget stigende afsætningsvanskeligheder (lav indkomstelasticitet, produktivetsfremskridt og protektionisme).
 - b. Manglende handlemuligheder pga. mindre udenlandsk kreditgivning.
 - c. Derfor gentagne opbremsninger i den økonomiske politik af hensyn til betalingsbalancen.
 - d. Og derfor relativt lavt investeringsniveau i internationalt perspektiv.

Økonomisk Historie – note kompendium

1. I den økonomiske politik som sådan afløses interne og eksterne restriktioner nu af generelle instrumenter, finans-, og pengepolitik. Specielt om den såkaldt neutrale pengepolitik.
2. Erhvervene: industriens fremgang i beskæftigelsen og eksport.

Egne notater:

Ad. liberalisering:

- Voksende samhandel.
- I stigende grad lande med samme faktorudrustning der handles de "samme".
- Intra industriel handel (udnyttelse af skalafordelene).
- Tidligere interindustriell handel.

Specielt om OEEC's procentliberalisering og følgerne for Danmark:

- Gik ikke som frygtet (Danmark klarer sig godt i konkurrencen).
- a. Undtagelser.
 - b. "Liberaliseringsaritmetikken"
 - c. Den almindelige europæiske højkonjunktur.
 - d. Rationaliseringer i Danmark.

Baggrunden for den svage vækst:

1. Den erhvervsstrukturelle svaghed.
 - Ca. ½ af valutaindtjeningen kom fra landbruget hvis sektorbytteforhold stadig forringes (se s. 128).
 - Bytteforholdsforringelser i forbindelse med "Korea" og "Suez".
 - Landbrugsvarer havde lav indkomstelasticitet.
 - Store produktivetsfremskridt
 - Europæisk landbrugs protektionisme.
1. Manglende udenlandske kreditgivning.

Først sen afbetaling af eksisterende gæld

Fra 12. Oktober 2001. Danmarks vækstforløb fra 1960 og frem.

af Jens Lillebæk

H. Christoffersen Kap. 1 s. 11-15, samt hele kap. 2.

1.2 Den nye velfærdsstat.

Forud for 1958 skilte Danmark sig ud fra det øvrige Vesteuropa ved at have en relativ lav vækst i produktionen. I 1950 tabte socialdemokratiet regeringsmagten, hvor de indtil havde fastholdt en tro på reguleringspolitik. Nu blev den danske politik i stedet præget af en generel makroøkonomisk

regulering, ved hjælp af penge- og finanspolitik. Vesteuropa gik generelt over til denne makroøkonomiske stabiliseringspolitik, dog ikke i så høj grad som Danmark. I bl.a. TY, FR, og UK blev der udviklet forskellige former for industripolitik, der skulle understøtte stabilitet og økonomisk fremgang på produktionssiden (især mere statseje). Dette blev slet ikke benyttet i Danmark, hvor man sammen med de andre skandinaviske lande bevarede forståelsen af velfærdsstatens økonomi som en dualøkonomi.

Det danske opsving startede omkring 1957, hvor der blev gennemført økonomisk politiske reformer der skulle støtte denne nye positive vækst. ”Egnudviklingsbistanden” blev dog indført i 1958, og blev da også opfattet som et brud (især fra de liberale,) på den traditionelle linje (truede markedsøkonomien), idet loven kunne give direkte subsidier til virksomheder der etablerede sig i dele af landet med et svagt økonomisk fundament. Denne lov fik dog heller aldrig den helt store betydning.

Perioden lige efter 1957 gav Danmark sin helt egen variant af velfærdsstaten, hvor det særlige er en stor andel af offentlig service. En moderne og effektiv produktionssektor vil således blive hjulpet på vej af den offentlige service, og af den vej skabe vækst. Efter 1957 snakker man om ”den gode cirkel” (Figur 1.1 side 11), der skabte stor vækst og lav arbejdsløshed i DK. Andre medvirkende grunde til den store danske vækst: Danmarks bytteforhold blev forbedret markant i løbet af 1957 og 58, og det internationale valutasystem kom til at virke bedre (især p.g.a. at valutaerne blev gjort fuldt konvertible i 1958). I 60erne og 70erne blev den offentlige sektor udviklet endnu mere, idet politikken fra perioden blev præget af en kontinuitet.

Det var især byerhvervene, der nød godt af de nye vækstmuligheder efter 1957, hvorimod landbrugssektoren blev endnu mere presset, selvom der blev oprettet en mere intensiv støtte hertil gennem lovgivningen (dog mest ordninger om beskyttelse af det danske hjemmemarked). To forhold lå især til grund for landbrugets dårlige situation. 1) Afsætningspriserne blev endnu engang kraftigt forringet. 2) Med Romtraktaten indgåelse stod det klart at markedsordningen i Europa ikke var tilfredsstillende for det danske landbrug. Det var derfor industriens vækst, der kom til at udgøre fundamentet for den stærkere økonomiske fremgang i årene efter 1958. Der kom hurtigt en erhvervsmæssig strukturomlægning i dansk økonomi. Den store fremgang i industrieksporten betød, at denne overhalede landbrugseksporten omkring 1961.

Politikken der blev ført i Danmark fulgte især to væsentlige ideer. 1) den private sektors vækstevne og vækstincitamenters styrke ved reformer indenfor finansiering og skat. 2) offentlig service skulle udbygges (idet det ville styrke arbejdskraftens kvalifikationer, stabilitet og mobilitet), hvor uddannelses- og socialreformer også især blev udbygget. Skattelovgivningen blev reformeret i 1958 med henblik på at stimulere erhvervsinvesteringerne, og monopolkontollens prisregulering blev

ligeledes smidiggjort for at lette selvfinansieringen. En anden væsentlig faktor var moderniseringen af kreditmarkedet, hvor der i 1958 blev skabt lovgrundlag for etableringen af en række erhvervsorienterede realkreditinstitutionen. Dette medførte bl.a., at finansieringen af nybyggeri blev overladt helt til et frit kapitalmarked. På uddannelsesområdet kom der flere reformer, hvor bl.a. bør nævnes folkeskoleloven i 1958, der gjorde folkeskolen i landkommunerne identisk med skolen i byerne. Dette medførte at landbrugsejendommens overgang til byerhvervene blev nemmere. Af andre love på området skal nævnes styrkelse af lærlingeuddannelsen, etableringen af mellemteknikeruddannelsen og udbygning af gymnasiekapaciteten. På det sociale område blev socialforsorgen moderniseret, sygeforsikringen udbygget mv., i en række love i 1960 og 61.

Kap. 2. Vækstforløbet efter 1960.

2.1 Spørgsmålet om økonomisk vækst.

Villy Sørensen(er i øvrigt lige død), filosof 1973: “Stigende velstand medfører indstillinger som gør det vanskeligere at få den til at stige”. Ungdomsoprøret i 1968 fremstod som en manifestation på denne udtagelse i samfundsforståelsen. I 1956 fremstod en stærkere økonomisk vækst, som tegn på velstand(dvs. øget forbrug og øget produktion). Det er netop denne forståelse Villy Sørensen hentyder til i hans udtagelse. Samfundets nye indstilling til opfattelsen af begrebet velstand som kom i løbet af 60erne blev dog også senere accepteret. Dette førte i 1973 til finansministeriets ambitiøse perspektivplan, PPII, der kan betragtes som de etablerede økonomers første samlede forsøg på at nyformulere velfærdsproblemet. Heri bliver det bl.a sagt, at der ikke må være tvivl om, at øget forbrug og øget produktion ikke er det altoverskyggende mål for den øgede politik. Begrebet bedre ”livskvalitet” blev her indført som det nye mål. PPII indeholdt desuden også grunde til hvorfor BNP var et dårligt udtryk for levestandarden. I modsætning til Villy Sørensen kom økonomerne bag PPII dog ikke frem til, at der kun var en moralsk og ikke en økonomisk løsning på velfærdsproblemet.

Økonomeerne når her frem til, at der er to sæt af faktorer, der er centrale i forståelsen af velfærdsproblemet omkring 1970. For det første drejede det sig om fordelingsproblemstillingen: ”kommer velfærden alle befolkningsgrupper til gode”. For det andet drejede det sig om eksternaliteter, idet det erkendes, at aktiviteter i samfundet påvirker andre end de direkte involverede. Her tænkes både på positive(såsom offentlige serviceydelser), men også negative(såsom forurening). Dette førte bl.a. til et Ministerium for Forureningsbekæmpelse i 1971.

Disse to faktorer udgjorde formentlig de største vefærdsmæssige begrundelser for den stærke vækst i den offentlige sektor efter midten af 1960'erne. Arbejdet med PPII bidrog til at videreudvikle den anvendte økonomiske redskaber til analyse af "traditionelle" nationalregnskabsstal, hvilket skete med udviklingen af ADAM-modellen. Hvis man ser i bakspejlet er det iøjnefaldende hvor ringe viden, der blev tilvejebragt om den faktiske velfærdsfordeling. Der er bl.a. ingen data, der viser fyldestgørende, i hvor stor grad, skattesystemets omfordelende virkninger havde effekt. Økonomen Jørgen Dich kom i bogen "Den herskende klasse" (1973) med en kritisk og diskutabel diskussion af den offentlige sektors funktion. Heri blev det bl.a. vist, hvordan den stigende offentlige sektor kunne lede til ineffektivitet.

Først omkring 1990 blev der igangsat projekter i bl.a. Danmarks Statistik om inddragelse af miljøaspekter i nationalregnskabet, hvilket dog ikke virkede optimalt. Aspektet vedrørende at en stærk stigende andel af samfundets produktion er kommet til at foregå på ikke-markedsmæssige præmisser er der ligeledes heller ikke taget egentlig hensyn til. Da VCQM-regeringen kom til i 1982 lød det, at vejen til at mindske arbejdsløsheden og underskuddet på betalingsbalancen skulle gå over vilkårene for erhvervsproduktion. I 1993 da Pølle kom til understreges det i programmet at "den vækstskabende økonomiske politik er... omhyggeligt tilrettelagt og målrettet mod at genskabe initiativ og virkelyst i den private sektor". Her blev der bl.a. lagt særlig hensyn til miljøet.

2.2 Vækstens dynamik.

Fra 1960-73 steg BNP i faste priser med en gennemsnitlig årlig vækstrate på 4,2%, hvilket var meget højt. Den gode cirkel (tidligere omtalt) virkede reelt i perioden 1958-1973, hvor den første oliekrise indtræffede. I 70'erne havde det meste af Europa (DK incl.) fuldt udnyttet den catch-up effekt, som var efter krigen i forhold til USA. Mange lande flokkedes nu om at blive førerland indenfor teknologien (her i blandt europæiske lande, Japan, andre lande i Østen og Latinamerika) og USA havde således tabt sin enevælde fra tidligere. I Danmark begyndte der således at være mangel på arbejdskraft, idet arbejdskraftoverskuddet fra landbruget var opbrugt, hvor bl.a. også kvindernes erhvervsfrekvens var steget så meget, at den var næsten fuldt udnyttet. I 60'erne havde vi endvidere benyttet os af fremmede gæstarbejdere til at klare den stigende efterspørgsel efter arbejdskraft. Denne mulighed for at øge arbejdsstyrken blev fjernet ved indvandrerstopet i 1970.

Indvandrerstopet i 1970 kom dels p.g.a. stigende sociale omkostninger overfor denne gruppe, og dels at industrien blev mere avanceret, hvilket krævede højere kvalifikationer end mange af disse fremmedarbejdere havde.

Den økonomiske vækst i Danmark var præget af betydelige kortperiodiske svingninger, hvilket især ses af figur 2.2 s. 31. I 1963 havde DK en meget lav vækstrate, hvilket hænger sammen med indførelsen af oms'en i 1962, og den efterfølgende helhedsløsning, som var vækstperiodens første og måske alvorligste forsøg på at genvinde ligevægt på betalingsbalancen og dæmme op for den

tiltagende inflation. I 1964 var så perioden største vækstrate, ca. 11% i BNP(faste priser), hvilket især skal ses på baggrund af et regeringsløfte om ikke at stramme skatterne under de lovgivningsforlængede overenskomster. I 1969(også år med høj vækst) glippede efterspørgselsstyringen, især fordi overgangen til kildeskat betød et skattefrit overgangså og fordi der blev gennemført en kommunalreform. I 1974 - 1975 og i 1980-81 var der negativ vækst i produktionen, hvilke især var p.g.a. udefrakommende stød til økonomien. I begge tilfælde var der her tale om store olieprisstigninger(1973 og 1981). Mange forskellige økonomiske instrumenter er prøvet anvendt for at få væksten til at stige, hvoraf kan nævnes flere. I 1976 forsøgte man med en midlertidig momslettelse for at stimulere forbrugsefterspørgslen. Efter den anden oliekrise blev der i 1982(firkløverregeringen) lagt større vægt på stimulering af investeringerne via en omkostnings- og rentesænkningspolitik. Dette førte til høje vækstrater fra 1984-86, hvor det selvfølgelig sluttede med kartoffelkuren. Danmark var altså i høj grad præget af konjunkturustabilitet, hvilket dog er kutume for et lille land med Stop-go-politik i perioden.

2.3 Erhvervenes vækst.

Den erhvervsstrukturelle omlægning ændrede fuldstændig forholdet mellem de traditionelle hovederhverv i DK. Landbrugets produktion i BFI(faste priser) forblev stort set uforandret i perioden 1960 til DKs indtræden i EF i 1973. Produktionen i fremstillingserhvervene og i bygge- og anlægssektoren blev fordoblet, mens produktionen af offentlige goder blev mere end fordoblet. De private, tjeneste producerende erhverv udviklede sig kun svagt. (tabel 2.1 s.33) Industrien fik i perioden nye internationale muligheder, mens landbruget som før nævnt fik vanskeligheder. Meget af industrien var dog påtegnet indenlandsk forbrug, hvilket gav en uligevægt i udenrigshandelen. Disse aspekter var alle medvirkende til den nye erhvervsstrukturelle ubalance, som for alvor blev erkendt efter 1970. I en stor del af 60erne havde vi således underskud på betalingsbalancen og en høj infaltion.

Da den social-liberale VKR-regering tiltrådte i 1967 blev der især sat fokus på den offentlige udgiftsvækst, hvor det stærkt stigende skattetryk var af størst betydning. PPII påviste i 1973 den sektorielle ubalance i økonomien, hvor det blev påpeget, at der skulle sættes mere på en eksportorienteret industri. Denne skulle ske gennem afdæmpning i den offentlige sektor og byggesektoren(nåede ikke rigtigt ført ud i livet).

Oliekrisen i 1973 medførte en øjeblikkelig opbremsning i alle produktionssektorer med undtagelse af den offentlige sektor. Bygge- og anlægssektoren blev først ramt, hvor der kan spores en tilbagegang i de følgende 10 år. Produktionsomfanget i 1983 udgjorde således kun 60% af produktionen i 1972. Der blev nu talt om fremkomsten af et servicesamfund. I 1982 blev væksten i

det offentlige faktisk stoppet af den borgelige regering. Efter DKs indtræden i EF i 1973 opstod der mulighed for en vis begrænset vækst i landbrugets produktion under den stadig tættere produktionsstyring, som blev bedrevet af EF. Produktionen er her dog stadig steget med ca. 3.3% i perioden 1973-93. De internationale konjunkturer slog helt anderledes stærkt igennem indenfor industrisektoren end for landbruget. Dette afspejlede sig af flere perioder med op- og nedgang for produktionen i industrien efter 1973. Den første optur kom under Ankers devalueringer i 1979-80, og den anden under den borgelige regering i årene 1983-86, hvor der blev satset på aktivitetsstimulering gennem rentesækning og øget forbrugsevne gennem pris- og skattedæmpning. Efter 1993 bevægede industrien sig igen ind i en periode med fremgang.

2.4 Produktivitetsindsatsen.

Den stærkere økonomiske vækst efter 1957 blev muliggjort af, at indsatsen af produktionsfaktorer (jord, arbejdskraft, kapital, samt human kapital) også blev øget i hurtigere tempo.

Anvendelsen af jord til produktive formål er decideret blevet reduceret siden 50'erne, men landbrugets jordanvendelse er imidlertid samtidigt blevet intensiveret, således at det samlede areal til kornafgrøder m.v. stort set er forbleven uændret.

Mængden af arbejdskraft i produktionen er, målt ved de samlede præsterede arbejdstimer blevet øget. Dette er bemærkelsesværdigt, idet vi har fået længere uddannelser, længere ferier og arbejdsugen er blevet kortere (medfører at vi er kortere tid på arbejdsmarkedet). Grunden til dette er dog, at flere nu findes i den erhvervsaktive alder, samt kvindernes meget stigende erhvervsfrekvens. Beregninger viser, at de 16-74 åriges arbejdsindsats på en gennemsnitsdag er blevet reduceret med 5% fra 1964-1987. Ved endnu en beregning nåes det dog frem til at befolkningens samlede arbejdsindsats målt i tid er øget med 17% i perioden 1960 – 1987.

Investeringerne gik i vejret efter 1957 både i absolut henseende og målt i forhold til produktionens omfang. (Pas dog lidt på med denne udtagelse se figur 2.6 s.42)

Beskæftigelsen steg i perioden 1960 til 1987 med 23% (antallet af personer i den erhvervsaktive alder steg med 20% i perioden), hvor der dog var markante spring undervejs. I 1975 blev beskæftigelsen bl.a. reduceret med 60.000 personer, og der kom ligeledes et fald i 1980-81, hvilke begge skyldes oliekriser. Efter 1990 er beskæftigelsen stagneret.

Uddannelsesniveaet i Danmark er blevet øget i perioden ved både længere uddannelser til de unge, men også ved jobtræning og styrkelse af uddannelsesindsatsen for de voksne. Det økonomiske råd

(DØR) udregnede et indeks der viste det gennemsnitslige antal uddannelsesår fra 1960-1990. Indekset viser, at der skete en forøgelse med 14% i perioden, hvilket antages som beskedent. I rådets analyse indgår også en international sammenligning for året 1991, hvor det viser at det danske uddannelsesniveau ligger relativt lavt. DK ligger her dårligst i Norden, og er også dårligere end TY, UK og USA.

Den danske uddannelse var stærkt præget af uddannelser, som havde orientering mod beskæftigede i den offentlige sektor. DØR fandt også ud af, at DK var nettoeksportør af ufaglært arbejdskraft og nettoimportør af faglært og teoretisk uddannet arbejdskraft. Her befandt en betydelig del af den teoretisk uddannede arbejdskraft sig i den offentlige ikke eksporterende sektor. Økonomen Christian Hansen konkluderede i 1993 at den danske markedsmæssige arbejdskraft, i perioden før 1986, foregik med arbejdskraft, som var relativt stærkt dominerede af uuddannede. Fra 1980 til 86 blev manglen på teknisk uddannet arbejdskraft endnu større i den danske markedsmæssige produktion(mønstret bliver her ikke reelt ændret indtil 1992).

Investeringerne i økonomien blev sat markant i vejret fra 1957-61. Bruttoinvesteringer lå indtil 1973 på ca. 20% af BFI. Stabiliteten skal her tillægges at de private investeringer faldt tilbage fra et niveau i 1964 på 17% af BFI til et niveau på omkring 14%, samtidigt med at de offentlige investeringer blev øget. Fra 70erne og frem har det forholdsvis stabile investeringsniveau i 60erne været præget af stærkere konjunktursvingninger. Investeringsniveauet har dog været svagere efter 60erne. Der skete her en overophedning af økonomien i 1971, der gennemtvang en økonomisk politisk opbremsning. I 1973 faldt investeringerne yderligere, men i 1975 kom der et opsving der rettede de private investeringer op. Med den anden oliekrise nåede investeringerne i 1980-81 ned på et bundniveau af 14% af BFI. Den borgelige regerings reformer fik de private investeringer til at stige relativt meget i perioden frem til 1986, hvor det samlede investeringsniveau nåede op på 19%. Herefter faldt investeringerne igen, hvor de i 1994 igen nåede 1980-81 niveauet på 14% af BFI. Forholdet mellem indsatsen af produktionsfaktorer og produktionsresultater udtrykker produktiviteten. Der bliver talt om både kapitalens produktivitet og arbejdskraftens produktivitet. DK har været kendetegnet ved en relativ svag vækst i produktiviteten efter 1960, hvilken har ligget under gennemsnittet for de europæiske markedsøkonomier. Danmarks statistik har siden 1966 opstillet mål for den danske produktivitetsudvikling, og heraf udregnet en masse forskellige indekser, hvor især totalfaktorproduktiviteten er vigtig. Tabel 2.3 s.45(svær at forklare, kan let misforståes) viser, at de private erhverv set under et, viser en faldende trend i produktiviteten(såvel arbejdsproduktiviteten som totalfaktorproduktiviteten). Det er vanskeligt at give en præcis

forklaring af udviklingen i produktivitet. Omkring 1973 er det dog muligt at sammenholde nedgangen med den lavere vækstrate i økonomien, og det lavere investeringsniveau.

Arbejdsproduktivitetsstigningen efter 1986 kan hænge sammen med flere forhold, bl.a. det aspekt at udpresningen af den ældre del af arbejdsstyrken blev givetvis intensiveret. Samtidigt medførte opbremsningen af den offentlige sektor at flere folk med højere uddannelser kom over i den private sektor, hvorved der blev opnået et højere produktivitet. Erhvervene er dog ikke blevet ramt ligeligt med hensyn til produktivitetsvækst. Landbruget udviser en høj produktivitetsvækst i forhold til de øvrige private erhverv. Ovenpå EF-tilslutningen i 1973 fremkom bl.a. en markant fremgang i arbejdsproduktivitet. Stigningen i landbruget må især ses i sammenhæng med stigende investeringer, som foregik på en sådan måde at totalfaktorproduktiviteten blev øget. Indenfor fremstillingsvirksomhed var produktiviteten meget kraftig indtil 1973, hvor efter den er blevet svagere og svagere. Siden 1986 har den nærmest været stagnerende.

Vedrørende bygge- anlægssektoren har kapitalens produktivitet og arbejdskraftens produktivitet hver trukket i sin retning i perioden 1966- 1992 således at der næsten ikke har været nogen forandring.

2.5 Strukturudviklingen i produktionen og den samfundsøkonomiske balance.

I de første år efter 1957 udviklede der sig i dansk økonomi en situation mere præget af samfundsøkonomisk balance end på noget andet tidspunkt efter 1945. I 1960 var DK kendetegnet ved betydelig økonomisk vækst, fuld beskæftigelse, lav inflation og ligevægt på betalingsbalancen. I 1962 havde vi dog allerede fået underskud på betalingsbalancen og en stigende inflation, hvilket var vedvarende i de følgende år. Økonomiprofessor Peder J. Pedersen (PJP) har her undersøgt ubalancen, hvor der lægges særligt vægt på investeringer i maskiner og udstyr som betydende for økonomisk vækst på længere sigt. PJP's analyser viser, at opgangen i 1957 ikke fik maskinkapitalen pr. beskæftiget til at øges hurtigere. PJP viser endvidere, at der allerede i 1967 var faktorer der tydede på af økonomiens vækst ville falde på sigt (altså nogle år forud for 1973). Her blev det blandt andet også nævnt at investeringer efter 1964 mest kom fra det offentlige, idet de private var gået i stå. Det kan endvidere nævnes, at beskæftigelsesandelen indenfor de fleste forskellige private erhverv toppede nogle få år inde i højvækstperioden (eller før), mens andelen af offentlige ansatte steg kraftigt. Da økonomien var præget af stort set fuld beskæftigelse kan det offentlige således have opsuget noget af den arbejdskraft som den private ville have haft. Man taler faktisk om at DK gik direkte fra at være et landbrugssamfund til at være et servicesamfund, hvilket i international

sammenhæng er helt enestående. I PJPs analyse tales der om de beskyttede private hjemmemarkedserhverv (bl.a. bygge- og anlægssektor) og de konkurrenceudsatte erhverv (fremstillingsvirksomhed). De beskyttede hjemmemarkedserhverv fik her en langt stærkere prisopgang end de konkurrenceudsatte erhverv (jvf. figur 2.8 s.48), hvilket kan have været medvirkende til fortrængning af disse (idet pres på lønninger mv.). Fra midten af 80'erne vendte billedet, således at hjemmemarkedserhvervene priser voksede med en lavere stigningstakt end de konkurrenceudsatte erhverv. Denne opbremsning i den indenlandske prisopgang var vigtig for genopretningen af økonomien efter 1982.

”Den naturbaserede produktion”

af Erik Molin

Kapitel 3 pensum side 50 - 60

Kapitlet omhandler landbrugets udvikling siden 1960'erne, og kommer derudover ind på den landbrugspolitik der i perioden blev ført.

Introduktion

Landbruget var i begyndelsen af 1960'erne stadig Danmarks hovederhverv, men havde dog mistet evnen til at være bærende i den videre økonomiske udvikling. Landbruget var et betydeligt eksporterhverv og fik gennem de internationale handelsforhold lagt betingelserne for produktionsudviklingen. Men landbruget stagnerede grundet stadig værre afsætningsforhold.

Vendepunktet for landbruget kom i 1973, efter Danmark blev medlem af EF i 1972.

Produktivitet

Landbruget produktivitet har været stigende siden 1960'erne, denne udvikling er en kombination af følgende forhold

- Bedre udnyttelse af stordriftsfordele, hvilket medførte at
 - **Antallet af selvstændige landbrug i 1960 var 275.000 og 90.000 i 1992**
 - **Beskæftigelsen af medhjælpere i landbruget faldt fra 140.000 i 1960'erne til 40.000 i 1990.**
- Større specialisering på enkelte bedrifter
- Mere professionel ledelse, **det vil sige landbrugene blev i højere grad drevet som virksomheder**

Den øgede specialisering og de stadig større landbrug ⇒ Større kapitalapparat ⇒ højere teknologisk udvikling

Årsagen til stagnation i 60'erne og opgangen i 1970'erne

Stagnationen var et resultat af at en ugunstig udvikling af landbrugets salgspriser relativt til forbrugerpriserne.

Stagnationen hørte med eet op i 1973, fordi priserne nu steg med over 50%, dette var et resultat af at Danmark havde tiltrådt EF i 1972. Opgangen i priserne medførte en øget

investeringslyst samtidig med at jordpriserne steg.⁶ Udviklingen førte til ustabilitet, eftersom mange yngre optimistiske landmænd havde købt grunde til overpris men som nu ikke kunne klare terminen, grundet 2 forhold. For det første fordi den videre prisudvikling var svag, og for det andet, fordi renteniveauet op gennem 1970erne voksede. Dette medførte flere tvangsaktioner og krise år for landbruget.

1980ernes problemstillinger

1. Med EF's garanterede mindstepriser oplevede man i en enorm overproduktion i dansk og europæisk landbrug, hvilket medførte et konstant underskud på EF's budgetter. EF's lagde således begrænsninger på produktionen af forskellige produkter (direkte regulering af produktionen). Problemet var således at hver gang et nyt område blev produktionsbegrænset, da omstrukturerede landbruget sig til at producere produkter der endnu ikke var blevet ramt af produktionsbegrænsningerne.⁷
2. Det andet problem var overbelastningen af miljøet. I takt med den øgede produktivitet var miljøet blevet udsat for overbelastning, for at denne overbelastning skulle dæmpes da blev landbruget underlagt nye former for miljøreguleringer. Problemet var således hvordan man kunne pålægge landmændene flere afgifter samtidig med at beregninger viste at landbruget indtjeningsbidrag var tæt på nul.

Problemstillingerne førte til følgende tendenser i 1980erne

Foranlediget af ovenstående udvikling tegnede der sig nogle tendenser i løbet af 1980erne.

1. Der udviklede sig bestræbelser på at skabe en større og større sammenhæng og effektivitet i det hele agro.-industrielle kompleks.
 - a. Man forsøgte således på udbudssiden at skabe en strukturudvikling gennem investeringer i ny produktion, desværre lagde den traditionelle andelsstruktur sig noget i vejen, da den vanskelig gjorde kapitalakkumulation i selskaberne. Til trods for anstrengelserne, var der ikke på efterspørgselssiden et marked for de nye produkter hvilket er med årsag til at det agro. industrielle kompleks ikke kunne trække dansk landbrug op af krisen.
2. Det var ligeledes i 1980erne at man begyndte at producere økologisk, afsætningen af dette skulle primært foregå på hjemme markedet, men da betalingsvilligheden fra forbrugerne var begrænset, tog denne udvikling sig længe undervejs. Det var således først i 1990erne at økologisk produktion bed sig bedre fast i markedet.

Landbrugspolitikken

Landbrugspolitikken havde indtil 1958 været meget liberalistisk men med oprettelsen af EF i 1958 og den dertil efterfølgende afskæring fra centrale europæiske markeder, da påbegyndtes en subsidiepolitik med formålet at holde landbrugsapparatet vedlige. Ved indtrædelsen i EF bortfaldte de store nationale landbrugssubsidier og blev afløst af EF's fælles landbrugsordning.

Men grundet den kritiske tilstand i landbruget der, som førnævnt, resulterede i mange tvangsaktioner blev national støtteordningerne igen sat ind i slutningen af 1970erne.

Kapitel 4 "De private by erhverv"

⁶ Alene fra 1971 til 1973 steg priserne på jord med 40%

⁷ Fx. bidrog de vegetabiliske produkter før DK indtrådte i EF med 10% af produktion denne andel var i 1990 33%

Fra omkring 1958 fandt dansk økonomi ind i en god økonomisk cirkel, årsagen til denne udvikling og vedligeholdelsen af udviklingen var et resultat af følgende forhold,

- **International markedsåbning, der gav mulighed for en enorm eksportvækst kombineret med at råvarer priserne, som Danmark specielt er afhængige af, faldt dette medførte således at bytteforholdet blev forbedret**
- **Vilkårene for eksport forbedres ved realiseringen af valutakonvertibiliteten i 1958.**
- **Dannelsen af EFTA lettede også danske industri, eftersom denne på dette tidspunkt var udenfor EF.**
- **En forudsætning for vedligeholdelsen af udviklingen skyldtes også en meget stærk markering af danske virksomheder fra innovationssiden, fx LEGO og Danfoss**

Efter en periode med opsving frem til slutningen af 1960'erne begyndte en afsvækkelse der for alvor satte ind i 1973. Det var først i slutningen af 1970'erne at man igen oplevede egentlig fremgang i fremstillingserhvervene, væksten fortsatte frem til 1986. I 1986 oplevede man en markant opbremsning af det indenlandske forbrug hvilket førte til endnu en stagnationsperiode frem til 1993 hvor man igen oplevede fremgang.

Industrien oplevede således en fordobling af værditilvæksten fra 1966 – 1996.

Struktur udvikling i fremstillingserhvervene

Strukturen i danske fremstillingserhverv har siden 1960'erne typisk været mindre og mellem store virksomheder og erhvervet har været domineret af følgende industrier

- Jern og metal industri
- Nydelses industri
- Kemiske industri

Størrelsen på virksomhederne kan have været begrænsende for ekspansionsevnen under internationaliseringen, da det har været svært at finansiere større tiltag med mindre egenkapital.

Næringsmiddelindustrien

I denne industri er der sket en kraftig stigning i arbejdsproduktiviteten på baggrund af følgende,

- **Strukturrationaliseringer med henblik på decentralisering (mejerierne skulle være tæt på leverandørerne)**
- **Kraftige investeringer før og efter tilslutningen til EF i 1972, og igen i 1984 efter krisen i 1970'erne.**
- **Den gamle andelsselskabsform blev omlagt med henblik på større kapitalakkumulering.**

Generelle udvikling i dansk industri

Generelt er industrierne blev mindre bundne af lokale råstofkilder og lokale markeder, dette har medført både fremgang for de industrier det har lykket sig for at ekspandere og udnytte de nye muligheder men samtidig også tilbagegang for de industrier der har måtte bøje under for den øgede konkurrence. Eksempelvis har tekstil industrien flyttet produktionen derhen hvor arbejdslønnen var lav.

Alt i alt har den øgede internationalisering i industrierne bidraget til en øget arbejdsdeling.

Fremstillingssektoren som helhed siden 1960'erne øget eksport andelen og i 1990 fik sektorens eksport samme omfang som landets import af fremstillingsvarer.

Internationaliseringen har ligeledes medført ændringer på det organisatoriske plan, eftersom der er sket flere koncerndannelser.

Man oplever også at væksten i produktiviteten i højere grad nu skyldes kapital end arbejdsproduktiviteten i den vestlige verden, dvs. produktionen er blevet mere kapitalintensiv.

Årsagen til dette kan ligge i den højere grad af markedsdeling som man oplevede.

Årsagen til den forværrede produktivitet fra 1970erne, skyldes en kombination af følgende forhold

- ⇒ **Internationalt:** Oliekriserne medførte mere protektionisme hvilket igen medførte mindre udenrigshandel, der resulterede i mindre konkurrence.
- ⇒ **Nationalt:** Oliekrisen kombineret med et øget lønpres gjorde at profitten hos virksomhederne blev reduceret ⇒ Nedgang i investeringerne ⇒ Nedgang i nyteknologi hvilket reducerede effektiviteten. (*Derudover afskrev man også langsommere i Danmark, grundet nye regler*)
- ⇒ **Uddannelsen:** I Danmark var der en tendens til at de højest uddannede gik til den voksende offentlige sektor
- ⇒ **Strukturen i industrierne** var som førnævnt små og mellem store virksomheder dette gjorde at budgetterne til forskning og udviklingsudgifter ligeledes var på dette niveau.

Erhvervspolitikken

Generelt bestod den danske erhvervs politik i perioden af meget få direkte indgreb.

Erhvervs politikken efter 1958

Frem til 1973 bestod erhvervs politikken af følgende tiltag

- Øget landbrugsstøtte, dette var en nærmest protektionistisk politik, da man beskyttede landbruget fra den udenlandske konkurrence der på dette tidspunkt var blevet intensiveret grundet åbningen af markederne.
- Oprettelsen af Danmarks Skibskreditfond, formålet her var at bevare skibsbyggeriet i Danmark ved at tilbyde værfterne billig kredit ⇒ en konkurrencemæssig fordel for skibsbyggeriet.
- Egnsudviklingslov, denne ordning gav støtte til tilbagestående kommuner i Danmark, formålet var således at rette op på "Det skæve Danmark"

Erhvervs politikken i 1970erne

- Stigning i de vækstfremmende foranstaltninger, grundet de økonomiske problemer som den danske og internationale økonomi var ude i.

Erhvervs politikken i 1980erne

- Øget vægt på at stimulere forskningsbaseret udvikling
- Bestræbelser på at nedbryde sektororienteret system

Ovenstående punkter medførte flere tværministerielle forsknings og udviklingsprogrammer.

Arbejds markedet

Kap 5, Danmarks økonomiske historie efter 1960

Afsnit 1 – Balanceproblemer på arbejds markedet

- Fra 1950 og frem til 1973

I perioden var der et stigende efterspørgselspres på arbejdskraft. Arbejdsstyrken voksede også i perioden, men efterspørgselen var så stor at arbejdsløsheden var meget lav. Derfor var det vigtigt at sikre mobilitet og kvalificering af arbejdskraften, for at undgå flaskehalsproblemer.

- Efter 1973

Efterspørgselen på arbejdskraft aftog kraftigt og stigende arbejdsløshed opstod. Fire faktorer skyldtes ændringerne i arbejdsløsheden; 1) Befolkningsstigning, 2) stigende erhvervsfrekvens for kvinder, 3) befolkningsalderens sammensætning ændres mod flere i den erhvervsduelige alder, 4) tilbagetrækningsalderen gik ned.

Strukturen af arbejdsmarkedet ændres således at beskæftigelsen i de primære erhverv falder, de sekundære cirka uændret, mens der var stor stigning i de tertiære erhverv. Stigning i de tertiære erhverv skyldes mest den enorme stigning offentlig service.

- Samfundet

Individualisering (selvforsørgelse), færre lever af ægtefællens indkomst. Samfundet er blevet et forsørgelsessamfund som også forsørger arbejdsløse. Den store efterspørgselskrise efter '73 giver et stort pres på offentlige overførsler, og der opstår incitamentsproblemer. Forsørgelsessystemet blev til på et tidspunkt hvor incitamentsstrukturen var underordnet.

- Incitament

For nogle mennesker kunne det ikke økonomisk svare sig at tage arbejde. Kompenseringsgraden var med andre ord for høj til at motiverer folk til arbejde.

Et andet problem var fremkomsten af sort arbejde

Der opstod en debat om velfærdssamfundet. Måske var manglende incitament ikke et så stort problem, et tegn herpå mange mennesker måske fandt en positiv langsiget effekt ved et arbejde, eller en socialstatus fordel ved at være i arbejde.

- Strukturel ledighed

Til vurdering af arbejdsløsheden udregnes strukturel ledighedstal. Ledigheden under dette tal vil give lønpres. Den strukturelle ledighed efter 1973 steg kraftigt.

Afsnit 2 – Arbejdsmarkedspolitik

- 50'erne

Ledighed i 50'erne skabte fokus på de strukturelle forhold. De såkaldte "arbejdsløshedssøer" var et tegn på stor geografisk variation. Landbrugsområderne var mest præget af arbejdsløshedssøer.

Regeringerne ønskede derfor at øge den faglige og geografiske mobilitet, dette søgtes gennemført ved forskellige mobilitetsfremmende ydelser.

Arbejdsløshedsproblemet var præget af skævvridning i aldersfordelingen, således at andelen af ældre var tungest. Der blev efterhånden også fokuseret på uddannelsesstandarder, jf. Lærlingeloven 1956.

- Efter 1960

Anvisning af jobs, var traditionelt et job for fagforeninger, men nu blevet det gjort offentligt, for at sikre højst og bedst udnyttelse af arbejdskraften. I 1968 oprettes AF (ArbejdsFormidlingen).

Arbejdsmarkedspolitikken ændres til at afhænge af behov, ikke af rettigheder.

- Efter 1973

AF Systemet der blev konstrueret i 60'erne, fik ændrede forudsætninger i efter oliekriserne. System var ment som mobilitetsforøgede instans, men nu var formålet at kontrollere og administrere de offentlige ydelser, grunden den stigende ledighed.

Der blev i perioden gennemført forskellige beskæftigelsesfremmende tiltag, fx jobtræningen løntilskud til private virksomheder m.m.

- Efter 1982

Den borgerlig regering gennemførte en række stramninger på arbejdsmarkedet, med to hoved mål, at øge incitamentet til arbejde og mindske de offentlige udgifter. Indgrebene var bl.a. at afskaffe dyrtidsregulering, ændre dagpengesystemet, indføre iværksætter ydelser, uddannelses fremmending .

- Efter 1993

Den nye regering gennemfører en arbejdsmarkedsreform, som var en aktiverings reform. Desuden gik politikken ud på udbudsbegrænsning (fx orlov, efterlån)

Efterspørgselen på arbejdskraft steg så meget, at der var begyndende flaskehalsproblemer, hvilket resulterede i en politisk stramning af de udbudsbegrænsende ordninger.

HC kapitel 6 side 100-111 – Udenrigshandlen

af Peter Possing

Beskrevet periode: 1960 – 1990

Oversigt over den generelle udvikling i udenrigshandlen

(HC - figur 6.1)

Generelt Vigtigste eksportland – England

Vigtigste importland(e) – Tyskland og Sverige

Før 1973 I perioden op til 1973 falder både import og eksportandelen af BNP.
Gennem hele
(Periode I) perioden er der underskud på BB løbende poster.

Efter 1973 Både import og eksportandelen stiger tilbage på niveauet for 1960.
(Periode II)

Fra o. 1980 øges eksportandelen yderligere, hvilket bevirker, at der kommer ligevægt på varebalancen.

Efter 1986 fører den kontraktive politik til en nedgang i importkvoten, mens udlandets efterspørgsel efter danske eksportvarer fastholdes → overskud på de løbende poster.

Baggrunden for udviklingen i periode I (før 1973)

Strukturelle faktorer

Bytteforhold: Frem til 1973 skete en markant forbedring af det danske bytteforhold (HC - figur 6.3).

Årsag: Fald i de reale importpriser (råvarer – specielt olie og brændsel)

Erhvervsstrukturelle problemer:

DK's sammensætning af udenrigshandlen afspejlede ikke erhvervsstrukturen i landet og manglende efterspørgselsstyring medførte derfor at der kom underskud på BB. En af årsagerne var det splittede europæiske marked (EF og EFTA). (#)

Erkendelsen af disse problemer førte til forsøg på optagelse i EF i 1963 sammen med England og forsøg på etablering af et fælles nordisk samarbejde Nordek. Begge forsøg mislykkedes.

Institutionelle faktorer

1952/(1957) Kul- og stål-fællesskabet (senere EF) oprettes uden DK's deltagelse. DK deltager ikke fordi vores vigtigste eksportmarked England står uden for. Det betyder imidlertid at en stor del af det potentielle danske eksportmarked er bag EF's toldmur → nedgang i eksportkvoten.

1960 Dannelsen af EFTA (på initiativ af England) → øget samhandel → øget arbejdsdeling og positiv indvirkning på eksportkvoten.

- Toldfrit marked uden kvantitative reguleringer.
- Dog ingen aftale for landbrugsvarer, hvilket var en ulempe for DK, da størstedelen af eksporten på dette tidspunkt var landbrugsprodukter. (Det er bla. den ubalance der nævnes i (#))

1960'erne Økonomisk politik er målrettet mod at holde renten lav i stedet for at dæmpe efterspørgslen → inflation → usikkerhed omkring valutaen (da der var fastkurs og den økonomiske udvikling gav en forventning om kursjustering og deraf spekulation, der øgede presset på valutaen yderligere) → hvilket kan have haft en negativ indvirkning på eksportkvoten, da samhandelspartnere aldrig bryder sig om valutarisiko.

Handelspolitik:

OEEC og EPU oprettes efter WWII med henblik på at genoprette fuld konvertibilitet blandt valutaerne.

GATT (senere WTO) oprettes for at lave internationale handelsaftaler

Valuta:

1958 Bretton – Woods (Se Karl Gunnars – Bretton Woods for beginners) er nu 100% funktionsduelig.

- Fuld valutakonvertibilitet med faste kurser.
- Systemet er et gulfodssystem med en høj grad af stabilitet (hvor de andre valutaer er bundet til dollaren, der igen var løst bundet til guldet)
 - en stigning i samhandlen, da valutarisikoen mindskes
 - øget internationale lånemuligheder

1967 England devaluerer med 14,3% → Danmark devaluerer med 7,9% for at fastholde det vigtige engelske eksportmarked.

1969 Tyskland forventes at revaluere → kapitalflugt fra DK og valutareserve opbruges næsten (stor usikkerhed om kronen). (se noter til kapitel 8 i HC)

1971 Bretton Woods bryder sammen da dollaren går fra guld.

Årsager til sammenbruddet:

- Forskellig prisudvikling i de enkelte lande (Specielt mellem Europa og USA)
- Se Karl Gunnars "Bretton Woods for beginners"

I stedet for Bretton Woods etableres tunnelsamarbejdet (Smithsonian-aftalen), hvor valutaerne kunne svinge $\pm 2,25\%$ over for dollaren. Sideløbende hermed etableres slangesamarbejdet mellem EF-landene, hvor EF-valutaernes indbyrdes dollarværdi højst måtte svinge med $\pm 4,5\%$ (slangen i tunnelen).

Konjunkturmæssige faktorer

Oprettelsen af EFTA, indførelse af valutakonvertibilitet og forbedringen i bytteforholdet → stigning i økonomisk vækst → umiddelbart en forbedring af BB → fra 1961 fuld beskæftigelse → den stærke efterspørgsel og stigende lønninger giver bagslag, og der kommer underskud på BB og høj inflation.

Økonomisk Historie – note kompendium

Efterspørgselspresset i økonomien i løbet af tresserne frembragt af den stærke vækst i produktionen, de offentlige ydelser og boligydelse → en efterspørgselshæmmende politik specielt over for importen → faldende importandele.

Baggrunden for udviklingen i periode II (efter 1973)

Strukturelle faktorer

Øget samhandel med Asien → forbedret arbejdsdeling.

Institutionelle faktorer

- 1973 Medlemskab i EF → stigning i eksport til EU-landene – specielt Tyskland.
→ omlægning af importen i retning af EU-landene.
→ øget arbejdsdeling landene imellem.
→ deltagelse i EF's landbrugsordning (mindstepriser)

Valuta:

- 1973 Tunnelsamarbejdet bryder sammen og dollaren er flydende herfra. Slangesamarbejdet mellem EU-landene fortsætter.

1973-76 Grundet D-markens styrke og dens store betydning for slangesamarbejdet kommer DK ud for en glidende revaluering → forbedring af bytteforholdet men forværring af konkurrenceevnen fordi inflationen ikke fulgte de nedadgående importpriser, grundet indenlandske forhold.

- 1976-77 DK devaluerer for at forbedre konkurrenceevnen. Den effektive kronekurs (HC - figur 6.4) er dog uændret grundet depreciering af pundet og dollaren, hvorfor devalueringen havde mindre virkning på konkurrenceevnen over for netop disse to markeder.
→ *devaluering medfører stigende importpriser → stigende inflation.*

- 1979-82 DK devaluerer løbende → forværring af bytteforholdet

- 1982 Schlüter-regeringen overtager og indfører fastkurspolitik over for D-marken → stigende troværdighed omkring DKK →
1. Stigende samhandel → større international arbejdsdeling
 2. Mindre importeret inflation
 3. Mindre pres på kronen.
- 1986 Kraftigt fald i dollarkursen → forbedring af bytteforholdet
- 1998 Indførelse af ØMU – DK står uden for. (Dette punkt er vist ikke gammelt nok til at være pensum.☺)

Konjunkturmæssige faktorer

- 1973-74 Importpriser på råolie stiger eksplosivt → forværring af bytteforholdet (HC - figur 6.3) over for de råstofeksporterende lande. *Bemærk dette er IKKE ensbetydende med en forbedring af konkurrenceevnen over for vores eksportmarkeder, da import- og eksportlande ikke er en sammenfaldende kategori (vi sælger f.eks. ikke så mange landbrugsprodukter til Saudi-arabien og køber ikke så meget olie af tyskerne)* → stagnation og stigende arbejdsløshed.

Øvrige faktorer

- Olie og gas* Udvinningen af olie og gas fra Nordsøen er vokset så meget at DK nu er nettoeksportør → medvirkende til stigning i eksportkvoten og et fald i importkvoten.

Øvrigt fra forelæsningsen

Teori om samhandel:

Vi handler mere og mere med dem der ligner os selv, samtidig med at der er sket en liberalisering af den internationale handel.

- Årsag: Stordriftsfordele (prod. af en variant). Der efterspørges flere varianter af samme produkt. Derfor handler vi meget med lande der producerer en anden variant af den samme vare. Lande der ligner hinanden meget har en ens produktion og et ens

forbrugsmønster, hvilket sammen med ovenstående forklarer hvorfor vi handler mest med de lande vi ligner.

Forelæsning d.26.10.01 Henrik Christoffersen kap. 8

Kap 8 - Balanceproblemer i dansk økonomi. Økonomisk politik.

af Lars Rasmussen

1. Konjunkturproblemet i centrum 1960-1973

De ydre vilkår.

- International højkonjunktur og dermed stor udenlandsk efterspørgsel på danske varer.
- Bindingen i form af manglende internationale lånemuligheder var fjernet.

Løndannelsen og indkomspolitik

- Fuld beskæftigelse gennem 1960'erne \Rightarrow høj efterspørgsel \Rightarrow stigende pengeindkomster \Rightarrow pres på priser og lønninger \Rightarrow stigende inflation \Rightarrow pres på konkurrenceevne
- Behov for dæmpning af løndannelsen og DØR oprettes i 1962 til dette formål.
- I 1963 offentlig indblanding i lønforhandlinger. Den virkede effektivt men var dog uheldigt, da importpriserne steg kraftigt \Rightarrow stigende inflation \Rightarrow faldende realløn
- I 1967 devaluerer DK (7,9%) i kølvandet på UK. Umiddelbar virkning af devaluering er stigende importeret inflation. Man forsøger igen at bremse lønudvikling fra politisk side, men det mislykkes.
- **Man dropper indkomspolitikken.**
- Indtil Schlüter kom til i 1983 havde man indekseret dyrtidsregulering af lønninger. Dette var problematisk i 1970'erne pga. den høje inflation, da det forstærkede prisudviklingen.

Den offentlige efterspørgsel og bolig efterspørgslen

- **Figur 8.1** viser udviklingen for det offentlige henholdsvis udgifts- og indtægtsside.

Ad offentlige udgifter

- Udgifterne vokser kraftigt op gennem 60'erne. Man forsøger at bremse denne udvikling ved
 - 1) 3 års budgetter (1966).
 - 2) Kommunernes refusionsordninger omlægges til generelle bloktilskud. Man beslutter at sammenlægge de 1300 kommuner til 275.
- Man får dog aldrig begrænset udgiftsudviklingen før begyndelsen af 1980'erne da Schlüter kommer til.
- De stigende **udgifter** ⇒ behov for stigende **offentlige indtægter**.

Ad indtægterne

- I 1960'erne søgte man at dæmpe forbrugsfesten ved at stramme skatteskruen, men det var vanskeligt at gennemføre (høje marginalsatser mindsker incitament til arbejde og øger *sort arbejde*)
- I 1962 indføres Omsen (afgift på omsætning i engrosled)
- I 1967 udvides Omsen til Momsen (afgift på omsætning i alle omsætningsled)
- Momsens indførelse betød et mindre pres på indkomstbeskatningen. Skatteopkrævningen havde det problem at den opkrævedes et år bagud og blev derfor udhulet af den høje inflation. Momsen blev ikke udhulet af inflationen, hvorfor den havde en gavnlig indvirkning på skatteopkrævningen (set fra statens side).
- I 1970 overgår man til mere inflationssikkert skattesystem. Kildeskatten indføres og man betaler nu direkte sin skat af lønnen før den udbetales (som vi kender det i dag). Indførelsen af kildeskat i 1970 betyder at 1969 bliver skattefrit år.

Udviklingen for de offentlige finanser (1960-1973) viser en stor handlekraft mht. styringen af indtægtssiden, hvorimod det under højvækstperioden kneb med at udvikle et holdbart system til behandling af den offentlige udgiftsside. Dog er der offentligt opsparingsoverskud i hele perioden

Ad Investeringer og bolig efterspørgslen

- De private investeringer rettede sig mod hjemmemarkedet og især boligmarkedet.
- I 1958 blev den direkte statslige styring af boliginvesteringerne afskaffet.
- Kvindernes entre på arbejdsmarkedet \Rightarrow to indkomster per husstand \Rightarrow stor efterspørgsel på boliger og især parcelhuse, da indkomstelasticiteten på boliger var høj (dvs. en procents indkomstfremgang \Rightarrow efterspørgslen på boliger steg mere end 1%)
- Skattesystemet var indrettet således at rentefradragsretten utilsigtet kom til at øge incitamentet til at låne til bolig.
- Den høje inflation bevirkede også at realrenten (= nominel rente – inflation) var klart negativ se **figur 8.2**. I praksis betød dette endnu større incitament til at investere i boliger.

Håndteringen af den økonomiske politik

Generelle træk ved den økonomiske politik i 1960'erne

- Politikken tog udgangspunktspunkt i Keynesianske efterspørgselsstyring.
- Pengepolitikken blev indordnet herunder og havde primært til hensigt at sikre en stabil afdæmpet renteutvikling. (godt investeringsmiljø). Indtil 1969, hvor de ydre hensyn bliver vigtigere.
- Den økonomiske politik fokuserede på konjunkturreguleringer
- Man skænkede ikke de langsigtede strukturproblemer meget opmærksomhed

Ad pengepolitikken

- Som nævnt søgte man at holde renten så lav som mulig under hensynstagen til inflationen. Dette betød at likviditeten i samfundet var høj da Nationalbanken købte obligationer \Rightarrow kursen steg = renten faldt)
- I 1965 begrænses Nationalbankens ekspansive markedsoperationer.

- 1) Der indføres en obligationsrationeringsordning overfor kreditinstitutterne for at begrænse pengeligeheden men også for at begrænse boligbyggeriet/boligkøbene. Hensigten var naturligvis at forbruget skulle dæmpes.
 - 2) Krav om at bankerne holder større deponeringer
- Efter 1965 kommer der større opadgående pres på renten, hvorfor Nationalbanken flere gange utilsigtet kommer til at øge pengemængden for at holde renten nede.
 - I **1969 bryder Bretton Woods systemet** sammen ⇒ krise på internationale valutamarkeder. Rentestigningerne i udlandet ⇒ kapitaludstrømninger fra DK da højere rente i udlandet (jf. mundel Fleming model) tiltrækker kapital ⇒ dansk valuta omveksles til udenlandsk i Nationalbanken ⇒ pres på dansk valuta og valutareserverne falder voldsomt ⇒ pengepolitikens rolle i Danmark ændres. Før skulle den sikre en lav rente og et godt investeringsmiljø. Efter 1969 skulle den sikre de ydre hensyn såsom beskyttelse af dansk valuta mod spekulation ⇒ diskontoen blev forhøjet fra 6 – 9% (Nationalbanken sælger obligationer ⇒ kurs ned = rente op) i foråret 1969 for at tiltrække udenlandsk kapital og afværge spekulationen mod kronen.
 - Pengepolitikken kommer ikke til at virke som et effektivt styringsmiddel i forhold til den stærke byggeaktivitet. Både det stigende indkomstskattetryk og det stigende renteniveau var ensbetydende med automatisk udløsning af højere offentlige subsidier til boligforbrug. Systemet er altså utilstrækkeligt og i kraft af dets udformning ikke i stand til at begrænse boligbyggeriet og forbruget.

Ad økonomisk politik

- **Ekspansiv Finanslov** i 1961/62 til trods for man burde have ført kontraktiv finanspolitik grundet den pludselig stigning i priser og lønninger (udtryk for ubekymret optimisme)
- 62-66 føres kriselignende finanspolitik. Man har store vanskeligheder med at begrænse forbruget (kildeskatten endnu ikke indført).

- International afmatning i 1966 ⇒ forringet betalingsbalance i DK. ⇒ finanspolitisk stramning i 1967 (moms indføres og det besluttes at indføre kildeskat). Virkningen af den kontraktive finanspolitik blev umiddelbar modsat.
 - 1) Forbruget steg, da folk hamstrede.
 - 2) Likviditeten i momsregistrerede virksomheder steg, da de kunne bruge af momsindbetalingerne, der først skulle indbetales efter et kvartal.
- I 1968 slår kontraktionen igennem og ledigheden stiger samtidig med international højkonjunktur.
- I 1969 er der skattefrit år og folk arbejder røven ud af bukserne for at tjene gode penge ⇒ stor indkomstfremgang og stadig for højt forbrug og for stor inflation. I indeværende år steg de offentlige udgifter meget herunder specielt kommunernes udgifter. De skulle sammenlægges og man byggede nye skoler, sociale institutioner osv.
- I 1972 begrænser man boligbyggeriet ved lov. Man indfører nyt konjunkturpolitisk instrument som man ikke kan styre og efterspørgselspolitikken svigter.

2. Strukturproblemer presser sig på efter 1973

De ydre vilkår.

- Et lavere internationalt væksttempo. Mere fokus på inflationsbekæmpelse som primært mål.
- OPEC landene boykotter olieudbud til vesten og kræver store prisstigninger ⇒ stor stigning på oliepris for at ophæve blokade ⇒ Bytteforholdsforringelse på 15% for DK (1973-74) ⇒ pres på BB.

Den konjunkturpolitiske forståelses utilstrækkelighed

- Man troede den moderne intelligente samfundsstyring kunne sikre fuld beskæftigelse og man havde derfor en forventning i DK om en hurtig tilbagevenden til international højkonjunktur efter oliekrisen i 1973.
- **Stop-go-politik 1973-77**

Økonomisk Historie – note kompendium

- I 1973 føres **kontraktiv pengepolitik** for at forsvare kronen forhøjes diskontoen fra 7-10%. (dæmper økonomien)
- **Konkurrenceevnen er kraftigt** forværret - DØR anslår 20% (1973-75), hvilket kostede DK 50.000 arbejdspladser
- I **1975-76 lemper man finanspolitikken** for at stimulere den stigende ledighed i en positiv retning. Det skaber stigende beskæftigelse, men ikke faldende ledighed pga. stigende arbejdsstyrke.
 - 1) Den stigende beskæftigelse ⇒ BB underskud 3 mia. i 1975 stiger til 11 mia. i 1976 pga. større import. Konkurrenceevnen forværres yderligere da de danske lønningerne stiger så kraftigt at man oplever reallønsstigninger se **tabel 8.1**.
 - 2) Den uændrede ledighed betyder at der ikke er faldende udgifter til dagpenge ol.
- I **1977 indføres keynesiansk instrument**. Man vil give offentlig støtte til udvalgte aktivitetsområder, hvor indsatsen både havde en betydelig beskæftigelseeffekt og samfundsmæssige fordele. (ligesom byfornyelse, brobyggerier og metro gør i dag). Det havde et stort beskæftigelsesindhold men et lille importindhold
- **DK er ved at være i dyb krise**. Stort underskud på BB og stærkt forværrede offentlig budgetbalance pga. høj ledighed.

Udviklingen af en tostrengt økonomisk politik

- Den tostrengt økonomiske politik bestod af
 - 1) Stram efterspørgselsstyring via skattestramninger og offentlige besparelser for at dæmpe forbrug og dermed forbedre BB.
 - 2) Som nævnt ovenfor, skulle der iværksættes offentlige aktiviteter såsom tilskud til nybygninger af erhvervsejendomme, saneringer og brandsikringer. Disse aktiviteter skulle øge beskæftigelsen
- Man opnår kortvarig forbedring i 1979. Blandt andet falder ledighed fra 12% til 9%. Indførslen af efterlønnen i 1978 er dog den vigtigste årsag til faldet i ledigheden.

Ad konkurrencepolitikken

- Man forsøger via **devalueringer** af kronen og stram lønstyring at forbedre den danske konkurrenceevne. Dette giver en kortvarig forbedring som ædes op af bytteforholdsforringelsen forårsaget af den anden oliekrise i 1980.
- Der ses i 1981 forbedringer af balancen for varehandelen, men rentebetalingerne på den stigende offentlige gæld æder af dette overskud og BB er i underskud.
- **Prisen på devalueringer er tårnhøje renter** og rentespændet til udlandet stiger kraftigt
 - 1) Usikkerheden om fremtidige devalueringer betyder at udenlandske investorer kræver merrente for at påtage sig risikoen ved at købe danske kroner.
- Tiltroen til den danske økonomi er helt i bund og man frygter statsbankerot. Devalueringerne var som at tisse i bukserne. (Anker Jørgensen er en taber ligesom Poul Nyrup).

Ad den nye regeringspolitik

- Poul Schlüter bliver statsminister i 1982 (firkloverregering).
- Tiltrædelsesprogram med to hovedformål
 - 1) Forbedring af konkurrenceevnen
 - 2) Forbedring af statens finanser (offentligt ansættelsesstop)
- **Ad 1.** I modsætning til devalueringer søgte man at forbedre konkurrenceevnen ved at begrænse lønudviklingen og den automatiske dyrtidsregulering afskaffedes.
- **Ad 2.** Forbedringen af statens finanser opnåede man hovedsagligt ved sænke dagpengesatsen fra 90% til 80%.
- Allerede i 1984 ses forbedring af BB. Underskud halveret på blot et år.
- Regeringen lagde stor vægt på at Danmark definitivt havde forladt **devalueringspolitikken** og man indførte fastkurspolitikken (kronen bundet til Tyskland). Tiltroen til DK vendte langsomt tilbage og rentespændet til udlandet kunne gradvist indsnævres igen. En faldende rente medfører som regel stigende huspriser (lav rente \Rightarrow lav bruttoydelse \Rightarrow man har råd til at købe dyrere boliger \Rightarrow stigende efterspørgsel på boliger \Rightarrow pris på bolig stiger).
- Stigende huspriser \Rightarrow stigende forbrug se **figur 8.3**.

Økonomisk Historie – note kompendium

- Den danske økonomi stabiliseres i årene fra 1983 –1986. Ledigheden falder fra 10,5% i 1983 til 7,9% i 1986. ledigheden falder til trods for at arbejdsstyrken i denne periode steg. Den stigende beskæftigelse sker i den private sektor og bebyrder derfor ikke de offentlige finanser.
- Stramningen af lønudviklingen fra 1983 slækkes i 1987 for at tilgodese nedgangen realindkomsten
- **Opsvinget 83-86** ⇒ pres på BB forstærket ⇒ kontraktiv finanslov i 1986 ⇒ voldsom begrænsning af indenlandsk efterspørgsel ⇒ forbedring af BB 1986-87 men ikke længere faldende ledighed.
- **Kartoffelkuren indføres i 1986 og omfattede**
 - 1) fordyrelse af låntagning til forbrug ved en særlig renteaftgift på forbrugslån
 - 2) generelle stramninger for kreditgivning
- **Skattereform træder i kraft i 1987 og omfattede**
 - 1) Halvering af skattefradraget
 - 2) Forhøjede energiafgifter
- Kartoffelkuren og skattereformen skulle øge opsparingen og mindske forbruget. Opsparingen blev ikke større til gengæld faldt investeringsniveauet. Den forværrede skattefradraget på bolig ⇒ faldende huspriser ⇒ faldende forbrug.
- De næste år frem til regeringsskiftet er dansk økonomi inde i en stilstands periode.

Ad situation for dansk økonomi i 1993

- Den svage indenlandske efterspørgsel havde medført en stigende ledighed
- De offentlige finanser var forværret grundet store dagpengeudbetalinger
- BB var forbedret grundet den lave import.
- Langtidsledigheden var høj. Dvs. mange havde ikke haft job længe og var derfor ukvalificerede til at arbejde. Det strukturelle ledighedsniveau var altså steget.
- Den danske økonomi var dog blevet stabiliseret i forhold til 1982, hvor Schlüter overtog et land på randen til en falliterklæring

Oversigt over balanceproblemer og økonomisk politik 1960-2000

Ad 1960-80.

Økonomisk Historie – note kompendium

- Slutningen af 1960'erne og især 1970'erne bragte den keynesianske konjunkturpolitik i miskredit, fordi den leverede ikke varen i den forstand at ledigheden skulle holdes nede. Samtidig steg inflationen forstærket af de to olieprischok i 73 og 80. Dyrtidsreguleringerne var også en alvorlig forhindring mod at føre ægte keynesiansk konjunkturpolitik

Ad 1980-90.

- I 1980'erne ses drejning væk fra keynesiansk politik. Inspiration fra Thatchers monetaristiske udbudspolitik.
 - 1) I stedet for finanspolitik havde man budgetbalance
 - 2) Ikke – inflationsskabende vækst i pengeforsyningen i stedet for pengepolitik
 - 3) Udbudspolitik (incitamentsskabende) i stedet for efterspørgselspolitik
- Schlüter lægger afstand til Thatcher og fører mere moderat monetaristisk politik end UK.

Ad 1990-2000.

- Danmark lille åben økonomi med fastkurspolitik
- Der føres forsigtig tilbagevenden til finanspolitik
- Keynes renæssancen .

DEL 2 - Den internationale del af pensum

Samfundet før industrialiseringen

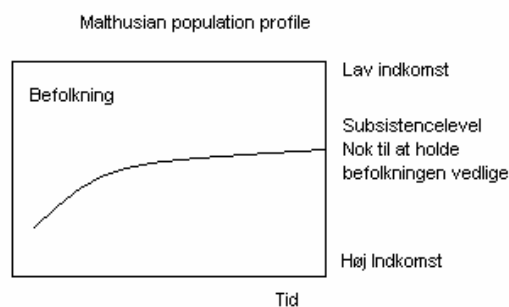
af Erik Molin

Forelæsning 1 & 2 “A short outline of European economic history from the 10th century to the Industrial Revolution”

Forelæsningen omhandler perioden frem til industrialiseringen

- Præ - industrielle samfund afhæng af én produktionsfaktor jord
- 80% – 90% i landbruget

Ovenstående medførte ressource begrænsninger, eftersom der i perioden ikke var nogen substitut for jord \Rightarrow Meget lav vækst i det præ industrielle samfund $< 0,25\%$ pr. indbygger.

Ovenstående ses Malthus befolkningsprofil teorien om denne endogene vækst bygger på 3 antagelser

1. Befolkningsvækst er positivt korreleret med indkomst pr. indbygger

Økonomisk Historie – note kompendium

2. Ressourcebegrænsninger på jord (Husk landbruget er det største erhverv)
 - i. Forskellige typer jord ”god/dårlig” jord osv.
 - ii. Udvikling i jorden ~ Kvaliteten af jorden afhang af den givne teknologi som var lav hvilket medførte at god jord var ressourcebegrænset.
3. Teknologisk fremskridt spiller ingen rolle
 - i. Bemærk: Malthus foretager her en fejl antagelse, da der jo VAR teknologiskvækst, lidt men dog noget.

Modellens resultat er således at befolkningsvæksten er udsat for aftagende skalaafkast på grund af faldende indkomster, der sker på baggrund af ressource begrænsningerne. Årsagen til at faldende indkomster skulle få befolkningsvæksten til at stagnere ligger således i tanken om at indkomsten vil forringe levestandarden så meget at øget dødelighed og nedgang i fertiliteten var til fælg.

Stagnationsteori.

Malthus forklarer fx Sorte Død ud fra den betragtning at indkomsten var blevet så lav at den fluktuerede omkring eksistensniveauet (subsistencelevel) og at dette \Rightarrow dårligere hygiejne \Rightarrow lettere betingelser for bakterier \Rightarrow Sorte død \Rightarrow mindre befolkning, Kort fortalt. Bemærk at denne teori er udsat for heftig kritik.

Forklaringer til langsigtet befolkningsvækst

Forbruger teori til bestemmelse af befolkning bygger på følgende:

1. *Indkomsteffekt: Familie størrelsen er positivt korreleret med indkomsten.*
2. *Substitutionseffekt: Familie størrelsen er negativt korreleret med omkostningerne ved at have børn.*
 - *Bemærk i takt med at indkomsten stiger da bliver (alternativ) omkostningen ved at blive hjemme for at passe børn større. (Sub. effekten betyder mere nu end dengang hvilket kunne være en medårsag til nedgangen i befolkningsvæksten i det 20. århundrede)*
 - *Dengang var omkostningerne ved at opdrage børn ikke høje.*

Forklaringer til enorm vækst i befolkningen i slutningen af 1700 tallet

1. Man spiste generelt bedre
2. Forbedret forhold for gravide kvinder bedre mad og bedre hygiejne før og efter graviditet
3. Højere indkomst kombineret med en højere teknologiskvækst \Rightarrow Højere befolkningsvækst.

4. Adam Smith forklaring (se nedenstående tillæg)

Adam Smidt's ”The Smithian vision”

Adam Smidt præsenterede en forklaring til hvorfor lande der ikke synes at være bundet af naturlige restriktioner bliver i en lav indkomst ligevægt.

Grundlæggende består teorien i, at en højere arbejdsdeling i økonomien medfører et stigende skalaafkast til markedet. Dette skyldes at der opnås højere specialisering hvilket betyder højere teknologisk udvikling som igen medfører højere BNP pr. mand.

A. Smidt mente altså at arbejdsdelingen og derved også størrelsen på BNP pr. mand var afhængig af markedets størrelse. Således at desto større marked desto mere specialisering (arbejdsdeling) desto mere indkomst.

Størrelsen af markedet afhænger, af

- Hvilken type varer der er i økonomien (luksusvarer (dyre) kan rejse langt / lavprisvarer kan rejse kort (billige)
- Transportomkostningerne (lave transomk. medfører større marked, (høje transomk. omvendt)
- Befolkningsstæthed her gælder det at befolkningsvækst er en god ting, fordi det gør markedet større.
- Lov og orden skal fungere, da det ellers ville være for risikabelt at investere.

Romerrigets fald, kan delvis forklares ud fra de to sidste punkter, eftersom de oplevede nedgang i befolkningen kombineret med højere grad af korrupsion der til sidst medførte Romerrigets fald.

Konklusion: *Højere befolkningsvækst ⇒ større marked ⇒ højere arbejdsdeling (derved større specialisering) ⇒ Øget teknologi ⇒ Højere output pr. mand (grundet højere effektivitet) ⇒ Højere befolkningsvækst.....⇒*

Trældommen

Trællene var bundet til herremændene som kongen krævede skatter igennem.

Kendetegnet for trældom var

- *Begrænset arbejdsmobilitet*

- *Trællene boede sammen i små landsbyer hvor de dyrkede den jord som de "lejede" af Herremændene, jordrenten blev af trællene betalt med arbejdskraft.*

Problemer med trældom

- *Lav motivation ⇒ Lav produktivitet*
- *Lang transportvej fra Herremandens marker og hjem til sine egne.*

Kortsagt var stavnsbåndet ineffektivt pga. ovenstående forklaringer.

Afskaffelsen af stavnsbåndet i Europa

Stigende befolkning ⇒ Stigende efterspørgsel efter land ⇒ Jordrenten steg, pga. herremændene kunne handle sig frem til en højere jordrente end den de fik igennem trællenes arbejdskraft (den frie arbejdskraft var villig til at betale en højere pris pga. der var knaphed på god landbrugsjord.

Altså forsvandt stavnsbåndet igennem Europa, i begyndelsen af det 12. og indtil det 13.

århundrede, som et resultat af en stigende efterspørgsel efter land.

Samlet medførte ophævelsen af stavnsbåndet en højere produktivitet af indlysende årsager.

Igennem denne periode opleves der også at jordrenten i stigende grad betales med penge og ikke arbejdskraft.

Udskiftningen (Se figur s. 17 Karl Gunnar Persson)

Udskiftningen gjorde landsbyerne mere produktive pga. lavere transportomk., "economy of scale" osv. Derudover gav udskiftningen også problemet omhandlende "The tragedy of the common"⁸ en løsning, da disse jorder nu blev privatiseret.

Præ industrialiserings vækstregnskaber

Persson og Hoffman undersøgte vækst i henholdsvis England (år 1250 – 1347) og Frankrig (år 1350 – 1450). De gjorde det udfra et vækstregnskab hvori de estimerede BNP.

Deres resultater var:

- *Der opleves højest vækst i de regioner som er tættest på byerne dvs. de større markeder (Dette kan til dels forklares af før omtalte A. Smidt teori)*
- *Perssons konklusion omkring "Præ sorte død periode" var at de ressource begrænsninger man havde blev forskudt af den dengang teknologiske udvikling.*
- *TFP væksten ligger i intervallet 0,1 – 0,3%.*

⁸ Landsbyboernes overudnyttelsen af de fælles omkringliggende områder som medførte et fælles tab for hele landsbyen.

Økonomisk Historie – note kompendium

- *Vækst er negativt forbundet med socialuorden, krige osv. Men er til positivt forbundet med et stabilt fungerende samfund.*

Var der overhovedet en industrielrevolution?

Årsagen til dette spørgsmål er opstået udfra synspunkt om at de nye teknologier som blev introduceret i denne periode var meget lang tid om at blive indført, derfor synes det at være en overdrivelse at kalde det en industriel revolution.

Argumenterne for ovenstående påstand går på følgende...

Revolutionen var isoleret på forskellige sektorer snarer end hele økonomien, herunder specielt tekstilindustrien.

Årsagen til at man før i tiden tillagde Revolutionen en større værdi skyldes at man

- 1. Tillagde nye og hurtigvoksende industrier alt for meget vægt i forhold til de resterende industrier ved beregning af den aggregerede industrielle output. Fx jern- og tekstilindustrien*
- 2. Derudover var estimaterne vedr. industriens generelle størrelse overdrevet i forhold til den resterende økonomi.*

Dette medførte ændringer for udredelsen af væksten for BNP

	Nye		Gamle	
	BNP	Pr. mand	BNP	Pr. mand
1700 - 1760	0,69	0,31	0,66	0,45
1760 - 1780	0,7	0,01	0,65	-0,04
1780 - 1801	1,32	0,35	2,06	1,08
1801 - 1831	1,9	0,52	3,06	1,61

Som det ses af tabellen, da er de nye væksttal mindre end de gamle efter industrialiseringen.

Angus Maddison
Changes in Economic Leadership
Chapter 2

Økonomisk førerskab

Teknologisk frontlinie

- Udtrykkes ved overlegenhed i produktivitet
- Særlig udviklingsdynamik – Ingen catching up
- Højt BNP pr. capita (y_t)

Historisk række

- Holland 1580 –1820
- England 1820 – 1890
- USA 1890 –

Holland (1580-1820)

I 1500-tallet oplevede Holland en transformering af landbrugssektoren samt høj vækst i befolkningen og international handel. Dette skyldtes hovedsageligt et skift i verdenshandelen fra Middelhavet til Atlanterhavet samt en betydelig immigration af virksomheder og uddannet arbejdskraft fra Antwerpen (Belgiens største havneby og handelscenter).

Tre hovedårsager til Hollandsk førerskab

- Moderne institutioner; virkede alment nyttigt for økonomisk aktivitet
 - Holland indførte tidligt matrikulering af jorde, hvilket gav mulighed for pantebelåning af jorde. (dette blev indført i Danmark i 1680)
 - Holland havde udviklede markeder for allokering af varer, tjenester og produktionsfaktorer
- Geografisk fordel
 - Stort indenlandsk (og på det europæiske kontinent) flodnet som sikrede lave transportomkostninger fra Europas markeder. Dette bevirkede, at Hollands havnebyer blev et naturligt handelscenter.
- Succes af den førte merkantilisme⁹ politik
 - I konflikt med Portugal og Antwerpen sikredes Holland handelsmonopoler i store dele af Asien og Latin Amerika (Beggars neighbour). Størstedelen (~ ¾) af den hollandske handel udgjorde af entrepôt¹⁰ handel.

Tre årsager til hollandsk overgivelse af økonomisk førerskab

- tab af handelsmonopol
 - Monopolet tabtes til især til UK og Frankrig, grundet deres overlegende magtposition.
- Forringelse af konkurrenceevnen
 - Højt løntryk samt en overvurderet valuta medførte, at Holland inflationerede sig ud af konkurrencedygtighed. Holland mistede dermed sin monopolistisk-profit fra udenrigshandelen.
- Traditionalisme
 - Institutioner præges af konservatisme, hvilket kom til udtryk i mangel på videreudvikling.

⁹ Der kan henvises til KGP's note om merkantilisme

¹⁰ Entrepôt handel er omskibning af handelsvarer (transit handel)

Storbritannien (1820-1890)

En stor del af det britiske fremskridt skyldtes en britisk kopiering af den hollandske model. Den britiske anvendelse af hollandsk teknologi gjorde, at Storbritannien ikke betragtedes som fører indenfor landbrugs- og servicesektoren, hvor Storbritannien ikke var nyskabende.

Tre årsager til britisk førerskab

- Britiske institutioner
 - Britiske institutioner lagde grund for ændringer i holdningen omkring behovet for videnskabelig forskning indenfor sektorerne landbrug og industri.
- Britisk *pionering* indenfor brændsel.
 - Holland substituerede fra træ til tørv, mens UK substituerede til en langt bedre energikilde; kul.
- Succes af den britiske merkantilisme politik
 - Opbygning af egne handelsmonopoler i Nord – og Sydamerika, Vestindien og Indien.

Bomuldssektoren

Især bomuldsindustrien var vigtig for britisk dominans. Produktivitetens fremskridt blev ikke skabt på videnskabelig grundlag men af fagfolk. Fremskridtene havde således ikke grundlag i investeringer eller *innovationistisk* politik.

Produktivitetens fremskridt og øget profitabilitet indenfor bomuldssektoren bevirkede en øget interesse for innovation i resten af økonomien. Opfindelserne indenfor jern – og stål -, dampmaskine – og jernbanevirksomhed havde grundlaget i videnskabelig indsats og væsentlige investeringer. Investeringsniveauet blev dog aldrig tilfredsstillende (se nedenfor).

Konkurrence

Føring af liberal handelspolitik (definitiv opgivelse af selvforsyning ved opgivelse af kornlovene i 1840'erne) bevirkede, at grundet den udenlandske konkurrence krævedes der et højt indenlandsk produktivetsniveau. Dette drog de mest produktive sektorer stor nytte af. Først og fremmest var landbruget meget mere produktiv end udenlandske konkurrenter. Samme gjaldt for bomuldsindustrien og servicesektoren (især shipping og banking).

Tre årsager til britisk overgivelse af økonomisk førerskab

- Modsat USA (og Holland) var den britiske regering ikke aktiv i bestræbelserne på at opnå et højt niveau af investering, hverken i fysisk – eller human kapital (uddannelsespligt først i 1876 – i DK 1814). Dette regnes for at være en af hovedårsagerne til, at UK ikke kunne holde et førende teknologisk niveau.
- Som Holland, tabte UK markedsandele på de internationale markeder grundet en overvurderet valuta. [devaluering blev ikke betragtet som en mulighed, idet det ville skade overordnet britiske interesser fx £'ets troværdighed som global reservevaluta]
- Træghed i bestående industri. Manglende investeringer og mangel på uddannet arbejdskraft var medvirkende til at den hjemlige industri ikke kunne holde momentum.

Britisk tab af førerskab til USA må anses som værende uundgåeligt i betragtning af den større potentielle økonomiske dynamik i USA.

USA (1890-)

Tre årsager til amerikansk førerskab

- Hovedsageligt grundet et høj investeringsniveau [USA har således dobbelt så høj investeringsniveau som UK i perioden 1890-1950], hvilket medførte at teknologisk og innovationsmæssigt trak USA fra UK.
- Derudover var den amerikanske kapital beholdninger pr. beskæftiget dobbelt så stor som den britiske i 1890.
- Economics of scale; USA havde et større hjemmemarked, større virksomheder, større R&D-budgetter. Det store amerikanske forskningsarbejde var uden sidestykke.

Det amerikanske førerskab blev styrket af 1. og 2. verdenskrig. Begge stimulerede efterspørgelsen samt det amerikanske kapital apparat ikke led overlast modsat de europæiske parter.

Det vækstforløb som kunne forventes af en dynamisk amerikansk økonomi blev dog hæmmet af krigen.

Udenrigshandel

USA's udenrigshandel er protektionistisk (beskytter den nye hjemlige industri) – Konkurrencelov i USA; Forbud mod organisering af produktion som fører til begrænsning af fri konkurrence (loven giver mulighed for at tvangsopløse selskaber).

Konvergens

Efter 2. verdenskrig har der været øget konvergens mod USA fra følger-landene.

Den amerikanske fordel ved rigelige naturressourcer var dæmpet betydelig. Efter 1900 var jorden ikke længere "fri".

Den efterfølgende liberalisering af verdenshandlen mindskede den amerikanske fordel ved et stor hjemmemarked. Efter krigen forekom således også en catch-up effekt, hvor Europa og Japan købte amerikansk teknologi, som var testet og hvor udviklingsomkostningerne var afholdt af USA alene. Storproduktion indledtes da på et mere globalt plan.

Long-run dynamic forces in capitalist development

af Peter Rasmussen

Chapter 3

Angus Maddison

Maddisons karakteristik af langsigtet vækst

- Konstaterer at kapitalismen er dynamisk pga. konstant vækst siden kapitalismens start
- Overgangen omkring 1820 fra protokapitalisme til kapitalisme indebærer spring i vækst
- Væksten styrke har varieret betydeligt over tid – Golden Age fra 1950 til 1973.
- Konvergens efter 1950 blandt udviklede lande – men ikke globalt. Afløser lang periode med divergens i vækst og produktivitet

Udviklingen har været karakteriseret ved underliggende udvikling i følgende faktorer:

Institutioner:

- **Vestlig videnskab**; Der blev lagt afgørende afstand til tidligere fundamentfaktorer såsom overtro og religion.
- **Privat ejendomsret**; Ophør af 'feudal constraints' på fri handel med ejendom. Retssystemets ensartede beskyttelse af den private ejendomsret bevirkede??? S. 56
- **Opbygning af troværdige finansielle institutioner**; Øget mulighed og adgang til finansiering og forsikring effektiviserede økonomisk virksomhed. (vigtigt at forstå betydningen af privat ejendomsret som forudsætning for denne opbygning af institutioner)
- **Nærhed mellem vesteuropæiske stater**; Dette øgede den intereuropæiske konkurrence samt stimulerede innovation på tværs af grænserne.
- **Demokratisk orden**; legitimerer og skaber stabilitet, national som internationalt.

Bemærk at Japan var en langsom 'starter'. Dette skyldes den sene modernisering af japanske institutioner, der blev foretaget i forbindelse med Meiji-reformerne i 1867.

Naturressourcer

Maddison anvender areal per capita som en grov proxy for *endowment* af naturressourcer. Denne proxy understøtter vækstforløbet for nationer med stort areal såsom USA, Canada og Australien. Et betragteligt areal per capita kan dog også fungerer som basis for immigration og ikke kun som et mål for fordelagtig tildeling af naturressourcer.

Bemærk at areal per capita ikke har indflydelse på BNP-vækst per capita i dag jf. Japan har væsentlig højere vækst end Australien, som har et areal per capita der er 150 gange større end Japans¹¹.

Demografiske ændringer

Vækst i arbejdsudbudet

- **Arbejdsstyrken**; Ovenfor nævnte demografiske ændringer medførte at arbejdsstyrken voksede relativt til befolkningen i de fleste af "vores land".
- **Erhvervsfrekvens**; Erhvervsfrekvensen for mænd faldt, grundet bedre tilbud om uddannelse og pensionsindkomst. Dette blev dog mere end opvejet af kvindernes øget tilgang til arbejdsmarkedet.
- **Arbejdstimer**; Stigning arbejdstimerne især i industrien. Først i 1860 opdagede man at udfra et effektivitetssynspunkt var det ikke optimalt og arbejdstimerne begyndte at falde igen.

¹¹ Tal for 1987

Færre timer bevirkede en mere sund arbejdsstyrke og derved et mere effektivt arbejdsinput i produktionen.

Human Kapital

Der har i de avancerede lande været en stigende indsats for at øge uddannelsesniveaut for befolkningen. I 1820 var det gennemsnitlige uddannelsesniveau approksimativt 2 år, hvilket i 1989 var steget til 11 år.

- **Universel attendance**; Ens muligheder for adgang til uddannelsessystemet for samfundets forskellige befolkningsgrupper har øget ligeberettigelsen i samfundet.

Fysisk Kapital

Tre typer af fysisk kapital¹²:

- Non-residential (Udstyr og bygninger til brug i produktionen)
- Residential (Nybyggeri til beboelse)
- Inventories (lagerbeholdninger)

	Årlig procentvis vækst i K_{non} pr beskæftiget		Nonresidential K/Y		
	1890 - 1950	1950 - 1987	1890	1950	1987
Japan	4,2	6,92	0,91	1,8	2,77
UK	2,12	3,94	0,95	1,1	2,02
USA	1,71	1,55	2,09	2,26	2,3

K_{non} er Non-residential kapital

Kilde: Madisson table 3.9 & 3.10

Siden 1890 har der været en betragtelig stigning i non-residential kapital / output ratioen (K_{non}/Y) i følgerlandene i forhold til USA. Der er ligeledes forekommet en væsentlig stigning i non-residential kapital pr. beskæftiget i følgerlandene, dog med undtagelse af UK, der kun har opnået 2,12 pct. årlig vækst over perioden 1890-1950.

Dette er en forklarende faktor for, at UK har haft en lav produktivitetsudvikling siden tabet af økonomisk førerskab¹³. UK har grundet lave investeringer ikke fået udnyttet muligheden for at importere førerlandets teknologi, som tilfældet var med Japan.

Husk at det er nødvendigt at investere i den kapital, hvori den nye teknologi er indbygget for at kunne udnytte det teknologiske fremskridt. Lave investeringer \Rightarrow lav teknologisk fremskridt (udfra en *ceteris paribus*-betragtning).

Teknologisk fremskridt

Teknologiske fremskridt hænger uundgåeligt sammen med investeringsniveauet for økonomien.

¹² se også Mankiw chp. 17

¹³ UK har haft den laveste produktivitet blandt USA, Japan, Frankrig, Holland og Tyskland

I 1876 i USA begyndte en egentlig institutionalisering af innovationsprocessen. Dette skete gennem øget forskning på universiteter og andre offentlige institutioner samt en stigende grad af oprettelse af forskningsafdelinger i private virksomheder.

Struktur ændringer

Som følge af den stigende indkomst (BNP) i den vestlige verden har strukturen af forbrug, output og beskæftigelse ændringer sig betydeligt.

Det er især ændringen i efterspørgselsmønsteret der har bevirket en ændring i sammensætningen af output. Sammensætningen af output bestemmer efterfølgende arbejdskraftens placering i de forskellige sektorer.

Demand patterns; Stadig stigende efterspørgelse efter serviceydelser har bevirket en stigende beskæftigelse i den tertiære sektor. Samtidig har landbruget oplevet den højeste produktivitetsstigning og har derfor kunne afgive arbejdskraft til den tertiære sektor samtidig med en produktionsforøgelse. Beskæftigelsen i industrien har fluktueret omkring 1/3 af den samlet beskæftigelse.

International handel

Siden 1820 har international handel steget relativt mere end output produktionen (4 % mod 2,7 %)

1820-1913

Fra 1820 til 1913 var international handel særligt stimulerende for vækst. Efter Napoleonskrigene blev markederne genåbnet og vedtagelse af en række traktater nedbragte de betydelige toldsatser der hæmmede samhandlen.

Handelen frem til 1820 var præget af merkantilistiske politik, hvilket blev afviklet til fordel for øget frihandel. Øget teknologiske fremskridt (fx jernbane, dampskibe samt udnyttelse af Suez kanalen) billiggjorde transport og forøgede derved det internationale marked.

1913-1950

Fra 1913-1950 faldt verdenen tilbage til neomerkantilisme med forhøjede handelsbarriere o. lign. forårsaget af to verdenskrige og the Great depression.

Dette medførte at væksten i output i denne periode var dobbelt så stor som væksten i samhandel.

1950-

Efterkrigstiden stod i frihandelens lys. Adskillige institutionelle foranstaltninger søgte at liberalisere den internationale handel. Den tid blev af adskillige grunde kaldt the Golden Age og var således også særdeles fordelagtig for den internationale handel. Væksten i samhandlen oversteg igen væksten i output som det var tilfældet indtil 1913.

Ved ophørelsen af the Golden Age omkring 1973 faldt væksten i samhandlen, idet engangseffekten af liberaliseringen var absorberet. Væksten for samhandlen forblev dog over væksten i output.

På overordnet plan har der heller ikke været tilbagevenden til protektionistisk handelspolitik.

Statens rolle

I 1820 var statens rolle begrænset til national beskyttelse ved militæret og opretholdelse af intern ro og orden ved politistyrken.

Siden da har statens rolle udviklet sig i takt med udviklingen af en egentlig velfærdsstat. Målet har hovedsageligt været at eliminere usikkerheden ved alderdom og sygdom samt en forøgelse af ligheden i samfundet.

På lang sigt synes dette at have tilført stabilitet og styrke til de vækststimulerende kræfter. Det har mindsket risikoen for en rød revolution og mindsket kravet om øget planøkonomisk implementeringer i produktionsapparatet.

Sammenlignes efficiensstabt som de vestlige økonomier lider ved statens indblanding med efficiensstabt i kommunistiske økonomier, hvor statens intervention er væsentlig større, er tabet i Vesten beskedent.

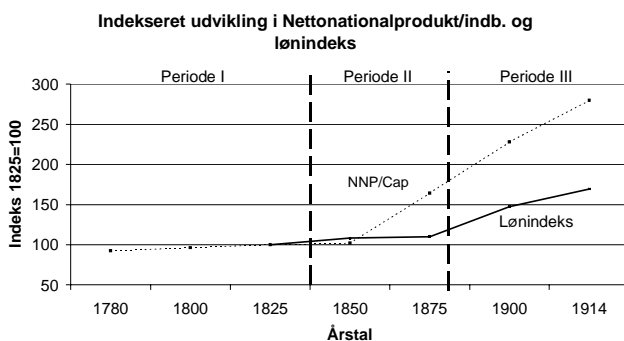
Forelæsning 4 (14/11-01) – Den tyske industrialisering

af Peter Possing

Beskrevet periode: o. 1800 – o. 1914 (WW1)

Oversigt over den generelle udvikling:

KILDE: Richard Tilly – table 5.1

Vækst i %	NNP/Cap	Lønindeks
1780	NA	NA
1800	4%	NA
1825	4%	NA
1850	2%	8%
1875	61%	2%
1900	39%	34%
1914	23%	15%

Periode I Grundlaget for industrialiseringen skabes, men giver ingen umiddelbar vækst eller velfærdsforbedringer.

Periode II NNP/Cap. stiger kraftigt o.1850, mens lønindekset er uændret.

- *Omfordeling af indkomstandele* til fordel for ejere af kapitalapparatet fra 1850-1875
- En begyndende stigning i velfærden blandt den brede befolkning.

Periode III NNP/Cap. stiger stadig, dog mere behersket, mens lønindekset nu følger stigningstakten.

- En nogenlunde ligelig fordeling af produktivitetsvæksten mellem arbejdere og kapital.
- En markant generel stigning i velfærdsniveauet udtrykt ved *stigning i forventet levealder* for spædbørn specielt efter 1865 (R. Tilly - table 5.2).

Periode I (o. 1780 – o. 1830) – Udvikling af vækstgrundlaget

Indholdet af forudsætningerne for et industrielt gennembrud i periode II

1. Teknologisk udvikling

Den generelle teknologiske udvikling medfører stigende marginalprodukter på arbejdskraft og kapital, hvilket medvirker til at skabe forudsætninger for et industrielt boom.

2. Institutionel udvikling

2.1 Preussisk landbrugsreform

Generelt en stigning i produktiviteten (R. Tilly – table 5.4).

Årsager:

Ophævelse af stavnsbåndet (fri konkurrence på arbejdsmarkedet):

- Nedgang i efterspørgsel på arbejdskraft, da godsejerne skal til at udbetale løn til landarbejderne. (Lønudbetaling $\Rightarrow L^D_{\text{landbrug}} \downarrow$)
- \Rightarrow Overskud af arbejdskraft tilgår til andre sektorer ($L^S_{\text{andre sekt.}} \uparrow \Rightarrow [W/P] \downarrow \Rightarrow Y \uparrow$)
- \Rightarrow Effektivisering af produktionsplanlægning ($A \uparrow \Rightarrow MP_L \uparrow$ og $MP_K \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$)

Privat ejendomsret indføres:

- Stigning i arbejdsproduktiviteten, da bønderne enten arbejder på egen jord eller får løn for at arbejde for godsejerne. ($MP_L \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$)
- Bønderne skal købe deres jord.
 - \Rightarrow Omdistribution af formue fra bønderne til godsejerne \Rightarrow social og økonomisk styrkelse af godsejerne.

Afskaffelse af ”common land”:

Økonomisk Historie – note kompendium

→ Forhindring af overgræsning af fælleden (Tragedy of the commons) ⇒ højere udbytte
($A \uparrow \Rightarrow MP_L \uparrow$ og $MP_K \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$)

2.2 Toldsamarbejdet (Zollverein) (Fuldt udbygget i 1833)

a. Øget samhandel:

→ Øget arbejdsdeling

→ Øget økonomisk (møntunion), social og kulturel integration ⇒ fremskynder dannelsen af et samlet Tyskland

b. Toldrevenue anvendes til investeringer i infrastruktur (jernbaner) ⇒ markederne bliver mere tilgængelige ⇒ øget konkurrence og øget arbejdsdeling ⇒ stigning i produktiviteten ⇒ $Y \uparrow$.

Periode II (o.1830 – o.1870) – Det industrielle gennembrud

1. Hovedsektorhypotesen

Drivkraften bag den tyske industrialisering var jernbanebyggeriet, som en direkte konsekvens af toldunionen.

a) Forudsætninger:

- Øget politisk stabilitet efter revolutionerne i 1849.
- Liberalisering af investeringslovgivningen ifm. aktieselskaber (joint-stock).

→ Teori: En stigning i investeringerne for ethvert renteniveau i IS-LM modellen →

b) Økonomisk effekt:

Høje forventede afkast på jernbaneinvesteringer (R. Tilly – fig. 5.1).

⇒ store investeringer i jernbanesektoren, (R. Tilly - table 5.5 og 5.6).

⇒ stor efterspørgsel i jernforberedningsindustrien.

⇒ stor efterspørgsel i råstofindustrien efter kul og jernmalm (R. Tilly – table 5.7).

1. Teknologisk udvikling i råstof- og forberedningsindustrien.
2. Stigende investeringer i råstof- og forberedningsindustrien.

3. Øget beskæftigelse.
4. Initierer udviklingen i banksektoren mod ”universal”/”mixed banking¹⁴”, hvilket effektiviserer kapitalmarkedet og dermed letter adgangen til kapital.

c) Teknologisk effekt:

Stordriftsfordele og tekniske forbedringer samt organisatoriske forbedringer af jernbanerne medførte lave transportpriser (R. Tilly fig. 5.2)

→ Ud konkurrering af traditionelle transportmidler.

→ Eksplosiv stigning i transportefterspørgslen.

3 1920'ernes kriser.

af Marie Ebbensgaard

(The European Economy Between the Wars.)

Accelererende priser og hyperinflation.

Gennem krigsårene forekom kraftige prisstigninger i de krigsførende lande grundet øget efterspørgsel kombineret med faldende udbud. Dette smittede af på neutrale lande (se table 3.1 s 39.) Alle lande oplevede prisstigninger, men graden var forskellig. I Tyskland og Østrig kom hyperinflation. I Belgien, Finland, Italien og Frankrig fortsatte begrænset inflation til godt op i 1920'erne, mens inflation i Skandinavien, UK og Nederlandene var under kontrol allerede fra 1920. Sidstnævnte kom af streng deflationistisk politik af 'dear money' og finansielle restriktioner. Grunden til inflationen var efterkrigsregeringernes manglende evne til at løse de finansielle problemer efter WWI sluttede 11. Nov 1818.

Hyperinflationen i Tyskland var værst i aug.1922-nov1923 med ca 335% pr mdr. Generelt godtaget 'Primær årsag'; Krigsskadeerstatning pålagt Tyskland, men også manglende tillid til D-marken fra såvel tysk som udenlandsk side katalyserede flygt fra D-marken og accelererede prisstigningerne og dermed følgende money supply.

Stabilitet og kriser i det europæiske banksystem.

Et økonomisk boom efterfulgte 11.nov 1918 (våbenstilstanden efter WWI), men ophørte i midt 1920, hvorefter output og indkomst faldt mens arbejdsløsheden steg over hele Europa. I Tyskland var det dog anderledes, hyperinflationen sikrede at D-markens værdi depressierede hurtigere end de relative tyske priser steg, hvilket stimulerede eksporten, og investeringer blev

¹⁴ Banken kombinerer ”investment banking” med indlån og kort kredit.

stimuleret af fald i realrenten. Således undveg Tyskland imidlertid den lavkonjunktur der var karakteristisk for Europæiske lande.

Lavkonjunktoren resulterede i finansiell panik og storm (bank runs) af banker, (dette grundet centralbankes mangel på mulighed / villighed til at udstede likviditet og lukkede langsigsaftaler mellem banker og enkelte klienter (universal banks)). Dette gentog sig i de tidlige 1930'ere, hvor guldstandardens forhindrede centralbanker i at eftergive bankers efterspørgsel.

Gode forhold i UK, Irland

OK forhold i Frankrig,

Dårlige forhold i Italien, Spanien, Østrig, Polen, Skandinavien, Nederlandene

Stabilisering og tilbagevenden til guld.

Mens de finansielle problemer stod på fortsatte prisstigninger og depressivering, selv i lande som Tyskland hvor tidligere hyperinflation havde opvejet denne tendens. Dette påtvang lande Europa over til at nedsætte forbrug, forøge skatter og sætte restriktioner på afgivelse af kredit. Långivere fra London og New York samt domstolstråtte til med genopbygningslån. Mellem 1922 og 1927 blev de fleste lande igen i stand til at slutte op om guldstandardens.

I tabel 3.2 ses hvorledes landene med forudgående stor inflation depressierede deres valuta til under 10% af førkrigniveauet, landene med mellem-inflation depressierede til et niveau på 10% til 30%, mens lande der undgik inflation, vendte tilbage til samme niveau som før krigen herunder UK, Danmark og Norge. I Danmark og Norge medførte tilbagevendingen til guldstandardens en depression fra 1925-1928, næsten så slem som depressionen i 1929-33, med faldende produktion, priser samt stigende arbejdsløshed. Efter stabiliseringen kom en periode med over- og underdevaluering af valutaer, hvilket gav forvriddninger i konkurrenceevne mht. international handel. Grunden til at DK bl.a. alligevel opnåede en eksportvolumen i 1929 markant højere end niveauet i 1913 var at der her blev udbudt speciallicerede varer og råmaterialer.

'Spillets regler'

'guld-strømmen til Frankrig'

Efter en lang periode hvor der var en tendens til at flygte fra valutaer der blev opfattet som usikre; DM, Franske frank og Italienske lire, strømmede kapital fra Engelske investeringer især til Frankrig i slutningen af 1926. Dette skyldtes den successive Poincaré stabilisering i slutningen af 1926. Frankrig blev nu overbeskyttet overfor inflation og England hungrede efter international monetaristisk samarbejde, nu hvor guldets strømmede til Frankrig.

USA prioriterer nationale forhold.

USA var det andet land der oplevede betragtelig forøgelse af guldbeholdningen gennem 1920'erne, men denne strøm blev fra USA's side set som meget afhængig af den gældende situation i Europa, hvilket gjorde at denne tilstrømning ikke blev gjort til kreditskabende i USA, da det forventedes at guldets strømme tilbage til Europa. I 1925-29 blev den internationale situation nedprioriteret fra amerikansk side, hvor den ustabile situation på det internationale marked blev set som uheldig men nødvendig at acceptere under korrektion af egen usolide situation.

Hjælp guldstandardens til at gendanne ligevægt?

I stedet for at bruge guldreserver som middel til at samstyre fluktationer landene imellem, blev guldreserver i mellemkrigstiden brugt i højere grad som stødpude for de enkelte lande imod exogene chok.

Med hensyn til guldstandarden var det gennem 1920'erne kontroverser landene over, hvilket synliggjorde såvel manglende samarbejde i international sammenhæng som mangel på lederskab. Således var der uenighed om hvorledes guldstandarten skulle benyttes, og dermed hvorledes økonomisk stabilitet skulle opretholdes.

At hovedlandene valgte forskellige metoder til genetablering af deres valuta og tilhørsforhold til guld gjorde at udviklingen af guldstandarden i dette årti ikke levede op til forventningerne om forbedrede forhold i forbindelse med international handel og vækst.

4 Output, produktivitet og teknologiske fremskridt i 1920'erne.

Depressionen der overvældede kontinentet i slutningen af årtiet, var et resultat af den politiske strategi der var lagt for dagen under og efter krigen, og altså ikke en manglende kontrol af et teknologisk stagnation eller andet naturligt opstået fænomen.

Nedenfor gennemgås indflydelse fra ændringer i output i landbrug og industri samt udvikling i produktivitet mht tek udvikling ect;

Økonomisk struktur i Europa.

Økonomisk struktur i mellemkrigstiden tager her udgangspunkt i fordelingen af arbejdskraft på primær-, sekundær- og tertiærsektorerne, (1) landbrug, (2) industri og (3) serviceerhverv. I (Table 4.1) er 22 lande listet efter grad af industrialisation. Gr 1 (UK, Bel, Swi, Tysk, Ned) og Gr 2 (Øst, Cze, Fra, Nor, Dan, Sve) indeholdt tilsammen over 70% af alle service- og industriarbejdere i Europa. Mens Gr 3 (Spa, Ita, Græ, Irl, Ung) og Gr 4 (Pol, Fin, Jug, Rum, Bul) indeholdt godt 2/3 af alle landbrugsarbejdere i Europa.

Det er stærkt inverst korreleret med indkomst pr capita: (figur 4.1); jo lavere andel af arbejdsstyrken der beskæftiges i landbrug, jo højere er pr. Capita indkomst. (NB lande som DK, Swi og Ned holder ikke helt stik her... specialvarer)

Et lignende billede af forskellene mellem industrialiserede og ikke-industrialiserede lande i Europa tegnes i table 4.2, hvor værdi og fordeling af eksport i 1929 i 22 Europæiske lande er opstillet.

Industrielt output og eksport i 1920'erne.

Af table 4.3 ses det tydeligt at de krigsførende lande, produktionsmæssigt led større nød end de neutrale lande, hvor de krigsførende lande i 1920 lå på et niveau på blot 2/3 af niveauet i 1913, mens de neutrale lande producerede knapt det samme som inden krigen.

Sektorer som stål- elektrisitet og transport-industrien var stimuleret gennem krigen grundet øget efterspørgsel og forårsagede et fald i produktiviteten efter krigen. I Sverige derimod fortsatte en del efterspørgsel efter krigen, der var opstået under krigen

De lande der havde hurtigst outputvækst i 1920-24 var de lande der havde lidt størst tab under krigen, Fra, Øst, Pol, Cze, Ung, Bel.... men Tyskland led i denne forbindelse under hyperinflationen

i 1923-24 og et omfattende genopbygningsprojekt i produktionsapparatet der skulle overstås før der kunne komme gang i produktioonen igen.

1924-1929 landene der gendannede pre-krigslikevægt.

Ned, Swi, Sve, Dan, Nor, UK

Bl.a Sverige og Nederlandene holdt sig neutrale og undgik derved gælden der spøjte i de krigsførende lande i mellemkrigstiden og yderlig fremgang skete som følge af forbedret konkurrence-evne grundet indsats på elektrisitets-området.

Den britiske situation blev derimod meget dårlig, inden krigen havde England et af Europas største eksportmarkeder, og var derfor meget sårbar da eksport blev umuliggjort under krigen, hvor der pludselig skulle produceres krigsmateriel, og alle ressourcer blev sat ind på at vinde krigen. Denne omstrukturering gjorde at England efter krigen stod tilbage med et produktionsapparat med overudbud af krigs-materielindustri, og den pludseligt manglende efterspørgsel herpå, skabte arbejdsløshed, og store tab grundet mismatch af kapacitet. Samtidig kom konkurrence i eksempelvis kul-industrien fra andre europæiske lande, herunder lande som Nederlandene der ikke led af den under krigen nødvendige omstrukturering af produktionsapparatet. Dog var den nye kemi-industri et plus for økonomien, men langt fra stærk nok til at opveje tabene fra krigen.

Danmark og Norge led under depression i årene 1925-28, med arbejdsløshed, produktionsfald, prisfald, bankkonkurser.

Det blev mere og mere set som en fejl at stile efter før-krigsniveauet i valutaenheder.

1924-1929 lande der depressierede valutaer.

Fra, Bel og Ita forsinkede stabiliseringen af deres valuta, hvilket gav flere år med prisstigninger og valutadepresiering. Perioden gav lave renter, undervurderede kurser og reduceret gældsbyrde.

Industriel produktion steg kraftigt i alle tre lande først som følge af efterkrigstidens renoveringsefterspørgsel og høj eksportefterspørgsel.

Landbrug i 1920'erne

De første efterkrigsår var gode for europæiske landbrug generelt, men efter 1920 blev europæiske landbrugsmarkeder stærkt pressede af destruktiv konkurrence idet verdensmarkedet overbød mængdemæssigt og prismæssigt underbød, især mht korn og sukker. Dette ledte til protektionistisk opførsel Europa over. Intet land undgik denne landbrugskrise forårsaget af sårbarheden overfor oversøsk lav-omkostnings-konkurrence.

Set på Europa i det store hele, gav landbrugskriserne et set-back i økonomisk sammenhæng, såvel i industriel vækst og international handelsojemed.

Aggregeret produktivitetsvækst.

Trods den ustabile finansielle situation før krigen og krigens medfølgende problemer steg produktiviteten betydeligt i 1920'erne.

Se tabel 4.4 hvor BNP-vækst pr capita hhv pr arbejdstime i perioderne 1890-13 og 1913-29 er listet for 17 europæiske lande samt Japan og US. Før WW1 var disse mål i de enkelte landet tæt på hinanden, men i 2. periode voksede BNP/arbejdstime stærkere end BNP/capita, se række (2) og (4). Således accelererede produktiviteten i perioden 13-29. Denne tendens var karakteristisk for det 20. århundrede. Dette skyldtes en nedgang i arbejdstid for den enkelte, mens befolkningen voksede.

Den højere produktivitet frigav højere realløn og mulighed for øget fritid til den enkelte. Dog var ikke al øget fritid frivillig, idet ovenstående omstændigheden selvsagt skabte arbejdsløshed, især i UK.

Væksten i arbejdsproduktivitet viste ikke blot at kapital fortsat blev akkumuleret, men ligeledes at humankapital (uddannelse og forskning og dermed teknologisk udvikling) fortsat akkumuleredes. Rent faktisk gav krigstiden en ”spillover”-effekt indenfor teknologien hvilket tyder på at Den st. Depression var ”man-made” og ikke en naturlig følge af teknologisk og uddannelsesmæssig nedgang p.g.a. krigen.

Teknologisk fremgang og organisation i den industrielle sektor.

Maskiner til produktionsapparatet blev fremstillet i stor stil. Der opstod i tiden er generel bred innovation, modernisering og mekanisering der udsprang af udviklingen i slutningen af det 19. årh. Samt krigens udprægede stimulation af sektorer som elektricitet, lys, kommunikation og motordrevne køretøjer.

Denne effektivisering af produktionen grundet tek. fremskridt, gav incitement til videreudvikling af produkter og dermed prisnedsættelser.

Oversigt over VIP-produkter i denne sammenhæng ses i tabel 4.5. Den udprægede indsats på kapitalgode- og maskin-udvikling gav investeringsmuligheder i andre sektorer. Dog gjalt denne positive effekt ikke generelt idet nogle sektorer blev skadet af andre sektors fremgang. Eks. Benzin og dets nye, billigere og bedre egenskaber udkonkurrerede langsomt kulindustrien og skabte arbejdsløshed her.

5 Internationale Kapitalbevægelser i 1920'erne

Omhandlende internationale kapitalbevægelser rolle i midt 20'ernes stabilisering og kulmineringen af 1931-krisen.

Overbliksskabende mht. omfang, oprindelse og placering af udlandslån i verden i perioden 1924-30 med vægt på Tysklands ekstreme tilfælde med krigsskadeerstatninger med flere henseender.

Et overblik over udenlandske investeringer

Kapital-strømme i 1920'erne.

Jf. Figur 5.1 ses hvorledes US, FRA, UK og andre europæiske opræder som kreditorer, mens henholdsvis Tyskland, andre europæiske lande, The British Empire og Latinamerika. USA udlånte godt 60% mens FRA, UK sad på godt 1/8 hver. På debitorsiden udgjorde tyske lån 1/3 af de samlede indstrømninger, mens de andre europæiske lande udgjorde 1/4. Yderligere var den industrielle konkurrence i Europa svækket, hvilket medførte at Europas handelsbalance blev forringet. Men efter stabiliseringen kom en ny kapitalindstrømning, hvilket fastholdt D-markens og andre valutaer og hjalp yderligere til at sikre Europas binding til guldstandarten. Men guldstandarten virkede dog ikke så godt som før WW1.

Long-term investeringer i 1914 og 1938

Langsigtede udenlandske investeringer i Europa summerede til godt 12 mia. \$. Dette udgjorde godt 1/4 af alle kreditorlandenes udlån (jf. Tabel 5.1).

Tabel 5.1 taler mere el. mindre for sig selv, men det bør dog bemærkes at UK blot investerede 5% (1050 mil. \$) af sin samlede investeringer i Europa, mens US investerede 20% (700 mil. \$) i 1914. I 1938 lå disse niveauer på hhv. 8% (1750 mil. \$) og 20% (2350 mil. \$).

Al investering i Rusland gik tabt da regeringen blev væltet. Generelt tabtes/depresieredes værdipapirer i ”modstanderlandene”. Mens europæiske aktiver mistede værdien p.g.a. krigen fik US en stærkere økonomisk position. Men UK forblev dog den største kreditor med dobbelt så mange

langsigtede udenlandske aktiver som US. I 1938 var US dog den største investor i Europa med 2,5 mia. \$, mens UK havde 1,7 mia. \$. Hvor de primære låntagere af US-kapital var Tyskland, UK, Polen og Italien. NB: Denne tabel medtager ikke betydningen af korttidsaktiver, inden for hvilket der var store udsving i mellemkrigstiden.

Europæisk ind- og udlån.

Tabel 5.2 viser europæiske kreditorer og debitorer i perioden 1924-37, hvor det ses at i perioden 1924-30 var der ialt en kapitalindstrømning på 7,8 mia. \$, hvor Tyskland fik 4 mia. \$, mens Østrig og Italien var de næststørste aftagere af US-kapitalen. Yderligere ses det her at kapital-eksporten var 3,8 mia. \$ primært fra UK og Frankrig.

Kapitaltilstrømninger til Tyskland toppede i 1928 med 1 mia \$ og faldt herefter idet amerikanske investorer fra 1928 fik bedre vilkår på hjemmemarkedet. Denne situation forværredes af en samtidig tvivl på det tyske markeds stabilitet, grundet voksende gæld men aftagende produktivitet. Ved tiltrædelse af Brüning kom fra 1930 deflationistisk politik, hvilket intensiverede den økonomiske depression. Nationalsocialismens succes afskrækkede yderligere udenlandske investorer.

Klassifikation af europæiske lån i 1920'erne.

Ovenstående data suppleres her af alternative kilder, der er delt i fem kategorier jf. Tabel 5.3. (4a) New Bond and Share Issues Abroad (5) Repayments of Debt (6) Direct Inward Investment (7) Foreign Purchases of Domestic Securities and Real Property (11.5) Net short term Capital Movement

I tabel 5.3 ses hvorledes kortsigtet kapital har stor betydning. For Tyskland udgjorde denne 55% af den samlede kapitaltilstrømning i perioden 1924-30.

Krigsskadeerstatninger og kapitalstrømme til Tyskland.

I perioden 1924-30 udgjorde tyske krigsskadeerstatninger 2,4 mia. \$ (ca. 2,3% af nationalindkomsten i perioden). De samlede kapitaltilstrømninger til Tyskland var på 7 mia. \$, altså udgjorde krigsskadeerstatningerne godt 1/3 heraf.

Der opstod frygt for at Tyskland ville få en dobbeltbyrde idet lånene skulle betales tilbage, samtidig med fortsat krigsskadeerstatning, men bekymringerne blev overdøvet af ivrigheden efter at øge valutareserven. Den udenlandske kapital gav større mulighed for øget forbrug samt udvidelse af valutareserven og guldbeholdningen end indenlandske ressourcer kunne have gjort. Dette idet alle likvide midler var destrueret af den forgangne hyperinflation. Ligeledes gav denne udenlandske input grobund for likviditet i banksystemet på trods af at der i stort omfang blev stølet på korttidsindskud til at dække langtidslån – hvilket var meget risikabelt. Da de udenlandske kapitaltilstrømninger mindskedes, udeblev disse fordele, og i 1931 var der sågar tale om en nettoudstrømning på 600 mil. \$ fra Tyskland.

Grundet tvivl omkring det tyske markeds troværdighed samt gunstige forhold på hjemmemarkedet udeblev amerikanske investorers kapitalstrømninger til Europa.

Forårsagede udeblivelse af kapital-tilstrømning tysk lavkonjunktur?

I slutningen af 20'erne og starten af 30'erne faldt tysk BNP med 16%, den industrielle produktion med 40%, eksporten 60%, mens arbejdsløsheden steg med 13%-point. Udeblivelsen af amerikansk kapitaltilstrømning har ofte fået skylden herfor, men flere tilsluttede sig teorier der giver at Tyskland var i tilbagegang allerede inden US nedsatte kapitaltilstrømningen.

Såvel Balderston (1983) og Borchardt (1979), nævnes som kilder til teorien; årsagerne til den store depression skal findes indenrigs. Borchardt satte eksempelvis overvurdering af realløn i forhold til produktiviteten som katalysator for depressionen. Disse teorier ser selvfølgelig udeblivelsen af amerikansk kapitaltilstrømning som en faktor, men ikke som hovedbetydningen for den store depressions nedsættelse af økonomisk aktivitet.

Tyskland stod overfor et valg mellem at forlade guldstandarden, depreciere D-marken eller nedsætte import og øge eksport ved deflatiering af hele økonomien. Imidlertid begyndte Tyskland fra ultimo 1929 at optage korttidslån, hvilket skabte krak i stabiliteten og derved tilbagetrækning fra ud- og indlandske værdipapirsindehavere. Denne mistillid skabte politiske problemer og i 1929-31 kom store tab af guld og udenlandsk valuta. Brüning indførte herefter en hård direkte og indirekte skatteavgivning under nedprioritering af velfærdsnormer, hvilket fik katastrofale følger.

Kapitalstrømme til Central- / Østeuropa og oversøiske primær-producenter.

Central- og Østeuropæiske lande var sårbare overfor de faldende eksportpriser inden for landbrug. Landbrugslandene UNG, POL, RUM, YOG, BUL havde gennem 1920'erne påtaget sig stor gæld og eksportindtægterne skulle dække herfor. Hvorfor fald i eksportpriser fik alvorlige konsekvenser. Fare for faliterklæringer medførte panikslagende initiativer, hvor faren for inflation medførte depreciering.

Landbrugskriserens rolle i 'Den Store Depression'.

Overproduktion i landbrugssektoren kom allerede i 1925 (inden aktivitetsnedgang i industrilandene). Nogle teorier siger at den kausale struktur til prisfaldende gik via nedsat industriel aktivitet. Primærtprodukt producerende lande blev tvunget til at sænke importen, hvilket medførte faldende eksport for andre lande. Finansielt blev mange lande tvunget til valuta-depreciation. Andre strammede skatter og afgifter. Især gik det ud over UK's reserver idet lande stærkt knyttet til Sterling'en trak på deres konti i London.

2. Overskudsarbejdskraftteorien

Overskud af arbejdskraft i landbruget.

- reallønnen er på subsistensniveau i landbruget og højere realløn i industrien.
- tilstrømning af arbejdskraft til industrien i stort antal og i lang tid.
- produktiviteten i industrien stiger hurtigere end lønningerne.
- aflønningen til kapital vokser både absolut og i andele.
- stigende opsparing til kapitalejere og dermed stigende selvfinansieret investering.
- fortsat produktivetsstigning i form af tekniske fremskridt.

Processen fortsætter indtil periode III, hvor overskuddet af arbejdskraft er opbrugt.

Teorien forklarer hvorfor lønningerne ikke stiger før i periode III!

2.1 Dokumentation for overskudsarbejdskraftteorien

Statistikker viser en udvandring fra landdistrikterne. (R. Tilly – table 5.8)

Lønstigningerne følger ikke udviklingen i NNP før 1880'erne jf. figur 1.

2.2 Arbejdsmarkedet i øvrigt

Uddannelse af arbejdsstyrken var højt prioriteret, hvilket har været med til at øge arbejdsproduktiviteten ($MP_L \uparrow$).

Periode III (o.1870 – 1914) Fortsat industrialisering

1. Industrialiseringen og bankerne

Industrien konsoliderede sig i store enheder

→ karteldannelser (støttes af retssystemet) ⇒ mindre konkurrence

Ulemper: Højere prisniveau → omfordeling af indkomst fra arbejdskraft til kapital

Fordele: Formentlig har det skabt incitament til høje selvfinansierede investeringer og derigennem teknologisk fremgang → højere produktivitet.

Hovedparten af finansieringen af industrien kom fra *aktiebankerne* (joint-stock), som havde tætte relationer til de enkelte virksomheder

- virksomhederne havde lettere ved at skaffe risikovillig kapital gennem bankerne, da indlåneren automatisk spreder risikoen ved at placere pengene i en bank ⇒ større investeringer ⇒ ⇒ produktivitetsfremgang.
- bankerne fungerer i høj grad som iværksættere både mht. rådgivning og finansiering.

2. Økonomiske relationer med udlandet – herunder protektionisme

Efter krigen med Frankrig i 1870 skifter handelspolitikken fra frihandel til protektionisme i form af øget told på importvarer

- Protektionisme af landbruget bremsede industrialiseringen (arbejdskraftoverskudsteorien).
- Protektionismen af industrien medfører høj indtjening i indlandet og derfor mulighed for dumpingpriser på udenlandske markeder.
 - ⇒ mere stabil indkomst i forhold til indenlandske konjunkturer
 - ⇒ tillader formentlig højere og en mere konstant investeringsaktivitet som stimulerer den teknologiske udvikling.
- Omfordeling af indkomst fra arbejdere til kapital grundet manglende konkurrence og deraf højere prisniveau.

3. Urbanisering og sociale implikationer

Industrialiseringen medfører store strukturelle ændringer i form af tilvandring til byerne

(R. Tilly – table 5.9 og 5.10)

- Skabelsen af en arbejderklasse og et klasseskel mellem arbejdere og kapital.
- Dannelsen af arbejderbevægelser, hvilket fører til overklassens modtræk – Bismarck's anti-socialistlov.
- Generel stigning i levestandarden i form af højere reallønninger, bedre beboelse, bedre hygiejne, bedre medicin, bedre vandforsyning ⇒ lavere børnedødelighed
- De offentlige udgifter stiger 3-4% om året – **Årsag:** Overklassens tradeoff mellem social uro/ustabilitet og finansiering af bedre sociale forhold for arbejderklassen.
- Etablering af en kommunelignende struktur til varetagelse af lokale forhold.

Øvrige emner gennemgået ved forelæsning 4

1. Afvigelser mellem de engelske og tyske forudsætninger for industrialiseringen

	<u>England</u>	<u>Tyskland</u>
Finansielt system	Traditionelt banksystem Begrænset kontakt mellem erhvervsliv og banker → Svært at skaffe risikovillig kapital.	Universalt banksystem Tæt samarbejde mellem erhvervsliv og banker → stor adgang til risikovillig kapital.
Konkurrencepolitik	Fuld konkurrence <u>Fordele:</u> Lavere prisniveau (til gavn for forbrugere) og større konkurrence (højner produktiviteten). <u>Ulemper:</u> Mindre profit til virksomhederne → mindre mulighed for selvfinansierede investeringer.	Karteller tilladt (se periode III pkt. 1) <u>Fordele:</u> Større profit til virksomheder → større mulighed for selvfinansierede investering og mulighed for dumpingpriser på udenlandske markeder. <u>Ulemper:</u> Omfordeling af indkomst fra arbejdere til kapital, samt høje priser.
Handelspolitik	Fri handel Konkurrence fra udenlandske virksomheder → effektivisering og fokus på konkurrenceevne → stigning i produktivitet	Protektionisme (se periode III pkt. 2) Lukket indenlandsk marked → større profit → omfordeling af indkomst fra arbejder til kapital → mulighed for store investeringer → højere teknologisk niveau → højere produktivitet.
Uddannelse	Traditionelle universiteter Ikke så teknisk orienteret, hvorfor det går langsommere med tekniske innovationer	Tekniske universiteter Meget specifikt teknisk orienteret → stor innovationspotentiale for industrien.

2. Karl Gunners bankteori!! (På flyverjysk)

Why do lenders *need banks as intermediaries* in relation to borrowers?

There are economies of scale in gathering (collecting, evaluating) information. Banks specialize in assessing creditworthiness of borrowers monitoring of opportunistic behaviour of borrowers (i.e. controlling the tendency of borrowers to conceal information and use exclusive information in their own advantage)

Risk averse lenders take advantage of this capacity of banks as well as permitting lenders to diversify risks which might lead to higher savings rate in the economy.

(Note however that early British industrialization relied heavily on informal person to person credit relationships rather than financial institutions).

German (universal) banks used direct representation on boards of borrowing companies to evaluate risks and strategies, sometimes taking a leading role in restructuring of whole industries. Usually banks rely on supervision. It is possible that direct representation gives banks a better means of evaluating high risk projects.

The Great depression: Explaining the contraction

af Toke Fosgaard

Kap 21, A new view of American history

Afsnit 1

I USA kom Herbert Hoover til magten inden krisen startede. I Hoovers regeringsperiode (4 år) ændrede samfundets sig fra driftigt vækst til alt omfattende lavkonjunktur.

Der er mange forhold omkring krisen som diskuteres i kapitlet : Hvorfor opstod krisen, var det den rigtige politik der blev ført, hvilke test vil være passende til vurdering af krisen, indflydelsen af første verdenskrig.

Afsnit 2 – Some Facts

- BNP faldt 29 % fra 1929 til 1933. (se figur 21.3)
- Investeringerne faldt fra 15 % til 1 % af BNP.
- Arbejdsløsheden steg fra 3 % til 21-25 % (se figur 21.4). Det var ikke længere kun transitions-arbejdsløshed, men også strukturel ledighed.

Alt i alt havde den forværrede økonomisk udvikling fundamental indflydelse på samfundet.

Afsnit 3 – Early Course of events 1929-1930

Mange tænker på krisen som startende med Wall Street krakket, men faktisk var der mange tidligere indikationer af problemer.

- Der var recessions tegn allerede fra sommeren 1929:
- Fed's (Federal Reserve, USA's central bank) produktions index for industrien var faldende fra sommer, 1929 (se figur 21.5)
- Fra januar 1928 ændrede Fed politik, som en reaktion på stor spekulation på aktiemarkedet: De mindskede væksten i pengeudbudet. Dette gennemførte de praktisk ved at sælge obligation, og sætte renten op.

- Standard and Poor's daily stock price index (S & P), nåede sit maksimum og knækkede den 7. september 1929.
Medvirkende til knækket var indflydelsen fra England; Bedragerisager og rentestigning
- S&P faldt den 15 okt. med 3,5 %, herefter var der vedvarende fald.
- Kulminationen kom den 24 okt, den såkaldte "Black Thursday". Panik på aktiemarkedet førte til en salgsspiral.
- Den amerikanske krise spredtes til resten af verden, bl.a. gennem udlanske investorers tab i det amerikanske markeder..
- Flere dårlige nyhed var med til at forværre krisen. For eksempel: var industriproduktion faldende.

Afsnit 4 – Explaining the depression

Forskellige syn

- Peter Temin: Forbrugets pludselige ændring var problemets kerne.
- Keynes: Første forklaring: Fed's forkerte indgriben, de skulle have leveret likviditet. Senere Forklaring: manglende investeringer.
- Friedmann & Schwartz: Fed gjorde for lidt for sendt. (Likviditetproblemet)
- Neo Austrian: Fed gjorde for meget. (Likviditetproblemet)

Afsnit 5 – Aggregate demand-based explanations

Til forklaring anvendes forsyningsbalance, $Y=C+I+NX+G$

Privat forbrug

Forbruget faldt i reelle størrelser 23 % fra 1929 til 1933.

- En vigtig forklaring til denne komponent er Milton Friedmanns "Permanent income hypothesis" (Pensum 1 årp., Mankiw side 455). Denne siger at 20'ernes overproduktion resulterede i underforbrug. Produktiviteten steg meget, men den generelle løn flugte ikke samme kraftige stigning. Yderligere faldt den marginale forbrugstilbøjelighed evt. også.
- Landbruget blev ramt af krisen pga. faldende priser. Krisen forplantede sig til deres kreditorer, og medfølgende banklukninger.
- Hypotesen forklarer ikke hvorfor forbruget pludselig ændrede sig i 1929.
- En forklaring på at krisen på aktiemarkedet ikke var fundamental for forbruget er at aktieindehaverne talte få personer.
- Senere er der beregnet en regel for kapitaltabs indflydelsen på forbruget: en \$ tab medfører 6 cents fald i forbrug. Forklaring kan næppe tilskrives faldet i aktiepriser alene. Beregninger viser cirka 1/3 af faldet i forbrug kan tilskrives aktie tabene.
- Der er et "lack" mellem tab på aktiemarkedet og faldet i forbrug. (se tabel 21.1)
Få personer troede i starten, at krisen var permanent, derfor gik forbruget ikke ned. Da det gik op for dem, at krisen var permanent, ændres forbruget.

Investeringer

Keynes mener at faldet i investeringer kan forklare recessionen. Denne forklaring har den fordel i forhold til de andre forklaringer, at faldet investeringer svarer til faldet i BNP.

Faldet i investeringer startede allerede i 1926, hvilket er et minus for forklaring da dette jo er meget tidligere end krisens start.

Årsag til faldet i investeringer:

Hovedårsagen til de få investeringer var den høje real rente. Realrenten var høj pga. stor deflation. Demografisk ændringer var også en vigtig årsag. Befolkningsvæksten faldt, og dette gav udslag i overbebyggelse.

Nettoeksport

Det var via udenrigshandlen, at krisen blev spredt ud til resten af verden.

- USA hæver renten i 1928
- Amerikansk kapital bliver i landet, også kapital fra udlandet flyder til USA.
- Feds modtræk til et stigende guldinflow var at sælge obligationer for at mindske pengemængden. Deres mål var at beskytte landet mod inflation.
- Udlandet kan ikke låne i USA til finansiering af køb af amerikanske vare, dermed falder amerikansk eksport. USA bibeholder deres import. Dette skaber negativ nettoeksport. Den amerikanske protektionismen opstår heraf.
- Protektionisme i USA gør at nettoeksporten bliver positiv, og udlandet tvinges til at sætte deres eksport priser ned.
- Guldbeholdningen steg.
- Gennem protektionisme lykkes det at holde amerikansk inflation relativ lav.
- Mange andre lande flugte USA, fordi de ikke kunne få finansieret handelsbalance underskud.
- Konklusion: Verdenshandlen gik efterhånden i stå, dog er indflydelsen på krisens omfang beskedent. Mindre betydning for den amerikanske økonomi.

Offentlige forbrug

- 1929-1932. Staten førte en ekspansiv finanspolitik gennem budgetunderskud. Dette var medvirkende til at afhjælpe krisen, dog mindre effekt.
 - 1932 Skattestigninger gjorde finanspolitikken kontraktiv/neutral
- Konklusion: Staten kunne have formindsket krisen ved yderligere ekspansiv finanspolitik

Afsnit 6 – Monetarist explanations for the great depression

Der findes mange forskellige monetære forklaringer på krisen. Blandt de mest kendte er Friedmann and Schwartz (F&S) der kritiserede Fed for deres håndtering af krisen.

The Friedmann-Schwartz view

Før krisen

Fed reaktion mod spekulationer på aktiemarked, altså sænkning af vækst i pengeudbudet, burde have stoppet i sommeren 1929. Der ville altså betyde at væksten i udbud af penge skulle være steget.

Under krisen

De eksogene chok til økonomien blev forstærket af Feds forkerte politik. Den rette politik havde afhjulpnet aktiemarkedet og gjort kontraktionen kortere.

Money shocks

F&S fandt fem finansielle chok som de mente havde stor betydning for udviklingen af krisen. De følger herefter.

The great crash (oktober 1929)

Økonomen Galbraith (F&S bruger også denne forklaring) mener, at dette chok skyldes finansielle innovationer i perioden. Den vigtigste innovation var de forskellige nye investeringsformer, som skabte større udbud af investering.

Fra UK udviklede man et system der mindede om investeringsforeninger (Mutual funds). Dette gjorde at mange små agenter fik mulighed for at investere og samtidig kunne nyde godt af den sikkerhed en stor investor har, mht. risikospredning.

Et amerikansk eksempel var Dillon, Read Company Investment trust.

I USA udviklede man et andet system som gjorde at man kunne belåne aktier (Marginal buying). Således kunne man optage lån, til at investere i aktier. Systemet var ekstremt følsomt overfor kursændringer, da det kunne give en kædereaktion for investorer med en høj belånt portefølje. En sådan investor skulle tvangsrealisere sin portefølje og indfri lånet hvis aktiekursen falder under et aftalt niveau. (Dette var så at sige både styrken og svagheden – meget højt at flyve og meget dybt at falde)

De to typer systemer var begge medvirkende til at udvide udbudet af investeringer, og da værdibasen var uændret var det ensbetydende med faldende priser/kurser.

Fed reagerede som omtalt mod spekulatøren, som manifesterede sig i kraftig stigning i efterspørgselen efter kredit, bl.a. call loan (=dag til dag lån).

Traditionelt taler man om en spekulationsboble, hvor pris på aktie og afkast ikke følges ad efter marts 1928. Der peges på flere årsagen til at boblen sprang. Disse var, den strammepengepolitik som Fed førte, den faldende industriproduktion og økonomiske eksperter begyndte at blive skeptiske. Fed forøgelse af renten gjorde det mindre profitabelt at investere.

The first bank crisis (oktober 1930 – februar 1931)

En bølge af mistillid til banksystemet bredte sig fra landbrugsområderne i USA. Reaktionen var at befolkningen valgte at holde en større mængde kontanter (currency-deposit ratio). Resultatet var en lang periode med bankrun, som tog til i omfang. Mange banker bukkede under idet deres likviditetsbeholdning ikke var tilstrækkelig, specielt fra november 1930.

Lukningen af Bank of United States og Caldwell og co. gav en ekstra pessimisme blandt befolkningen, og forværrede krisen.

Kritik af Fed: burde have stillet det fornødne likviditet til rådighed.

The second banking crisis (Marts 1931- August 1931)

Forbrugerne tabte yderligere tilliden til det finansielle system, og valgte at holde flere kontanter. Bankerne solgte aktiver for at imødegå forbrugerens krav.

Denne krise var mere præget af international karakter.

Krakket af den østrigske bank Creditanstalt gav følger i den internationale finansverden. Den østrigske centralbank prøvede at rede situationen ved at stille den fornødne likviditet til rådighed for bankens kunder. Dette forsøg skabte de samme likviditetsproblemer for centralbanken selv. BIS

Økonomisk Historie – note kompendium

skaffede lån til den østrigske centralbank, fra USA, UK og Tyskland. Disse lån spredte problemerne videre til disse lande.

Årsagen var de mange lande der førte fastkurspolitik overfor guldstandard. Disse lande flugte ikke "the role of the classical gold", det bevirkede at både kreditor lande og debitor lande blev højt ramt fordi de ikke lod økonomien følge den naturlige tilpasning. De finansielle chok blev derfor lettere spredt fra land til land.

Herforuden var de store byrde af gæld fra første verdenskrig med til at lægge mere pres på det finansielle system.

Britian's abandonment of the gold standard (September 1931)

UK gik fra guldfoden den 21 september 1931. Konsekvensen var at det pres der havde være på pund'et blev overført på dollar'en og et betydeligt outflow af guld begyndte. Fed reagerede på den truende guld mangel ved at hæve renten kraftigt.

Mange andre lande gik fra guldet hvilket medvirkede til at øge tvivlen ved goldfodssystemet.

The final Banking Crisis (Oktober 1932 - Marts 1933).

Mange delstater begyndte at indføre tvungne feriedage for banker, pga. den store likviditetskrise.

Der opstod bankrun på de åbne banker.

Fed offentlig gjorde navnene på de banker som havde fået hjælp. Dette var medvirkende til at skabe mindre tillid til det amerikanske banksystem.

F&S giver den yderligere faldende tillid til banksystemet skylden for krisen.

Andre senere forklaringer går på at guldfoden skabte krisen.

Konklusion.

På mest frustrerende vis, er der ikke en fast accepteret forklaring på krisen. Feds forkerte reaktioner tillægges af mange en stor del af forklaringen. Det skal bemærkes at i 1987 var der også aktiekrisen i USA. FED valgte i denne situation at stille alt den likviditet til rådighed.

Illustrations oversigt.

Figurer:

- 21.1 Viser et billede
- 21.2 Viser et billede
- 21.3 Viser BNP som funktion af tiden
- 21.4 Viser arbejdsløsheden som funktion af tiden
- 21.5 Index for industri produktion (Udarbejdet af FED), tid
- 21.6 Standard og Poors som funktion af tiden (1929)
- 21.7 Aktie index som funktion af tiden
- 21.8 Verdenshandel som funktion af tiden
- 21.9 Aktie priser og afkast som funktion af tiden
- 21.10 Banklukninger som funktion af tiden

Tabeller:

- 21.1 Estimer over kapitalstab og forbrugseffekt
- 21.2 Investering og dets delkomponenter set over tid
- 21.3 FEDs handlinger i forbindelse med krisen

KGP. Forelæsning 8 ons. D.28.11.01- The European Economy Between the Wars. Kapitel 6-7.

af Lars Rasmussen.

Kapitel 6. The onset of the Great Depression (Vigtigt kapitel)

Vigtige punkter i kapitel 6.

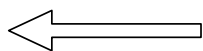
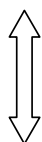
- I. Oversigt af forløbet under depressionen, der både afhang af kontraktionen på output samt den faldende internationale handel
- II. Krisens vej gennem Østrig og Tyskland videre til resten af Europa og England samt andre af de primære producerende lande herunder inddrages anatomien af bankkrisen
- III. Sammenbruddet af guld standarden
- IV. The end of the contraction
- V. Var deflationen nødvendig i Tyskland 1929-32

Ad I.)

- Tabel 6.1 viser **kontraktionen af den internationale handel**. Faldende priser (3) samt aftagende mængde af handel (2). Bemærk at $(2) \cdot (3) = (1)$. De faldende priser var et universelt fænomen
- Tabel 6.2 viser **verdensproduktionen samt prisudviklingen ved faste priser**. Generelt faldende industri- og primærproduktion. Europas industriproduktion klarer sig bedre end Amerikas. Produktionen af mad (nødvendigt gode) er uændret. Det var hovedsagligt de små landbrug, der var fødevarerproducerende og en del af disse øgede produktionen under krisen, for at opretholde indkomstniveauet under de faldende priser \Rightarrow overudbud \Rightarrow en yderligere nedadgående effekt på priser
- Tabel 6.3 viser **1932-niveau for industriproduktion og værdi af eksport (1929=100)**.
 - I. **Danmark og England** klarer sig godt relativt godt, hvilket er en umiddelbar positiv effekt af devalueringer i 1931.
 - II. **Østrig og Tyskland** (bankkriser, krigsskadeerstatninger og genopbygning af landet) rammes især hårdt (se Ad II.) nedenfor
 - III. **Frankrig** klarer sig godt lige efter 1929. De havde en stærk finansiel position i 1929 (de havde meget guld), men en klart overvurderet valuta som rammer landet hårdt efter 1931. Frankrig forlader først guldet i 1936.

Post 1929 depression og protektionisme i USA

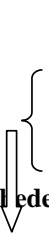
Import aftager i USA

Eksport af råvarer fra Australien og Latinamerika aftager i særdeleshed, og priserne på råvarer falder relativt i forhold til manufakturerede varer

Europa

1. Aftagende eksport indtjening (efterspørgselschok og faldende priser)
2. Lav beholdning af guld, da de fleste lande havde brugt guldreserverne til at forsvare deres overvurderede valuta. Bl.a. UK og DK
3. USA lukker af for udlån af valuta

-
- Europa bliver nødt til at begrænse import. Det kan jo ikke længere kan lade sig at have underskud på valutamarked jf. 3. ovenfor.
 - Aftagende international handel, ond spiral se fig. 21.8 i ...*view of Am. History*.

Mulighederne var umiddelbart følgende for landene

- I. Kontrol af valutahandel (for at undgå spekulation mod overvurderede valutaer)
- II. devaluering
- III. Protektionisme

Ad II.)

- Adskillige lande oplevede bankkriser i slutningen af 20'erne. I USA og Tyskland har bankerne en stor grad af specialisering ⇒ de havde en ikke-risikospredt portefølje ⇒ Under en krise/depression ender banken ultimativt op med at eje de dårlige betaleres likviditet i form af bygninger, jord eller maskiner, hvis værdi tenderer til at falde under krise.
- I 1929 kollapser Frankfurter Allgemeine Versicherung (Tyskland) ⇒ nogle mindre banker går fallit samt at likviditeten i banker i både Frankfurt og Berlin falder.
- Generelt faldende tillid til banker (det finansielle system) som forværres da Credit-Anstalt (Østrig) gik fallit maj 1931 ⇒ stort pres på den Østrigske valuta
- I juli 1931 lukker Darmstadter-und-Nationalbank (Tyskland) dørene
 - I. ⇒ frygt for at hele det tyske finansielle system vil kollapse ⇒ Bank run i Tyskland ⇒ Bankerne havde behov for stor likviditet for at kunne udbetale fordringerne til kunderne (Ja det er Guld). De tyske banker havde de fleste reserver i Reichsbank (centralbanken) i form af forskellige likvide midler (checks, udlandske veksler og skattekammergeksler), der gratis kunne opbevares i CB og hurtigt kunne indløses/sælges. Bankerne indløser deres reserver for at kunne udbetale Guld til folket ⇒ CB har medio juli 1931 svært ved at købe flere af bankernes reserver mod guldudbetaling ⇒ selvforstærkende effekt på mistillid ⇒ Bank run (ond cirkel). CB forsøger at låne guld hos de to stærke guldnationer Frankrig og USA. Frankrig har stadig WWI i baghovedet og afviser udlån og USA har lukket for udlån (normal praksis er ellers at Centralbanker hjælper hinanden så de ALDRIG løber tør for likviditet) ⇒ ingen lån til den tyske CB. ⇒ folkets mistillid til CB bliver en selvopfyldende profeti, da CB ikke længere er troværdig. ⇒ Den tyske regering indfører midlertidigt forbud, der bl.a. suspenderer guldindløseligheden i juli og august 1931, ligeledes forbydes det at udenlandske indskud hæves samt at en række udenlandske lån fastfryses (herunder £70 mio. til England) ⇒ Der sendes chokbølger til hele Europa og især Ungarns bankverden rammes hårdt.

- *Det britiske pund kommer umiddelbart under pres. Englands eksterne finansielle situation var i forvejen op gennem 1920'erne blevet forværret af en række uheldige faktorer*
 - I. *UK måtte sælge en del udenlandske investeringer for at betale omkostninger ved WWI.*
 - II. *Manglende eksportindtægter for kul, bomuld osv.*
 - III. *Pundet var overvurderet da man vendte tilbage til guldet at the Pre-war parity.*
 - IV. *Svag guldbeholdning netop pga. af overvurderingen af pundet*
 - V. *UK beslutter i 1931 at devaluere og forlader altså guldet d. 20 september 1931.*
- *Den internationale økonomi er i total krise på dette tidspunkt. USA hæver renten i oktober for at beskytte Dollaren ⇒ aftagende pres på Dollaren, men også intensiverende deflation og stigende recession ⇒ udskyder fremgangen i Europa, hvor UK ellers så fremgang allerede 1932.*

Bemærkning omkring faldende priser (deflation)

⇒ ⇒ *Høj realrente, da (realrenten = nominelrente – inflation). Når der er negativ inflation altså deflation så stiger realrenten ⇒ Faldende investeringer, da forventet tilbagediskonterede værdi af afkast falder ⇒ produktion falder ⇒ forbrug falder osv. Ond cirkel*

Ad III.)

- *UK forlader guld d. 20 sep. 1931. jf. ovenfor. På dette tidspunkt har en række lande så som Australien, New Zealand og Argentina allerede forladt guldet. Englands beslutning medfører at yderligere 24 lande forlader guldet herunder DK, NOR, SVE, FIN, IRL, GRÆ, og POR.*
- *I Europa forbliver kun FRA, BEL, HOL, SVEITS, ITA, POL og LIT ved guldet.*
- *De lande som forlader guldet først får hurtigst gang i økonomien*
- *USA forlader guld i 1933, men holder alligevel en forholdsvis fast Dollarkurs*
- *Opløsningen af guldstandard ⇒ et internationalt samarbejdstomrum ⇒ nationale interesser vejer nu størst ⇒ man indfører endnu flere tariffes for at beskytte indenlandsk produktion ⇒ krisen trækker længere ud*

Ad IV.)

De to vigtigste årsager til at krisen ender...

1. UK devaluerer og forlader guld.

- Devaluering \Rightarrow højere udenlandske priser på importvarer \Rightarrow inflation, og man bryder ond cirkel med deflation.
- UK behøver ikke længere koncentrere sig om at forsvare pundet mod spekulation

2. USA får ny præsident

- Roosevelt overtager i dec. 1932 embedet i stedet for Hoover \Rightarrow systemskifte.
 - I. Hoover beskyttede Dollaren for meget ved at hæve renten (nævnt ovenfor) \Rightarrow deflation \Rightarrow høj realrente og økonomisk stilstand
 - II. Roosevelt indførte statslig kontrol over guldsalg. Private kunne ikke længere handle med/eje guld. Derefter devaluering \Rightarrow inflation. Kritikerne mente ikke USA behøvede at devaluere da,
 - staten ejede $\frac{1}{3}$ af verdens guldreserver og sagtens kunne forsvare Dollaren
 - USA havde stort eksportoverskud
 - USA var dominerende på verdensmarkedet, hvad angik bilsalg, køleskabe osv.

Roosevelt's nye system ignorerede kritikerne, hvilket var et klogt træk. Devalueringerne var ikke strengt nødvendige for den amerikanske økonomi, men de satte gang i inflationen \Rightarrow faldende renter og dermed positivt skub til økonomien.

Depressionen sluttede altså primært pga. devalueringer fra USA og UK.

Ad V.)

Tyskland førte under kansler Brüning deflationær politik 1929-1932. At føre deflationær politik betyder at fastholde et højt rente niveau for at beskytte valuta. Sætter ikke gang i økonomien da investeringerne er lave ved høj rente \Rightarrow lav prisudvikling.

Professor Borchardt siger, der var intet alternativ under omstændighederne. Han opstiller en 3-punkts tese.

1. Inden bankkrisen i Tyskland for alvor brød ud kunne ingen forudsige hvor alvor kontraktionen omkring 1930 ville blive
 - a. Dec. 1931 fremsættes forslag om udvidelse af offentlige udgifter (for at sætte gang i økonomien) – nedstemt af demokratisk flertal man ønskede et balanceret budget, Keynes multiplikator effekt var ikke så udbredt en tankegang endnu
 - b. Forslag fra kabinettet om devalueringer i kølvandet på UK. Tyskland havde allerede suspenderet guldstandard og valutaen var derfor ikke under pres længere, hvorfor landet uden frygt for kapitalflugt kunne ekspandere. Man ville IKKE devaluere, selvom det kunne have givet positivt skub til økonomi. Hvorfor man ikke ville devaluere er 10.000 kroners spørgsmål. Måske af frygt for en gentagelse af hyperinflation fra 1920'erne?????????????????
2. Tyskland havde ingen internationale lånemuligheder hvilket begrænser ekspansiv finanspolitik

Økonomisk Historie – note kompendium

- a. *Man kunne have udstedt offentlige gældspapirer, men ville befolkningen købe disse, med hyperinflationen fra begyndelsen af 1920'erne liggende i baghovedet næppe. Anses derfor ikke som mulighed*
3. *Den tyske Weimar økonomi (kartel-økonomi) var uproduktiv (syg) og ekspansion ville umiddelbart ikke have hjulpet meget. Der var for højt lønniveau og for lidt profit at hente ved ekspansion*

Jf. Borchardt var deflationen altså uundgåelig i 1929-1933

Ny verdensorden

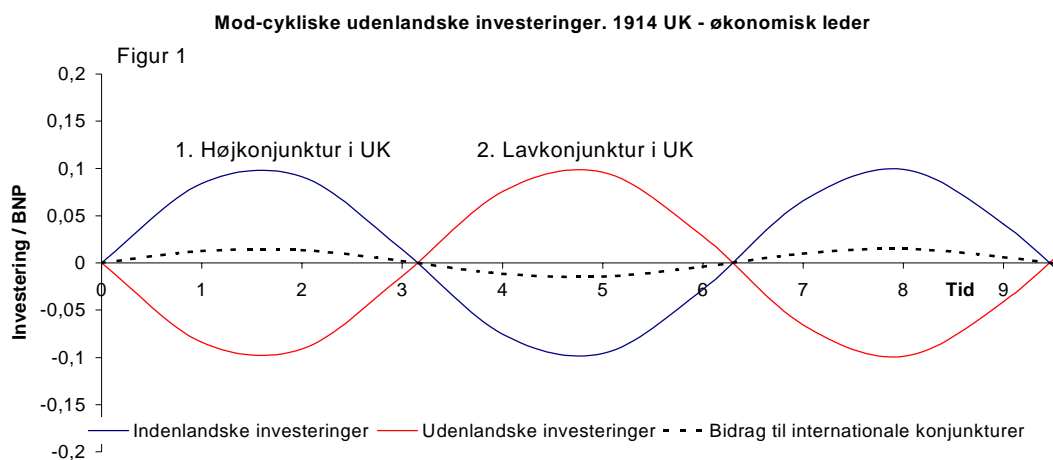
Figur 1 og 2 skal illustrere en afgørende forskel mellem perioden før 1914 og perioden lige efter 1929. figurene er blot skitser - husk det

Figur 1. viser cyklusen i Englands investeringer i ind- og udland før 1914

England er den internationale økonomiske leder op til og med 1914 og er en meget vigtig deltager på det internationale økonomiske marked, hvad angår investeringer og handel med varer

1. Når der er engelsk højkonjunktur \Rightarrow profitabelt med indenlandske investeringer \Rightarrow høje indenlandske investeringer og lave udenlandske investeringer (dvs. negativ effekt på internationale konjunkturer via faldende udenlandske investeringer) men indenlandsk højkonjunktur medfører også stor importefterspørgsel (dvs. positiv effekt på internationale konjunkturer via stigende eksport til UK).

2. Når der er engelsk lavkonjunktur \Rightarrow ikke så profitabelt med indenlandske

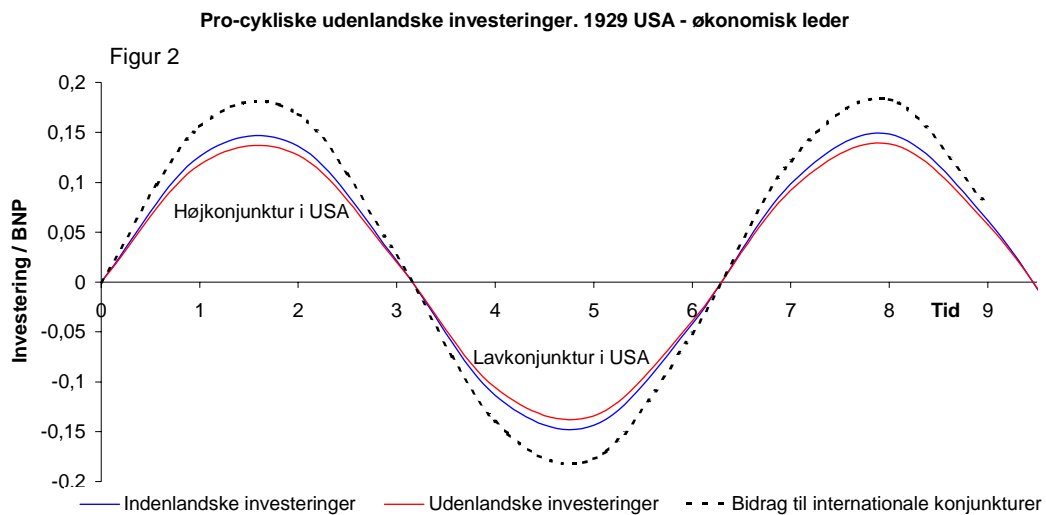
investeringer \Rightarrow lave indenlandske investeringer og høje udenlandske investeringer (dvs. positiv effekt på internationale konjunkturer). Indenlandsk lavkonjunktur medfører også lille importefterspørgsel (dvs. negativ effekt på internationale konjunkturer via faldende eksport til UK).

Figur 1 viser den hvorledes UK's økonomiske magt op til og med 1914 har en særdeles stabiliserende effekt på andre landes økonomi. Altså går det godt i UK aftager landet mange eksportvarer fra andre lande og går det skidt i UK flygter engelske investorer fra UK til udlandet med investeringsvillige penge og dermed undgår man international nedgang, hvis UK har lavkonjunktur

Figur 2. viser cyklusen i USA's investeringer i ind- og udland omkring 1929-1933

I 1929 har USA overtaget rollen som den verdens økonomiske leder

- Nu ses en procyklisk udvikling for investeringer. Samme forklaringsmønster som for ovenstående figur.

- Nu følger de udenlandske investeringer de indenlandske. De vil sige at de internationale konjunkturer er positivt korreleret med de amerikanske konjunkturer. Dette er i modsætning til da England var World leader. UK's bidrag til de internationale konjunkturer var nogenlunde uændret uanset om det gik godt eller skidt i UK.
- Verdenssamfundsøkonomien var altså væsentlig mere skrøbelig i årene efter 1929 end den var op til 1914.

Kapitel 7. Arbejdsløshed omkring depressionen (mindre vigtigt kapitel 😊)

Ledighed i forskellige lande

Diskussion af lønstivhed

Politiske tiltag for at bekæmpe ledigheden

Ad I.)

- England og Skandinavien
 - I. Høj ledighed i 20'erne
 - II. Ikke stor stigning under depression, da devalueringer (1931) nedsatte realløn og satte gang i økonomien.
- Tyskland
 - I. Ledigheden eksploderede under depressionen hvor næsten $\frac{1}{3}$ var uden arbejde. Forsimplet antagelse er at man noterer en positiv korrelation mellem ledighed og tilslutningen til Hitlers parti NSDAP.
- Frankrig
 - I. Stor guldreserve
 - II. Mange landmænd der ikke rammes så hårdt af ledighed
 - III. Tvungen værnepligt letter problemet med ungdomsledighed
 - IV. Derfor relativ lille ledighed i forhold til andre økonomier

Ad II.)

Når priserne falder som under depressionen (og den nominelle løn ikke falder) \Rightarrow stigende realløn \Rightarrow profit presses ned og depressionen intensiveres. Det gælder for samtlige europæiske lande undtagen Tyskland, hvor den nominelle løn falder hurtigere end priserne \Rightarrow faldende realløn.

Hvorfor tilpasser den nominelle løn sig ikke??

Mulig forklaring

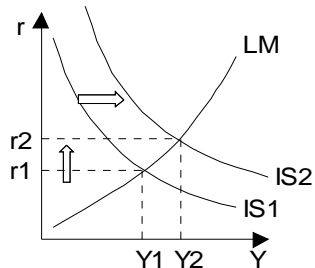
- De ansattes fagforeninger og virksomheder (insiders) forhandler løn uden at tage hensyn til de ledige (outsiders), hvilket betyder der ikke kommer nedadgående pres på nominelle lønninger. Lønningerne faldt under krisen i Tyskland. Det var det eneste land som oplevede dette. **Mulig forklaring** : jf. figur 7.1 ses Tyskland at gå fra lav ledighed til meget stor ledighed. Stort chok til beskæftigelsen/ledigheden \Rightarrow nedadgående chok til lønninger

Ad III.)

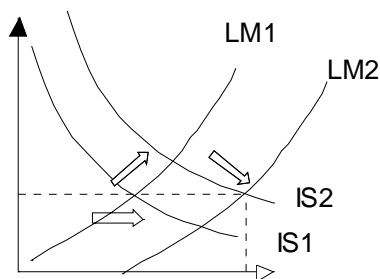
England

- Keynes fremlagde i 1931 et omfattende forslag til forbedring af UK's økonomi via en udvidelse af offentlig udgifter.

- I. **På kort sigt.** Dette skulle skabe en umiddelbar øget efterspørgsel (E) i økonomien og dermed give en umiddelbar øget indkomst
- II. **På længere sigt.** Multiplikator effekten af Keynes forslag skulle give længerevarende positive effekter på økonomien.

- **Kritikere** frygtede at dette ville give en Crowding out effekt på det private investeringer da, $G \uparrow \Rightarrow E \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \Rightarrow L(r, Y) \uparrow \Rightarrow r \uparrow \Rightarrow$ Crowding out af private investeringer, se figur, da man ikke kunne følge op på ekspansionen ved sænke renten for at øge pengemængden. (Det kunne jo ikke lade sig gøre pga. presset mod Pundet). Keynesianisterne forsvarede sig dog ved at det kun ville crowde de udlandske investeringer bort og derfor ikke standse den indenlandske økonomiske udvikling
- Skulle **Keynes'** forslag i have haft den fulde effekt havde det været nødvendigt med en udvidelse af pengemængde ved en rentesækning, men dette var indtil UK forlod

guldstandarden ikke en mulighed, da Pundet var presset pga. overvurdering. **Keynes kommer aldrig igennem med sit forslag**

- Efter devaluering i 1931 sænkes renten gradvist. En ny højre-regering fører forsigtig politik, og langsomt vokser tiltroen til systemet igen og der kommer vækst igen.
Vigtigst for vækstgrundlaget er at man forlader guld

Tyskland

- Brüning insisterede på at budgettet skulle balancere og regeringen prioriterede krigsskadereparationer højere end bekæmpelse af ledighed. Generelt kan man sige om Brüning at han KUN var fokuseret på at vise de andre europæiske lande at Tyskland ikke kunne overleve krigsskadebetalingerne. Dermed kørte han landet i stykker pga. stædighed (Pyrrhus sejr, se ordbog ☺), hvor han burde have forsøgt at bekæmpe ledighed som første prioritet.
- Papen overtager efter Brüning og afslutter krigsskadereparationerne og indfører hurtigt efter program for bekæmpelse af ledighed i efterår 1932.
- Hitler får dog allerede magten i 1933 og satser på arbejdskraft i militæret.
-

Kap 8: "Den opdelte verden i 1930'erne"

af Julie Tranberg

Forsøg på international samarbejde:

I 1930'erne blev verdenen delt op i Sterlingområdet, Guldblokken og Naziområdet (Valutakontrol-lande) efter forsøg på internationalt samarbejde brød sammen ved de internationale konferencer i Lausanne 1932, London 1933.

Der var fundamental uenighed mellem landene: England, der var gået fra gullet ønskede øget frihandel, mens Frankrig vogtede over deres guldstandard gennem handelsbarrierer. USA havde med Roosevelt i spidsen vendt sig indad for at klare indenlandske problemer først. Verdenen var splittet. Stigende tendens mod protektionisme og 'beggar thy neighbour' politik (vinder fordi nabo taber). Der manglede en økonomisk leder. Men når alt kommer til alt var det formegentlig den bedste politik at føre, når nu samarbejde ikke var muligt.

Sterling området:

Lande som gik fra gullet og lagde sig fast til sterling (£) i 1931-33. Bestod af England (+ kolonier), Indien, dominions (- Canada)¹⁵, Latinamerika og Skandinavien mfl.

¹⁵ Dominions = Australien, Canada, New Zealand og Sydafrika

Lagde sig fast til Sterling bla. fordi England var deres primære eksport marked, og fordi de havde store sterling reserver som, hvis de ikke devaluerede, ville medføre store kapital tab.

Handel:

Commonwealth konference i Ottawa 1932:

I 1932 forlod UK det mangeårige løfte om frihandel. UK + dominions dannede en ”begunstigelsestold” aftale. Dvs. dominions gav fortrinsret til britiske producenter ved at hæve tolden for importerede produkter fra ikke-Commonwealth lande. England ville til gengæld give fortrinsret til det britiske føde- og råstofmarked til Commonwealth producenter.

=> Ændring i det engelske handelsmønster. Import og eksport med dominions blev meget vigtig.

=> Øget handel med sterlingområdet på bekostning af de lande, der var udenfor (USA, guldbloklande, Valutakontrolgruppe) jf. tabel 8.1.

Ottawa aftalen gjorde det mere attraktivt for lande at stabiliserer deres valutakurser. Specielt fordi dollaren var blevet mere ustabil, og derfor ikke var attraktiv at ligge sig fast på. Danmark, Sverige og Argentina forlod gullet og fastgjorde sig til sterling umiddelbart efter aftalens gennemførelse i 1933.

Konklusion:

Sterling-landene klarede sig forholdsvis godt ud af krise. Ved at forlade gullet var de ikke længere nødt til at lade deres kreditpolitik bero på hensynet til pengeværdiens opretholdelse, men kunne frit tilpasse deres pengepolitiske målsætninger. Langsomt gang i økonomi:

Devaluering => pris↑ => realløn↓ => produktion↑ => eksport↑ (se tabel 9.3)

Fra 1933-38 var sterling-dollar valutakursen forholdsvis stabil hvilket betød, at en stor del af verden nød godt af valutastabilitet.

Guld-blok:

Efter London konferencen i 1933 dannede Frankrig, Belgien, Holland, Polen og Schweiz guldblokken. De fortsatte den deflatoriske politik som guldstandardens krævede. Denne politik skabte blot yderligere økonomisk nedgang specielt med Sterlingblokkens og USAs devaluering¹⁶.

Handel:

Konference i Geneve og Bruxelles 1934:

Handel er faldende pga. høje toldmure. Man bliver derfor enige om at øge handel med 10 pct. indenfor guldblokken. Resultaterne var ikke store, men guldblokken var intakt.

Konklusion:

Øgede problemer pga. deflatorisk politik skabte ikke bedring.

Deflation => realløn↑ => produktion↓ => eksport↓ (se tabel 9.3) (høje priser pga. overvurderet guldstandspariteter af valutaerne hindrede også handlen blandt blokmedlemmer).

Da forskellen mellem opgang i de lande med devaluerede valutaer, og stagnationen i guldbloklandene blev tydelig begyndte folk i de enkelte lande at støtte en devaluering.

I sep. 1936 devaluerede Frankrig mfl. og tilknyttede sig sterling.(se afsnit ”the Tripartite Agreement”)

Nazi handelsområde:

Tyskland fik øget protektionisme da verdenshandelen i 1930’erne gik i opløsning, og da sterling og dollaren devaluerede relativ til guldet og marken. Pga. den tyske overvurderet mark var handelsaftaler og øget valutakontrol nødvendig.

Marken blev gjort ikke-konvertibel til guld, men var stadig tilknyttet den gamle guldparitet. Ejere af guld og udenlandske aktiver blev tvunget til at sælge til nationalbanken (Reichsbank). Udenlandsk valuta til rådighed for tyske importører bliver begrænset og eksportører bliver tvunget til at opgive deres udenlandske valutaudbytte til Reichsbank. Tysklands handelspolitik var et led i nationalsocialisternes økonomiske ekspansionspolitik.

¹⁶ USA devaluerede i 1933

Handel:

Tyskland introducerede blokeret mark (ikke-konvertible marks). Blokeret mark var ”indefrosset” udenlandske tilgodehavende. Udlændinge kunne ikke veksle deres tilgodehavender (eller trække dem hjem), men kun købe tyske varer som ydermere var dyrere, da de indefrosset tilgodehavender stod i lav kurs.

Tyske eksportører fik altså en højere pris målt i mark for deres produkter. Udenlandske importører brugte lavkursmarkene til at købe tysk eksport til lav pris målt ifht. egen valuta. Det var altså et system der var vældigt profitabelt for tyske eksportører. Men det var stærkt begrænset til handel af varer der ikke var udkonkurreret af det udenlandske marked.

I 1934 blev blokeret mark udskiftet med det tilsvarende ASKI system. Dette var blot endnu strengere. Udenlandske eksportører skulle nu have tilladelse fra tysk autoritet for at handle. ASKI marken kunne kun bruges til køb af ikke-livsvigtige tyske varer.

Bilateral handels clearings system: Aftale med specielt sydøst Europa (der politisk sympatiserede med Tyskland).

Forudsatte udligning af betalinger mellem Tyskland og dets handelspartnere efter bilateralt fastlagt principper. Dette blev gennemført ved clearingskontoer i Reichsbank og centralbanker hos udenlandske handelspartnere. Således skulle import og eksport gå lige op.

Da den blokeret mark/ASKI ikke var konvertibel medførte det ofte at ASKI marken deprecierede ifht. den udenlandsk valuta. (Det tog jo tid for en eksportør at finde en importør, der ville købe hans ASKI-mark).

Dette kunne dog forhindres ved at den udenlandske centralbank accepterede ASKI'en. Dette gjorde Ungarn. Blokeret mark kunne således ombyttes i centralbanken til indlandsk valuta. Eksportører kunne således få indlandsk valuta for deres beholdning af blokeret mark. Deres centralbank finansierede altså handlen. Ved at følge dette finansieringsprincip oplevede Ungarn handelsoverskud.

Romanien, der til gengæld ikke accepterede ASKI'en oplevede vekslende over og underskud.

Delvis clearing system: (Södermark aftaler)

Økonomisk Historie – note kompendium

Aftaler med Frankrig, Belgien, Holland, Schweiz, Italien, Skandinavien, Spanien og Portugal. Vest Europa der traditionelt var et område, med tysk eksport overskud var blevet formindsket med den internationale handel og den stigende handelskontrol. Derfor blev der lavet en række aftaler, der byggede på et delvist clearings system. Dvs. det var kun handel udover normalt niveau der underlagde sig clearings systemet resten var til udenlandsk kvote.

Betalingsaftale: (England, Belgien, Canada, Frankrig, New Zealand): Disse aftaler sørgede for at frigive fri udenlandsk valuta til betaling for import og at overføre penge til betaling af gammel tysk gæld. Ydermere skulle Tyskland importere en fast andel fra hvert land.

Konklusion:

I 1938 foregik 50 pct. af Tysklands handel ved bilateral handels aftaler. England, Frankrig, Holland og Italien m.fl. øgede deres handel indenfor deres empire. Tyskland, der ikke havde noget empire, var tvunget til at udvikle en valutablok. => ændring i handelsmønster mod syd og øst Europa. (tabel 8.2).

Hvorfor ville disse lande finde sig i Tyskland?

Afhængige af eksport af landbrugsvarer og råstoffer til Tyskland. De var blevet isoleret fra resten af Europa. Tyskland betalte højere pris ifht. verdensniveauet. Politisk sympatiserede de med Tyskland.

Det var altså lykkedes for Tyskland at danne en effektiv handelsblok. Handel med guldbloklønderne blev mindre, da de øgede deres handel indenfor blokken.

Kap 9 Industriel fremgang og bedring

Kapital udstrømning fra Europa:

Kapital retningen vendte i 1930'erne. => Det var primært lande på guldstandard der mistede udenlandsk valutaeserver hvorimod de devaluerende lande oplevede en stigning i udenlandsk valuta.

Økonomisk Historie – note kompendium

Det var primært kortfristede fonde, der bevægede sig hurtigt pga. spekulation og truslen om krig. Den 'modsatte' kapitalstrøm skyldes primært bankkrisene i 1930 og 1931, den mistede tro på stabilitet i forskellige økonomier og den mistede valutaværdi.

Udtrækning af kortfristet kapital satte de centrale monetære institutioner under pres =>øget handelskontrol. Men dette øgede blot interessen for at søge væk fra disse valutaer.

Verden i bedring

Verdenshandel: jf. Tabel 9.1 Der var begyndende bedring i verdens eksporten og importen fra 1935, men det var langt fra 1929-niveau (I det bedste år under 50% af 1929 niveau). Priserne faldt frem til 1935, hvorefter der var svag stigning.

Verdensproduktion og priser: jf. tabel 9.2 Industriproduktion bedre i Europa end USA. Men vækstrate kun på 1,2 pct. pr. år over en periode på otte år er meget lavt for denne sektor. Fødevarerproduktionen var stabil, men fødevarerpriser var fortsat meget lave. Produktion af råstof blev forbedret men ikke nok til, at priserne steg.

Industriproduktionen forbedres i Sterlinglandene:

Sterlingområde: Tabel 9.3 England og lande omkring (devaluerende lande) klarede sig bedst. I 1937 var deres industriproduktion 30 pct. over 1929-niveau. Selve devalueringens bidrag til fremgangen var begrænset af den generelle depression af verdensmarkedet. Fremgang skyldes, at de ikke længere var tvunget til at føre deflatorisk politik. Lav rente politik lettede landenes fremgang og medførte fremgang i bygning af nye huse og ny industri, hvilket betød at de var nød til at låne kapital (jf. kapitalstrømme)

Guldbloklandene: Tabel 9.3. Så længe de førte deflatorisk politik stagnerede industriproduktionen. Den øgede eksportkonkurrence fra UK og Skandinavien øgede deres problemer.

Valutakontrollande: Oplevede en middel fremgang. Rumænien klarede sig bedst. Skyldes en succesfuld import-substitutions politik og vækst i olieindustri. Tyskland var på 1929-niveau i 1935, men øgedes derefter.

Tysk og Italiens politik til bedring.

Tyskland: Nazi partiet kom til magten i 1933. De fortsatte valutakurspolitikken.

De erklærede det ulovligt at være arbejdsløs (skepsis overfor statistik: hurtigt fald i arbejdsløshed!)

Alle priser og rentesatser blev frosset i 1936.

Investeringer var under administrativ kontrol, så de blev dirigeret mod ønskede områder.

Høje profitskatter mindskede mulighed for at beholde fortjeneste.

”Fireårs planen”(imitation af Sovjets fire-års planer) organiserede deres investeringsprogrammer.

I starten var deres politik rettet mod at få folk tilbage til arbejdsmarkedet. Men målet var at forberede sig på krig. Efter fem år blev ressourcer brugt på militær og støttende aktiviteter.

=> Stålin industrien voksede voldsomt hvorimod forbrugsgode produktionen stagnerede.

Erstatningsvarer blev nødvendig.

Italien: Mussolini bragte liren tilbage til guldets i 1927 med overvurderet paritet. De producerede nok deflation til at tillade at valutakursen var rimelig konsistent med valutaens købekraftsparitet.

Høje toldafgifter beskyttede indenlandsk jern og stål industri.

Depressionen ramte Italien hårdt, selvom de nægtede at kendes ved det. Industriproduktionen faldt og landbrugsindkomst faldt pga. kolossal fald i eksportpriser og stigende arbejdsløshed.

Italiens bedringspolitik var indskrænket af den politiske beslutning om at holde Liren på guld.

For at udjævne prisen på den overvurderet valuta indførtes udvidet valutakontrol og løn nedsættelse.

Bedringen gik langsom.

Oprustning i 1935 medførte at industriproduktionen steg og arbejdsløsheden faldt. Guldstandard blev fastholdt i propaganda og officielt øjemed. Først i 1936 devaluerede liren.

Da Italien invaderede Etiopien i 1935 pålagde Folkeforbundet dem sanktioner. Men det betød blot at Mussolinis popularitet og tilslutningen til selvforsyningspolitikken steg. Dette medførte en plan-krigs-økonomi. Det betød streng handelskontrol og reorganisering af industrier som metal, skibe og maskiner.

Dvs. Italiens ”recovery” politik var en blanding af fransk ortodoks valutasystem og tysk krigsplanlægning.

”The Tripartite Agreement” – Fransk devaluering – Int. samarbejde

(Den tresidige aftale).

For at forsvare franske guldreserver havde regeringen tre muligheder deflation, devaluering eller handelskontrol. Deflation havde ikke skabt bedring, og handelskontrol ville blot føre til fransk selvforsyning, hvilket ville isolere Frankrig fra Europa. Men en devaluering var ikke så simpel. Den franske regering var nødt til at forhandle med de devaluerende lande før de selv devaluerede. De var bange for, at pundet og dollaren ville reagere ved at devaluerer. Eller at der ville komme yderligere handelsbarrierer.

Men det var ikke let at gennemføre en aftale. Frankrig håbede hele tiden på at den indlandske situation ville blive bedre, så devaluering ikke var nødvendig. England var slet ikke interesseret i, at Frankrig devaluerede og tilknyttede sig Sterling, da de ville beholde deres gode stilling.

USA, England og Frankrig kom dog til enighed d. 26 sep. 1936, hvor de underskrev ”Den Tresidige Aftale”. En stor del af aftalen erklærede troen på fred, fremgang, højere levestandard og godhed, som Frankrig havde ønsket. England var skeptisk, men USA tog det seriøst.

Yderligere indeholdt aftalen mindskelse af kvotaer og handelskontrol, som Englænderne ønskede. Frankrig var ikke specielt nævnt i denne sammenhæng og gjorde i øvrigt lidt for at sænke handelsbarrierer senere.

Englænderne lovede ikke at hævne sig på en fransk devaluering, men der var ingen specifikke rater sat op. Aftalen indeholdte også erklæring om øgede samarbejde mellem centralbankerne.

Den tresidige aftale markerede guldstandardens manglende evne til at stabilisere den internationale økonomi. Aftalen viste at minimalt samarbejde var muligt ved store anstrengelser, men mere var ikke muligt. Frankrig og England var for svage til at skabe en effektiv leder. USA havde med Roosevelt vendt sig indad, hvilket var mere en hindring end en chance for samarbejde.

Aftalen forhindrede konkurrencedevalueringer. Valutabevægelserne var milde. Men det ville trods alt have været bedre, hvis en aftale om koordineret devaluering var sket fem år tidligere, da England gik fra guldet.

Holland, Schweiz fulgte Frankrig af guldet i sep. 1936. Der var hurtigt bedring at spore i de to lande. Italien og Tjekkosllovakiet brugte fransk devaluering som undskyldning for egen devaluering.

Fordelene ved devaluering var i Frankrig opvejet af stigning i franske priser. Under pres fra guldtab og budgetunderskud trak regeringen sig tilbage i 1937. Den nye regering indførte flydende valutakurs. Den franske økonomi var stagnerende fra 1936 til 1938. Derefter vendte udvikling brat med nye skatter, ændring af 40-timers arbejdsuge og stramninger overfor skattesnyd. Men da var det for sent Hitler bankede på døren.

Kap. 1 Nicholas Crafts and Gianni Toniolo

af Sumit Dhaviwel

Forlæsning 10 og 11

Krigsskader og genopbygning (frem til 1950)

- Efter WW2 var der stor tilbagegang for de fleste europæiske økonomier (Tabel 1.2) især Østrig og Frankrig ⇒ tilbage til niveau fra begyndelsen af 1900.
- Enkelte neutrale lande havde dog oplevet en økonomisk fremgang under WW2.
- Dog skete hurtig fremgang. Frem til 1950 var næsten samtlige (vest)europæiske land på samme niveau som før krigen.

Baggrunden for den hurtige genopbygning:

- National og international opbygning af institutionelle organer
- Lærdom fra WW1 ⇒ hjælp til genopbygning af allierede samt fjendtlige økonomier. For at udgå problemer såsom ”reparationsomkostninger”, der kan holde lande tilbage for at opleve vækst (ex. Tyskland WW1).
- Stor påvirkning af USA’s økonomiske hjælp – Marshall Planen der ligeledes skulle få sat skub i den internationale handel.
- Oprettelse af Bretton Woods systemet (jf. Bretton Woods for beginners KGP)

Golden Age (1950-1973)

- Samtlige europæiske lande oplevede positiv vækst i BNP gennem hele perioden, med gennemsnitlig vækstrate mellem 3,1 pct. og 6,2 pct. (Tabel 1.4).
 - Især lande med initialt lavere BNP pr. mand oplevede høje vækstrater.
 - Dog ikke gældende for alle østeuropæiske lande, hvis vækstrater på trods af lave BNP niveauer, voksede knap så meget ift. de vesteuropæiske (Tabel 1.3 ift. Tabel 1.4).
 - Indsnævring af BNP per capita mellem landene.

- Høje produktivitetstigninger (tabel 1.1 kolonne 4)
- Samt approksimativt ingen arbejdsløshed.

Konvergens

På trods af forskellige teorier om indholdet af elementer der muliggjorde væksten, ligger hovedårsagen i konvergens inden for forskellige konvergensgrupper (Dvs. lande som opfylder samme standarder):

- **Beta konvergens:** Fattige lande med højere vækst lande lægger længere fra deres steady state værdier end de rig lande gør dermed voksede de hurtigere. Dette på trods af fattige lande tilhøre anden konvergensgruppe og dermed konvergere mod et lavere steady state niveau ift. rige lande (tabel 1.4).
- **Sigma konvergens:** Konvergens, inden for forskellige grupper, gjorde at BNP pr. capita mellem disse grupper blev indsnævret betydeligt (tabel 1.3 og tabel 1.4).
- Muligheden for konvergens var til dels tilvejebragt af den nu mulige import af teknologisk knowhow, ved den mildere protektionisme ift. mellemkrigstiden og en tendens mod mere fri international handel.

Tidligere teorier om vækstfremgangen:

- a. **Teknologisk fremgang:** via den neoklassiske Solow model, med eksogene teknologisk vækst, blev der lagt stor vægt på forklaring af væksten på baggrund af *Solowresidualen* TFP. Som delvist menes at blive forklaret ved tabel 1.6:
 1. **backwardness (teknologisk transaktion):** En høj positiv værdi angiver hvor langt landet er fra at opnå samme teknologiniveau som ”leder landet” i sin konvergens gruppe, og dermed i hvor høj grad der kan opnås øget nytte ved tilførsel af dette lands teknologi.
 2. **Other specific:** dækker i store dele over den nytte der kunne opnås ved strukturelle ændringer.
 3. **Residual efficiency:** et restled der ikke ligger der store forklaring bag, men har stor påvirkning den samlede TFP.Ligeledes høj påvirkning i *fysik kapital* samt *human kapital*, men beregningerne giver disse en noget mindre betydning for vækstfremgangen, det gælder især påvirkningen af human kapital der.
- b. **Euroslerosis**¹⁷: Færre barriere for vækst hvor interesse grupper var temmelig svagt stillet. Dette blev fremstillet positivt, da der sker mindre grad af forvriddinger på arbejdsmarkedet, i form af høje lønkrav mv. Disse menes holdt nede af liberale handelsaftaler, som f.eks. vedtaget aftale gennem *The European Community*, efter WW2. Dog har denne teori ikke haft den store tilslutning.
- c. **Efterspg. stabilisering:** som nævnt ved oprettelse af Bretton Woods systemet ⇒ friere mobilitet af kapital. Dermed en ledende faktorer til at skabe og opretholde et velfungerende investeringsmiljø og holde gang i væksten af de europæiske økonomier.
- d. **Arbejdsudbuddet:** Den høje vækst kunne forekomme ved reallokering af arbejdsudbuddet fra, f.eks. lav produktiv landbrugsarbejdere, immigration el. lign., til industrien. For dermed at kunne opretholde produktionen til imødekommelse af efterspørgselen. Dvs. meget stor arbejdskraft behov ⇒ næsten ingen arbejdsløshed.

¹⁷ Fremsat af Mancur Olson (svensk)

Kindleberger(1967) mente at det øgede arbejdsudbud var den hjælpende faktor til at kunne oprette holde høje investeringsniveauer. Da dette arbejdsudbud i en vis grad kunne hold lønniveauet stabilt, dermed højere profitandele til virksomhedsejerne der kunne anvendes til øget investering. Men han mente samtidig ikke at dette var altafgørende for væksten, som sagt kun hjælpende.

Nye teorier om vækstfremgangen

Senere vækstteorier viser ikke helt overensstemmelse mellem tidligere Solow-teorier heri blandt fremsat af *Levine/Renelt* som efter forskning er kommet frem til at følgende har stor betydning for produktiviteten, og derigennem væksten, i OECD lande (tabel 1.11):

- Hvor langt landene initialt ligger fra USA i forhold til BNP pr. mand.
- Især har investering i fysisk og human kapital større betydning frem for TFP, der kommer til at udgøre en mindre del
 - Indsats af uddannelse på lavere niveau har især haft stor positiv påvirkning på produktiviteten (Primary enrolment).
- Produktiviteten i den offentligt sektor er svært at estimere, da denne opgøres over det offentliges omkostninger, men vil opleves som negativ.

For de enkelte europæiske lande ses en oversigt i tabel 1.12, som viser hvordan de enkelte lande ligger i forhold et europæisk vækstgennemsnit. Vi ser at det hovedsagligt er de lande der ligger nærmest USA som vokser mindre end gennemsnittet (neg. catch-up = mindre der skal indhentes), eksempelvis:

- *Storbritannien*, som initialt befinder sig nærmere USA end gennemsnit har samtidig en lavere produktivitetsvækst. Men der bør lægges mærke til ”catch-up-forholdet” i forhold til den totale produktivitetsvækst (kolonne 6). Der er her en del forskel mellem disse, det tyder på at væksten burde være højere. En del af forklaringen kan findes i en lav investering i forhold til gennemsnittet.
- I andre lande ligger forholdet mellem ”catch-up” og total væksten nærmere hinanden. Væksten afhænger dermed, ifølge teorien, godt med hvor langt landene ligger fra USA’s niveau (men der skal være nogle forhold opfyldt før dette er tilfældet, se nedenfor). Der findes dog en *residual* der er svært at redegøre for ved de enkelte lande, der vil dermed stadig være en usikker angående resultaterne.

Baggrunden for The Golden Age

Man skal være opmærksom på at den tidl. nævnte konvergens ikke forekommer automatisk (se også i tabel 1.14, i mindre grad for UK). Men i de fleste lande var forudsætningerne for vækst til stede. Det gælder faktorer vedr. produktionen og den makroøkon. struktur:

- Hovedårsag for væksten lå i muligheden for at ”låne” teknologi i form af kapital samt ideer/erfaringer fra lande der var mere udviklet –mest fra USA.

- USA gjorde stort i at uddanne i anvendelse af teknologien, således at importlandene kunne opnå fuld udbytte af teknologien og dermed kunne forblive på en ny højere ”vækst-bane”.
- Europæiske lande havde fordel i en allerede god oparbejdet human kapital, i forhold til andre verdensdele. Dette gjorde det lettere at importere og anvende teknologi fra USA. Dermed også vigtigt at uddannelsesniveau forbedres/opretholdes (som frem sat af *Levine/Renelt*).
- Der var behov for et stabilt lønniveauet, med det formål at skabe produktivets fremgang der skulle ske gennem et højt investeringsniveau. Set fra et makroøkon. plan kan det ske ved eksempelvis:
 - **Elastisk arbejdsudbud:** arbejder villig til at arbejde til den gående løn uden større lønpres (eks. Landbrugsarbejdere og *Kindleberger* nævnt tidl.).
 - **Øge arbejderne leveforhold på sigt:** ved de gik med til holde gående lønniveau, vil det som nævnt tidl. \Rightarrow højere profit andele til virksomheden som \Rightarrow mulighed for højere inv.niveau der \Rightarrow højere forvent afkast på sigt, der går til virksomheden hvor en del går til arbejderne (altså et muligt intertemporal valg fra arbejderne side).
- En øget liberalisering af det internationale handelsområde, hvor handelsbarriere som told, interesse grupper, mv. dæmpes i højere grad og hvormed der skabe større muligheder for mobilitet af især inputfaktorerne til industrien, som nævnt teknologi, fysisk som human kapital.
- Monetære politikker f.eks. Bretton Woods gav lande mulighed for at holde en ”fiktiv” lav rente, dermed opretholde eller fremme et højt investeringsniveau.
- For en del lande tilhørende fattige konvergensgrupper (nedre del af tabel 1.4) skete en større opbygning af de institutionelle sektor, dermed komme nærmere de rigere vesteuropæiske som stod langt stærkere på dette område.
- De kommunistiske lande så ligeledes vækst fremgange, dog var mobiliteten af inputfaktorerne til produktion langt mindre effektiv. Samtidig med at der i disse lande var en ringere innovation fremgang i forhold til de vesteuropæiske lande.

Kommentar: Hold løn niveauet stabilt \Rightarrow inv. Højt \Rightarrow højere afkast \Rightarrow senere højere løn til arb. (intertemporal valg).....

The Slowdown (efter 1973):

- Ved begyndelsen af 1970'erne endte opadgående tendenserne fra tidligere årtier dvs.
 - Lavere vækstrate for BNP samt produktivitet.
 - Højere arbejdsløshedsniveauer (tabel 1.5)
- En lavere observeret betakonvergens mellem forskellige konvergensgrupper.

Baggrunden for The Slowdown

- Konvergens var ved at opnås, flere lande var ved at nærme deres steady state niveauer (aftagende vækst frem mod steady state pga. aftagende marginal produkt for inputfaktorerne fra et Solow syn).
 - Aftagende importen af teknologi blandt lande dermed også lavere investeringsniveau.
 - Tilbageholdenhed af lønkrav, som skulle muliggøre højt investeringsniveauet, var svært at opretholde.
- Fald i produktivitetens væksten, delvist pga.:
 - Lavere marginal udbytte af kapitalakkumuleringen og dermed lavere udbytte af øget stordriftsfordele. Ligeledes også årsagen til at den lavere import af teknologi samt

- det lavere investeringsniveau (det sidst nævnte gælder også pga. landene kom nærmere steady state niveauerne).
- Ændring af forbrugernes efterspørgsels mønstre.
 - Overskuddet af ufaglært fra landbrugsarbejdere brugt i industrien fandtes der ikke længere store muligheder i, ”sektoren” var ved at være udtømt.
 - Sektor skift over mod de offentlige institutioner, hvor produktiviteten oftest anses for mindre betydende og dermed til værende nært nul.
 - Faldet af Bretton Woods systemet havde sin påvirkning.
 - De europæiske lande mistede tillid til US\$ mente den var overvurderet pga. Den store kapitaltilførsel til Europa frem til 1970’erne menes finansieret ved ”lade trykken køre” (seignorage).
 - Organisationer udsprunget i tiden 1973 – 79:
 - EMS (European Monetary System) – skulle skabe stabilisering af den senere inflation tilvejebragt af høje lønstigninger i industrien pga. arbejdsstrejker. Der blev dermed lagt vægt på deflationær politik i store dele af Europa efter faldet af Bretton Woods.

11. 07/12-2001: Årsager til væksten efter 1945 og nedgangen

omkr. 1973

af Philip Bolten Jagd

(kilde: *Crafts and Toriolo* Kap 2)

1. Sammenhænge og oversigt: Væksten i efterkrigen

- 1945-1950 bar præg af opbygning af de institutionelle rammer, der var grundlaget for de kommende års vækst.
- 1950-1973 kaldes **The Golden Age** pga. den uset høje vækst i BNP / Cap. (høj dy/dt).
- Denne note afdækker årsagerne til væksten og forskellene i den blandt de europæiske (EU’s) lande (pkt. 2-5 i bogen) og årsagerne til konjunkturedgangen (punkt 6 i bogen)
- Dette gøres ved at :
 - referere til forskellige teoretiske synspunkter vedr. sagen (neoklassikere og moderne/endogene vækst-teoretikere)
 - Holde teorierne op mod relevant empiri
- For at give overblik kan de vigtigste årsager til væksten opsummeres til:

1. **Catching-Up** (neoklassisk): Pga. den ødelæggende krig var det meste af Europa sat teknologisk bagud i forhold til US, hvorfor der var grundlag for overførsel af teknologi og dermed hurtig catching-up.
 - a. Altså vækst i TFP (effektivitet) som følge af teknologioverførsel er årsagen til væksten (tabel 1.6-1.7) er
 - b. En vigtig del af udnyttelsen af teknologi-overførslen var nyskabelse indenfor produktionsstyringen, den såkaldte **Taylorisme** = udnyttelse af traditionelle fordele ved arbejdsdeling (stordrift) via opsplitning af komplicerede arbejdsprocessor i mindre (uddannelses-) krævende opgaver. Dette øgede hastigheden og muliggjorde inddragelse af også *ufaglært/uuddannet arbejdskraft* (fra landbruget eller langtidsledige) i produktionen
 - c. – Udnyttelsen af teknologiske overførsler krævede, at de *sociale rammer* (social capabilities) for at adoptere teknologien (væksten) var i orden (et endogent vækstaspekt/-syn)
2. **De sociale rammer** (endogen vækstteori) omfatter uddannelse, økonomiskpolitik, organisationsstruktur, arbejdsmarked, handel, valuta mv.. Alle disse forholds indvirkning på væksten var udtryk for, hvor hensigtsmæssigt de **nationale institutioner** var indrettet. Det vigtigste ved de nationale institutioner var imidlertid lønbegrænsningen jf. pkt. 4 herunder.
3. **Investeringer** var imidlertid nødvendige for at udnytte den teknologiske overførsel, der muliggjordes af ”gabet” til USA
 - a. Investeringer kræver dog kapital, og eftersom de internationale kapital markeder stadig var præget af 30’ernes depression og bankkrak og krigstidens (valuta) reguleringer. Derfor måtte kapital til investeringer komme indenlands fra...
4. **Lønbegrænsning** via *kooperatisme* (tillidskrævende da den ene part kan snyde den anden... mere herom senere) eller *centralisme* – begge aspekter stillede store krav til de *nationale institutioner*
 - a. *Kooperatisme* => kooperativ ligevægt via enighed mellem arbejder og lønmodtager om lav lønstigning og høje investeringer der => høj produktivitetsvækst og dermed marginalproduktivitet og lønstigning (jf. almindelig økonomisk teori om faktor aflønning).

- i. udbud af investeringer (opsparing/kapital) stimuleredes ved at sikre, at virksomhederne havde likviditet til at investere, fordi de ikke skulle anvende overskud til lønninger
 - ii. efterspørgsel på investeringer stimuleredes ved at gøre investeringerne mere profitable da lønandelen af afkastet forventedes at stige højst lige så meget som produktiviteten – pga. den kooperative ligevægt
 - iii. Denne form for lønpåholdenhed krævede i særlig grad organiserede parter på arbejdsmarkedet, for at sikre ensartet udvikling i alle sektorer, så produktivitetsvæksten i én sektor – skabt på denne sektors arbejders (løn-) bekostning – ikke blev overført til andre sektorer (det ville ødelægge tilliden)
 - iv. Men vi plejer jo at sige, at organiserede arbejdere kan kræve højere lønninger, fordi de står stærkere...: Her indspiller:
 1. Mange arbejdsløse (outsidere) => foreningernes ”profit” maksimeres indlednings ikke ved høje lønninger, men ved flere i arbejde (insidere) til lavere løn. Først senere bliver insiderne dominerende... (måske omkring 1973???)
 2. Taylorismen => at kravene til arbejdskraftens uddannelse var begrænset, hvorfor de mange ledige skabte et elastisk arbejdsudbud: der var masser arbejdere at vælge mellem, hvilket forringede foreningernes løn-forhandlingsmagt
- b. *Centralisme*: Lovbestemmelse af lønninger og offentlig kontrol med anvendelsen af virksomhedernes profit for at hindre dividender og sikre investeringer
- Begge former for lønpåholdenhed krævede international kontrol med kapitalmarkederne, efterhånden som de åbnedes (jf. punktet herunder), så investeringsafkastet fra et lands lønpåholdende ikke blev placeret i et tilbagestående land, hvor væksten (jf. catching-up) måtte forventes at være større.
 - Nu var de initiale investeringer funderet og kunne udnyttes jf. Taylorismen, men de skulle være produktive for at afføde vækst, dvs. der skulle være et marked for varerne fra den (Taylor-) ekspanderende producent. Derfor var det vigtig med...

5. **Eksport-/handelsvækst** der kunne udvide markedet. Man havde lært fra krigstiden lært, at handelens komparative fordele var ”uundværlige”. De nationale og internationale institutioner var kernen i en veludført valuta- og handelspolitik, der sikrede øget handel

- a. Ansvar/forudsætningen for udvidelse af de internationale relationer/handel var de internationale institutioner, der overordnet skulle sikre tillid via ”commitments” og ”coordination”¹⁸. Institutionerne var inden for to områder 1) Handelsliberalisering og 2) Valutastabilitet som det fremgår af skemaet herunder¹⁹:

Internationale institutioner	Intra-Europa	Ekstra-Europa
Handelsliberalisering	OEEC (1948) og ECSC (‘49)	GATT (1948)
Valutastabilitet	EPU (1950-‘58)	Bretton-Woods (1944-’71)

- b. *coordination* rettede sig specielt mod valuta-problematikken, herunder binding til USD, der var guldfodsbaseret, hvilket sikrede stabile priser (indtil 1971) og sekundært til at skabe tillid fra udlandet om, at Europa ikke ville forskanse sig i forhold til resten af verden (USA) eller blive østorienteret (kold krig!): Hermed opretholdtes USA’s støtte (læs: kapital/Marshall-hjælp/handel) kunne bibeholdes.
- c. *commitments* rettede sig specielt mod handelsliberalisering (OEEC’s procentliberalisering) – der eksempelvis var en forudsætning for Marshall-hjælpen og deltagelse i EPU – og dermed det ekspanderede marked uden høje toldsats og valuta-risiko-tillæg.
- d. Endvidere var det af betydning, at man gennem fællesskaberne fik øget tillid til hinanden og bl.a. dette var en af grundene til at man accepterede Tysklands anger og *ikke pålagde dem krigsskadeerstatnings-krav* som man gjorde efter WWI og på den måde tvang Europa ud i protektionisme og depression
- Til sammen løste de internationale institutioner mellemkrigstidens handelsbalanceproblemer skabt i forsøg på at gennemtvinge faste valutakurser (deflationspolitikken...).
 - Dette gjorde de ved at tillade en langvarig transition mod låste kurser (EPU) men mulighed for justering af USD-kurserne undervejs (Bretton-Woods) og via gradvis liberalisering af kapitalbevægelserne (helt frie i 1958)

¹⁸ Dette er to punkter, der var vigtige faktorer mht. den gunstige udvikling jf. den miserable udvikling i 30’erne (jf. Lektioner 28-30/11), hvor der var hverken koordination eller internationale forpligtigelser.

¹⁹ OEEC: Organization for European Economic Cooperation; ECSC: European Coal and Steel Committee; EPU: European Payment Union; GATT: General Agreement on Tariffs and Trade.

2. Nedgangen omkring 1973

Med fedt er årsagerne fremhævet og i parentes i slutningen af punktet er for nogle synspunkter anført kritik af synet/teorien:

- **Catching-up effekten / konvergens aftager**, efterhånden, som USA's teknologiske forspring indsnævres (jf. eksempelvis B-konvergens fra forrige lektion, at væksten er inverst relateret til velstanden)
- dette mindsker endvidere incitamenterne til at opretholde de internationale forpligtelser, hvormed væksten i den **international handel stilner af**.
- Liberaliseringen af handelen med **sænkningen af tariffer giver skifte i efterspørgselskurven** (engangs gevinst) og ikke i sø høj grad ændret hældning (vedvarende virkning)
- Stigende beskæftigelse og indkomst => præference bevæger **forbruget mod service produkter**, hvor produktivitetsudviklingen er mere begrænset pga. ringere mulighed for udnyttelse af det større marked ved international handel.
- Empiriske undersøgelser indikerer, at **vækst er invers relateret til velstandsniveau** der er stigende jf. den voksende beskæftigelse
- Den **strukturelle effekt af at flytte arbejdere** for lavproduktiv agrarproduktion til højproduktiv industriproduktion aftager, efterhånden som agrarsektoren mindskes.
- I 60'erne **udvidelse af velfærdsstaten** og dermed beskæftigelse inden for det offentlige, hvor produktiviteten vanskeligt kan måles, men pr. definition antages den lavere - se bare på lønningerne.
- **Olieshocket** = udbudshock, der fordyrer produktionen, dvs. mindsker afkast af investeringer, hvorfor investeringerne - og dermed væksten -aftager (problemt hermed er timingen – investeringerne aftog ikke fra den ene dag til den anden...)
- **Bretton-Woods sammenbruddet** (1973 -som følge af at USA forlod guldbindingen i 1971) => øget volatilitet i inflationen og dermed konjunkturerne =>
 - **stramning af europæiske pengepolitik** og reservering af denne til valutaproblematikken m.h.p. implementering af EMS (1979)
 - **Instabilisering af lønpåholdenheden**, da lønmodtagerne ikke længere kan være sikre på, at den medføre vækst og dermed større stigninger på sigt.
- **Øget kapitalmobilitet** => afkastet af investeringer muliggjort af lønpåholdenhed kan overføres til lande hvor gevinsten ved geninvestering er større, hvor kooperationslige vægten

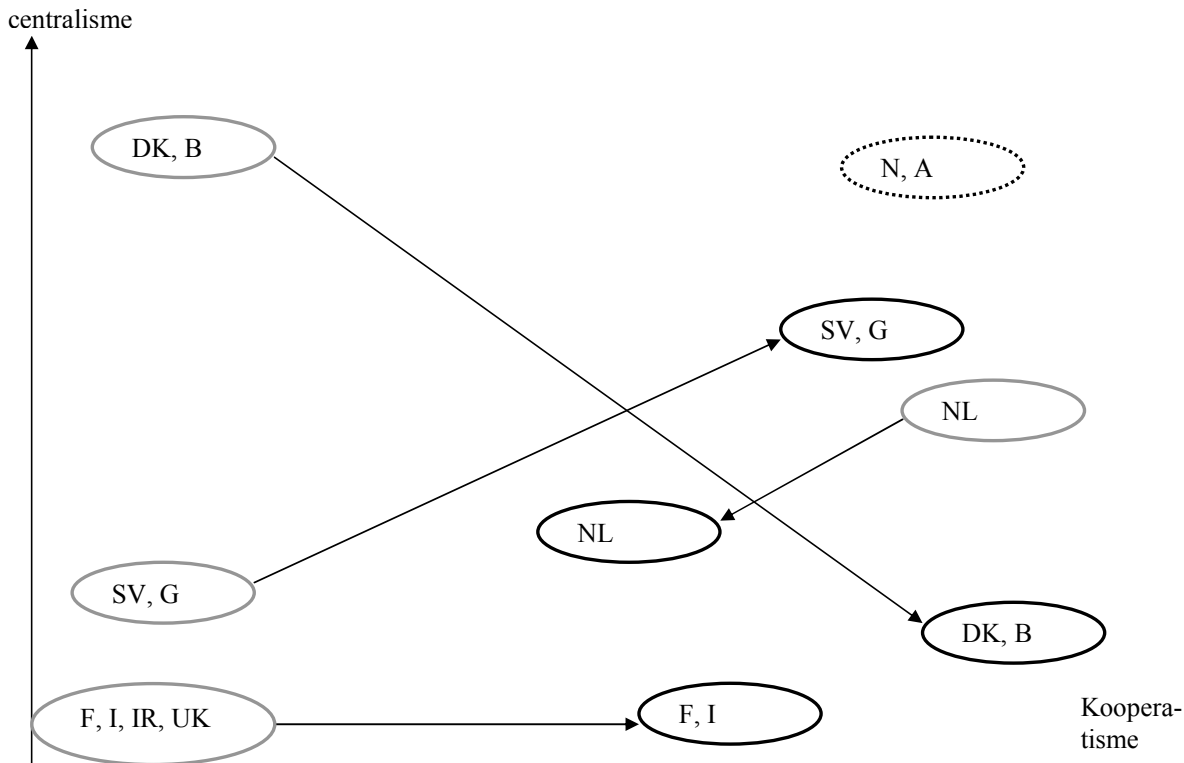
gøres ustabil (omvendt kan åbne kapitalmarkeder lægge pres på lønningerne, da man bare kan lukke)

- **Aftagende skalaafkast af investeringer:** Investeringerne der trak væksten initialt har aftagende skalaafkast, hvilket vil sige, at betydningen af den sidst investerede krone er aftagende, hvorved den afledte væksteffekt af investeringerne måtte være aftagende i tiden og på et tidspunkt gøre det urentabelt at investere i de lande der havde genoprette produktionen og velstanden.

3. Uddybning af specifikke underpunkter.

- Lønpåholdenheden:
 - Udviklingen af institutionerne mod koordination, overvågning forpligtigelser forøgede AM parters villighed til hhv. at begrænse lønudviklingen og øge investeringerne. Udviklingen var dog ikke ensartet m.h.t. hvorledes man prioriterede kooperatisme vs. centralisme:
 - F, I, Ir og UK havde ikke centralisme og kooperatisme til at styre lønbegrænsningen og investeringslysten tilstrækkeligt til at sikre den høje vækst
 - DK og B var forholdsvis centraliserede fra starten på trods af. en ringe grad af kooperatisme – begge lande bevægede sig dog langsomt mod stigende kooperatisme
 - NL havde initialt middel centralisering og høj kooperatisme, hvilket aftog over tid.
 - G og SV havde stigende offentlig støtte til kooperatismen

- N og A var meget centraliseret og kooperative med middel offentlig indblanding

- Dvs. den samlede bevægelse over tid var i retning af mindre centralisme og mere kooperatisme (grå ringe = tidligt, sorte ringe = senere).
- Valutaforhold:
 - **Guldføring:** Var hovedårsagen til depressionen i 30'erne og som nogen ser det WWII, fordi man søgte at påtvinge faste valutakurser ned over en række lande der ikke var i ligevægt i forhold til hinanden – dvs. havde store betalingsbalanceproblemer som følge af WWI's ødelæggelser og krigsskade ertstatninger . Den økonomiske politik ikke kunne anvendes på de reelle økonomiske problemer men blev reserveret til nominelle forhold (valutaen)
 - **EPU:** I mangel af multilateral valutakonvertibilitet i den umiddelbare efterkrigstid, men behov for international handel, blev dette clearingssystem oprettet for en række europæiske lande. Herv
 - **Bretton-Woods:** Var et valutasamarbejde, hvori valutaerne indbyrdes var fastlåste inden for et interval, der normalt kaldes tunnelen.

- Kurserne kunne justeres ved koordination med de øvrige medlemmer i tilfælde af u hensigtsmæssige handelsbalancer.
 - Samarbejdets styrke lå i, at valutaerne - via den faste kurs til USD, der var på guldfod - knyttede sig til gullet. Dermed blev systemet *garant mod inflation*.
 - Samarbejdet forpligtigede medlemmerne til at tilstræbe liberalisering af handlen m.h.p. at ensarte den økonomiske udvekling i medlemslandene og sikre de fastsatte kurser (mindske presset for justeringer) – men i relation til investeringerne omtalt tidligere skal nævnes, at kapitaloverførsler først liberaliseredes omkr. 1958, hvor den multilaterale valutakonvertibilitet var genetableret via EPU.
 - Den stigende internationale handel skabte en valutastrømning fra USA til Europa i 60'erne, der trods den garanterede omvekslighed ikke solgte USD tilbage til USA, men opbevarede dem som nationalreserve (i form af US statsobl.). Dette medførte at presset på den amerikanske valuta blev øget pga. svækket valutabalace og stigende vanskeligheder med at garantere de store USD-reservers omvekslighed til guld.
 - Dette pres på B-W aftalen øgedes af at USA i 60'erne var i (vietnam-) krig. Den deraf følgende indenlandske økonomiske aktivitet krævede kontraktiv pengepolitik, men det var ikke, hvad man ønskede i Europa (der dog blev nødt til at tilpasse sig for at forsvare systemet/kurserne). Uviljen til tilpasningen øgede dog forskellene i den monetære/inflationære udvikling i US hhv. Europa, hvorved presset på de låste valutaer steg og dermed svækkede tilliden til at de var faste og ikke ville blive justeret.
 - Med forringet tillid til USA's guldfod (ved de eksisterende kurser) faldt tilliden til Bretton-Woods aftalen, hvilket kulminerede da USA opgav guldfoden i 1971.
 - To år efter i **1973 ophævedes Bretton-Woods** aftalen og en ny valutarisk æra med valuta-blokke synede frem.
- Handelsforhold:
 - **OEEC (1948)**: Var den organisatoriske del af de europæiske internationale institutioner der skulle sikre anvendelsen af den amerikanske Marshall-hjælp samt

sikre nedbrydelse af handelsbarrierer i forbindelse med transition mod faste valutakurser (EPU).

- Dette gjordes ved de såkaldte *procentliberaliseringer* samt *4. årsplaner* der stillede krav til anvendelsen af Marshall-hjælpen i retning af demokratiske markedsorienterede økonomier.
- **ECSC** (1949)= kul og stålunion m.h.p. koordinere og overvåge kul og stål handlen i efterkrigstiden, da denne sås som en kernesten i opbygningen af den internationale handel, fordi man i disse brancher i særlig grad kunne drage fordel af de komparative fordele ved at udvinde kul og jern i nogle regioner og bearbejde til stål i andre. Dette krævede dog, at alle åbnede grænser og vedblev med det samt fastsatte konkurrencerigtige priser og ikke udnyttede, at de blev hovedleverandør af f.eks. stål. Derfor oprettedes
 - *Joint High Authority*, af repræsentanter fra ECSC's medlemslande, mhp. at dæmme op for national selvtilstrækkelighed og pris aftaler, der forfordelte den nationale industri
 - ECSC blev til EF i 1958... og mens ECSC var en frihandelsunion var EF en toldunion (med fælles toldsats ud ad til)
- **GATT** (1948 – senere WTO) oprettet m.h.p. at koordinere den internationale handel og liberalisering. Dette specielt som følge af at ekstra-europæiske lande kunne have (begrundet jf. EF=toldunion) frygt for, at Det europæiske handelssamarbejde i ECSC ville føre til forskansning af de europæiske markeder og derigennem kunne føre til en forskydning af den internationale førerposition fra US til EU.

4. Kommentarer til tabeller (empiri)

- Figur 2.1 – 2.2: Bevis for **catching up**
 - der dog kun kan forklare ½ af den ekstraordinære vækst, derfor alle de andre teorier/forklaringer.
 - Figur 2.1 viser, at væksten i procent i BNP pr. arbejdstime fra 1950-'73 i forhold til 1950 niveau og det ses, at der er negativ sammenhængen, dvs.:
 - Desto højere initial indkomst, desto mindre vækst = mindre produktive lande indhenter de effektive (=catching-up)
 - Figur 2.2 viser væksten i procent i BNP pr. arbejdstime fra 1950-'73 i forhold til ændringen i produktivitet fra 1938-1950.

- Det ses, at jo mere produktivitet man har mistet (eller jo mindre den er steget) fra 1938-1950, desto større har væksten været i de gyldne år (dvs. en art catching-up of losses)
- **FIGUR 2.3: BEVIS FOR AT INVESTERINGER ØGER VÆKSTEN = $D(DY/DT) / DI > 0$:**
 - Dette ses direkte af den positive hældning.
 - Bemærk endvidere, at der med samme investeringsandel (af Y) i perioden 1973-1989 som i 1950-1973 genereres lavere vækst
 - Dvs. bevis for aftagende marginalafkast af investeringer.
- Figur 2.4: Bevis for at **eksportvækst øger produktionen** = $d(dY/dt) / d(dNX/dt) > 0$
 - kommentarer som til figur 2.3
- Tabel 2.1 Andelen af handel liberaliseret for de europæiske lande.
 - Viser hvor hurtigt det gik at nå **OEEC's 75 pct. liberaliserings mål**, i 1955, hvor kun Island stadig er isoleret.
 - Kan anvendes til at forklare, hvorfor der var forskelle i den økonomiske vækst i de europæiske lande.

Kap. 6 Bean and Craft: British economic growth since 1945: relative economic decline..... and renaissance?

af Jens Lillebæk

Dette kapitel handler om grundene til UK's relative økonomiske fald i efterkrigstiden, mv. KGP's note til dette kapitel er meget læsevenligt(lecture 12), så jeg vil henvise til læsning af denne, idet den nok giver et godt overblik.

1. Introduction.

I efterkrigstiden før 1980 var produktiviteten og væksten skuffende i UK, hvilket der er enighed om. Tiden herefter dvs. i 1980erne er der dog noget mere usikkerhed omkring.

Britisk industripolitik beskrives fra midt-1950erne til start 70erne som domineret af ”investeringsledet” vækst., mens Thatcher reformerne i 80erne overvejende søgte at mindske de direkte skatter og støtte virksomhedskulturen.

Der er mange forskellige forklaringer på den langsomme vækst i UK. Nogle omhandler en stor stigning i den offentlige sektor, hvilket medfører høje skatter og skade på investeringer(hvor især de høje marginal indkomstskatter kritiseres). Andre giver skylden til en forringelse af human kapital i perioden.

Det er vigtigt at huske, at UK ikke blev så ødelagt som resten af Europæiske lande under Anden Verdenskrig, hvilket selvfølgelig gjorde at UK ikke fik en så stor catch-up effekt i væksten i de tidlige år efter krigen. UK havde dog i årene efter 1950 stadig en lav vækst og en dårligt produktivitet i årene frem til 1979, hvilket lå under den såkaldte ”12-lands-median”. I årene fra 1950-73 var GDP/mand væksten i UK på 2.4% pr. år. I 73-79: 1.4% pr. I 1979-89 lå UK dog over ”medianen”, her med en GDP-vækst på 2.1%²⁰. Væksten i UK var altså meget skuffende i ”the golden age” 1950-1973.

I starten af perioden efter 1950 blev aftaler mellem firmaet og dens arbejdere reformeret, hvilket havde indflydelse på produktiviteten. I UK er det regeringen der bestemmer, i hvert fald indirekte, over punkterne i overenskomsterne mellem arbejder og firma. Der var her en tendens til at regeringerne kun så på den kortsigtede udvikling og ikke på den langsigtede(regeringen skulle visse resultater). Der blev derfor taget mest hensyn til den kortsigtede arbejdsløshed og inflationen. Frankrig og Tyskland indhenter hurtigere på USA’s forspring i produktivitet i perioden 1950-79 end UK. (UK indhenter dog stadig relativt overfor USA.). Fabrikation ”produktivitet” blev her ramt hårdest for UK, og der blev et større hul mellem UK og de to andre lande. I Firserne blev dette hul dog mindsket.

Undersøgelser viser her, at midlerne til vækst i Tyskland, Frankrig og UK var nogenlunde ens i perioden 1973-1987, mens mange af disse i perioden 1950-73 var mindre i UK²¹. Forskelle på UK og FR og TY, var blandt andet også arbejdsindsatsen og styrelseskvaliteten, hvor FR og TY var langt foran.

²⁰ Jvf. tabel 6.1 s.133

²¹ jvf. tabel 6.3 s 135.

Ved udregning af vækst selv med visse forbehold viser det sig, at UK fra 1950-73 har en usædvanlig lav vækst. UK oplevede ganske almindelige skattetakster i starten af efterkrigstiden, mens de herefter faldt i forhold til resten af Europa.

I perioden 1950-73 var inflationen og arbejdsløsheden i UK faktisk ens med ”12-lande-medianen”. Fra 1974-79 var inflationen meget høj i UK, hvilket var over niveauet for ”12-lande-medianen”, mens arbejdsløsheden ikke var meget højere. I firserne var inflationen så igen faldet ned på ”12-lande-medianen” niveauet, mens arbejdsløsheden var stigende og over.

3. The legacy of the 1930s and World War 2.

Efter krigen havde UK fået en stor national gæld, pengemængden var steget meget og de havde et stort betalingsbalance-problem. Grunde til denne udvikling kan tillægges før krigen: investeringerne var lave, hvilket også udgifterne til R&D-sektoren var. Endvidere var uddannelsesniveaut lavt. USA havde endnu en fordel, idet de havde et stort hjemmemarked og mange natur-råstoffer, hvilket hævede profitten af R&D²².

UK's økonomiske politik reagerede mod de chok, som kom til økonomien, ved at stabilisere lønningerne og lade priserne stige. Endvidere blev der i høj grad indført told overfor visse varer, mens mange firmaer i UK benyttede sig af hemmelige aftaler. Protektionisme og handelsaftaler blev her endnu mere udbredt under krigen. Alle disse forhold vil hjælpe på kort sigt, men få konsekvenser på lang sigt, hvilket da også var tilfældet her.

3. Reconstruction.

I efterkrigstidens første år (Genopbyggelsestiden) medførte politikken: Hurtig vækst i eksporten, streng kontrol med importen og forbruget, og en hurtig tilbagevenden til et balanceret budget. I perioden var inflationen moderat ca. 5% p.a., og arbejdsløsheden var meget lille (ca. 1,5%). En fast ”exchange rate” var fortsat med undtagelses af en devaluering i 1949 på 9%. I 1950 havde betalingsbalancen rettet sig tilbage.

På mange måder var det en succesfuld stabilisering i forhold til situationen, men der var omkostninger. Den mest tydelige var vedrørende bevarelsen af britiske produceres markedskraft. Den hårde ”anti-trust” politik blev forladt. Truslen fra import konkurrence blev ved med at være svag for de fleste fabrikker. Den valgte politik var at opgive både valutareformer og eliminering af fremspringet ved prisliberalisering og en tilhørende devaluering. Endvidere medførte ønsket om

²² Se her evt. tabel 6.9 s. 140 for sammenligning

mindre forbrug en bibeholdelse af rationering og import kontrol. Valutaen forblev inkonvertibel med undtagelse af et ulykkeligt eksperiment i 1947.

Den gradvise overgang til liberalisering af økonomien passer fint, med overgangen for regeringens handlemåde overfor organiseret arbejdskraft. Regeringen efterspurgte en ”social kontrakt” med fagforeningerne, hvor lønbeherskelse skulle accepteres til gengæld for velfærd. Efterkrigs-velfærdspolitikken var mest baseret på beskrivelserne fra ”the Beveridge Report”, (var skrevet i krigstiden) hvilken havde argumenteret for nødvendigheden af fordobling af udgifterne til understøttelse. Det er klart, at dette hensyn til social sikkerhed blev dyrt. Det skal her nævnes at det ikke kun var de fattige der modtog støtten, idet ca. 25% blev uddelt til mellemklassen og de rige, i 1949. Faktisk er det kalkuleret, at hvis de 25% af udgifterne blev fjernet, kunne skatteniveauet havde lagt på 1938-niveau.

Hovedårsagen til indførelsen af det meget progressive skatte- indkomstsystem var dog, at nedbringe forbruget fra de rige, ikke til at finansiere velfærdssystemet.

Regeringen var godt klar over fordelene ved højere produktivitet, men holdt sig til socialkontrakten, idet det på kortsigt ikke syntes muligt at forbedre produktiviteten

Måler man effekten af Marshall-planen vedrørende UK's vækst, er der kun små direkte effekter, hvilken heller ikke havde egentlig indflydelse på produktiviteten.

4. The Golden age.

Årene 1950-73 er en periode i Britisk økonomi, der udviklede sig skuffende for i forhold til andre lande. I starten af perioden havde UK en ny konservativ regering, hvilken ikke ønskede af ændre meget (således ønskede de at opretholde socialkontrakten med fagforeningerne). I slutningen af 50erne var den lave vækst i UK begyndt at blive et problem for politikerne. Der kom derfor en serie af reformer der skulle hjælpe væksten ved at stimulere investeringerne.

Hvis man ser på R&D udgifterne/GDP % (tabel 6.11) viser det sig, at tallet for UK ligger nogenlunde fast på ca. 2,2% fra 1964 til 1989. Andelen er her hos de fleste andre lande steget i perioden. Meget af denne investering er dog offentlig (forsvarsrelaterede aktiviteter). Ved at se, på antallet af patenter (tabel 6.12) ses det, at UK har en faldende andel fra 1950 til 1988, så outputtet er altså lavt.

En detaljeret undersøgelse af UK's humane kapital viser svagheder, idet arbejdsstyrken UK mangler erhvervsfaglige kvalifikationer. Vigtigt skal her nævnes manglende kvalifikationer hos lederne i.

Især Tyskland ligger på et meget højere niveau i perioden 1979-1988. (tabel 6.12) (har ikke tal fra før, tyder dog på at det samme var gældende her). Dette vil altså være en forklarende grund på en relativ lav vækst i UK.

En af de største grunde til den dårlige vækst i UK kan dog, i følge flere økonomer tillægges: ”forskelle i adfærd”. (tabel 6.13) Her tænkes bl.a. på ineffektiv benyttelse af arbejdskraft der sænker produktiviteten. Endvidere tydede det på, at der var en lav vækst i produktivitet fra ny teknologi. Grunden til megen af dette skal tillægges den negative indflydelse fra ureformerede industrielle relationer.

På virksomhedssiden kom der store forandringer i 50erne og 60erne, idet der skete en forflyttelse mod kapitalisme. Dette medførte bl.a. at virksomhederne blev større, idet små blev opkøbt. Dette forbedrede dog ikke produktiviteten i UK, selvom virksomhederne blev stærkere.

Fra 1962 begyndte regeringen i UK at føre en mere traditionel indkomspolitik, hvilket var en stor ”planke” for modinflationspolitikken, indtil 1979. I løbet af 60erne blev der oprettet flere råd, der skulle hjælpe UK's økonomi, heriblandt: National Economic Development Council (1962) og Industrial Training Act (1964). Der er dog ingen beviser på at disse råd hjalp væksten i UK i perioden.

Hvis man ser på hvad der ”blev glemt” i de politiske reformerne, er det især væsentligt at se på problemerne med industrien og forglemmelsen af større grad af jobtræning. Problemerne med dårlig ledelse er endvidere noget der burde været taget større hensyn til.

5. Shocks and stagflation.

Efter 1973 oplevede UK såvel som resten af Europa en turbulent periode, med chok til både udbuds- og efterspørgslen siden. Hvis det ikke havde været for Nordsø-olien produceret i UK, ville væksten have været endnu dårligere periode. Faktisk troede man, at det på lang sigt ville gå endnu værre end det gjorde, hvilket igen påvirkede økonomien negativt.

Oliechokket ledte formentlig til det såkaldte ”Forhastet kassering”, dvs. levetiden af aktiver blev nedskrevet. På visse områder kunne dette udnyttes, især på produktion, således at produktivitetens nedgangen kun blev lidt forandret.

Efter 1972 var £ en flydende valuta, hvilket tillod et større politisk rådgighedsområde. Den nye Labour mindretalsregering i 1974 arvede således et stort pres for at få devalueringer, men var for svag til at dæmme op for dem. Inflations-begrænsning blev egentligt introduceret i 1975.

Politikken vedrørende udbudssiden for vækst i midt-70erne gik meget i retning af en mere aktiv og selektiv industri-politik, mens reformer af skattesystemet, træning mv. blev glemt. En del industrier blev her nationaliseret, hvilket førte til en meget forskelligartet produktivitet, hvilket i flere tilfælde var meget lav (tabel 6.14). Det er her meget svært, at konkludere at nationalisering var en rimelig måde til at accelerere ”catch-up” væksten. Slutningen af 70erne kan man kalde en periode med svag vækst, og med dårlig udbudsorienteret politik.

6. Recovery in the 1980s and its legacy.

Den konservative regering der blev valgt i 1979 med Margeret Thatcher som leder, tilbød en ny politik, der skulle fjerne 70ernes skuffelser. Denne nye politik troede især på monetarisme, hvilket inkluderede øget privatisering. Thatcher var villig til at lade arbejdsløsheden stige, så længe produktiviteten steg og inflationen faldt. Thatcher lod hellere skatterne falde end i stedet at øge velfærden. Den dårlige præstation i 70erne samt tilfældige politiske omstændigheder, især Falklandskrigen, gav en øget magt til indførelsen af økonomiske reformer. Thatcher blev således genvalgt i 1983, selvom arbejdsløsheden var høj stigende. Thatcher kom bl.a. med reformer der reducerede topskatten væsentligt samt privatisering af områder der aldrig var set før. Thatcher var endvidere meget imod fagforeninger, idet de sænkede produktiviteten. Det var i hvert fald tilfældet her, idet der mange steder var op til flere fagforeninger på en arbejdsplads. Thatchers reformer gjorde at produktiviteten steg (tabel 6.1), faktisk var den i store dele af 80erne højere i UK end for 12-lands-medianen.

Hvorvidt denne nye politik ført af Thatcher var positiv eller negativ er der meget uenighed om. Produktiviteten steg, mens arbejdsløsheden og uligheden i samfundet også steg. Endnu et negativ resultat var at NAIRU (Non Auiqneting Inflation Rate of Unemployment) steg i 80erne (jvf. tabel 6.6), hvilket også lå meget højere end 12-lands-medianen.

Meget af den øgede produktivitet, i hvert fald indtil 1985, kom fra mere effektiv brug af allerede eksisterende faktorer. Dette tyder altså på, at UK i 80erne havde en stor "catch-up" vækst, hvilket blot bekræfter de institutionelle problemer der var i the "Golden age". UK forblev dog en såkaldt "svag udøver", idet bl.a. udgifterne til R&D stadig var mindre end hos de konkurrerende lande. I slutningen af 80erne var de private investeringer dog steget.

7. Bargaining models and productivity change.

Flere modeller i denne sektion er enige om at Thatchers reformer forøgede produktiviteten på kort-sigt, men ikke gav en permanent stigende effekt. Ellers er der også en stor enighed om at fagforeninger (hvis mange, en tyder ikke på problemer) vil skade produktiviteten. Modellerne viser også, at eksternaliteterne fra investeringerne var positive for kapital væksten. Modellerne der blandt andet henvises til er bl.a. modeller med estimationer fra Lucas-modellen og Romer-modellen. Alle disse modeller prøves samlet til en stor model, der kan forklare 80erne bedre. Dataene kommer dog ikke frem til noget generelt konkluderbart om 80erne, men viser til gengæld svaghederne ved the Golden Age. (passer til de allerede omtalte)

8. Human capital formation.

I løbet af 80erne blev det klart, at det var nødvendigt med mere uddannelse og især mere og bedre jobtræning. Næsten alle økonomer var enige om dette, og krævede derfor politisk initiativ. Dette førte bl.a. til NVQ (National Vocational Qualification) i 1986, samt flere. I følge flere statistikker hjalp disse initiativer på kvalifikationer hos såvel de arbejdende som de arbejdsløse. Andre kritiserede dog især jobtræningsprogrammerne for deres ineffektivitet. Det kan derfor konkluderes, at der utvivlsomt har været fejl i politikken ført m.h.t. human kapital, men det er på den anden side svært at afvise, at det har medført en positiv effekt på væksten.

9. Deindustrialization.

Det er af normalt kendskab, at fabrikation har en speciel og vigtigt indflydelse i opnåelsen af vækst i UK, hvilket er en af grundene til at UK stadig har en forholdsvis stor del af befolkningen ansat i industrien, selvom denne andel selvfølgelig er faldet. Der kan dog alligevel tales om en deindustrialisering i UK ligesom i andre udviklede lande. UK har haft en deindustrialisering højere end gennemsnittet siden 1973. Det viser sig dog også, at selvom højteknologisk industri er en mindre del af britisk (steg for UK i 80erne) fabrikation end Japan og Tyskland er denne ikke let sammenlignelig.

10. Konklusion.

Hvis vi ser på forklaringerne på UK's relative lave vækst i løbet af "the Golden age", var det både på grund af lave investeringer og en svag produktivitets vækst. Ineffektivitet var her en hovedårsag, hvilket Thatcher i 80erne med hård hånd havde stor held med at fjerne. UK havde dog i 80erne stadig lave fysiske investeringer.

Det tyder her, (hvis man ser på de resultater bogen er noget frem til) at de ændrede industrielle relationer ikke blot har givet en gang for alle produktivitets stigning, men flyttet UK op på et

højere vedvarende niveau. Dette skal dog tages med en gran salt, da det kun er en ud af tre forklaringer der tør sige dette.

Hvis man ser på virkningerne af de førte politikker er der dog ikke meget konkluderbart, idet forskning inden for dette emne er mangelfuldt. Da afgrænsningen af denne bog er sket 1996 (året hvor den blev udgivet) er der sket meget siden, men dette ved vi jo ikke noget om her. KGP sagde endvidere, at der stadig var stor tvivl om, hvorvidt Thatchers reformer var gode eller dårlige. Det kommer helt an på om hvor højt man prioriterer arbejdsløsheden (og NAIRU) og hvor højt man prioriterer produktiviteten.

Vesttyskland 1949-90 (golden age til 1973)

af Alexander Andersen

Generelt:

Væsentligt mht. Tysklands vækst (der særligt høj de første årtier) var catch-ups (kan evt. forklare 50%) især ved genopbygning, høje investeringer og et elastisk arbejdsudbud (sidstnævnte for 1950'erne). Andre årsager til vækst/investeringer er: billigere transport og kommunikation, vesttysklands høje specialisering fra 1950'erne. Tyskland konvergerer i fremstilling-produktivitet og også mht. samlede økonomis produktivitet mod USA i hele perioden (dog ikke mht. fremstilling efter 1979), men tilsyneladende konvergens for flere lande her (jf. figur 15.1). Tysklands industriarbejder-produktivitet næsten fordoblet 1948-53 (lige efter krig jo generelle begrænsninger) og kapitalbeholdning større 1948 ift. 1939. Men dog mere almindelig vækst fra 1960'erne. Tyskland er ikke bare vendt tilbage (efter krigen) til en langsigts-trend-vækst fra fx 1920'ernes Weimar-republik (i 1920'erne tysk vækst lav, da relativ få investeringer/profit trods især USA's investeringer i landet). Relativ høj L/K (Tysklands arb. styrke stærkt stigende pga. høj immigration især østfra til 1961 og samtidig arbejdsløsheden meget lav med veluddannet arbejdsstyrke, hvor Tyskland øger sin relative andel i R&D-sektoren ift. fx England), høj ops.kvote og Marshall-hjælp ("counter-funds" var, at firmaer der fik Marshall-hjælp skulle sætte tilsvarende til side til opsparing) er alle årsager til de høje investeringer i Tyskland efter krigen. Det lader ikke til at "antischlerosis"-tesen (Mancur Olson) holder under nazi-tiden, idet den insitutionelle opbygning fra weimar-tiden fortsatte kontinuert frem og også efter krigen, selvom Olson anså Tyskland som et godt eks. på sin tese.

1960-73: Trods nedafgående væksttempo stadig på meget højt niveau. Efter Berlinmur 1961 meget færre immigranter og meget færre uddannede immigranter. Allerede 1966-67 kommer første recession der får arbejdsløsheden til at stige (ved tidligere mindre kriser nåede arb.løshed ikke at falde), og beskæftigelsen falder rel. mere end output=>produktivitet[↑] og med træge lønninger stiger profitten indtil 1969 (profitten havde været faldende siden 1955), jf. figur 15.2 => intensive investeringer især 1969-70. Bl.a arbejder-strejker gør at der kommer lønstigninger over det forafaltale niveau (husk få arb.løse) og fagforeningerne må acceptere dette (af frygt for at miste indflydelse). På samme tid apprcierer Tyskland for at undgå udefrakommende inflation fra især

USA => mindre profitter, færre investeringer og svækket produktivitet. Men tyskerne holder igen med prisstigninger på eksportmarkedet=> beholder deres eksportandel til 1973.

1973-90: Færre investeringer (1/3 af hvad de var i 1960'erne), catch-up udtømt, mindre profit bl.a pga. olieprisstigninger er årsag til fald i fysisk output. Nogle mener årsag til svækkelse efter 1973 også er, at Tysklands produktivitet svækkes bl.a pga. at de tidligere kooperative forbindelser i industrien ophører, men hertil mener nogle dog (såkaldte "succesfull adaption"-teori), at dette ikke rigtigt skete, for det skyldes (ifølge dem) at den traditionelle måde at lave nationalregnskabstal ej kan vise alle former for kvalitetsforbedringer (man producerer mindre, men hver enhed er af bedre kvalitet end fx Frankrig, Holland og England). Indtil omk. oliekrisen relativt stabile lønninger. Det kan ikke udelukkes, at det er muligt at forbrugerne accepterer ikke at få store lønstigninger i forventning om (da virksomheden undgår stigende lønninger kan de da investere mere) øget forbrug senere. Alt dette kræver bl.a centrale lønforhandlinger, ingen magtkampe mellem fagforbund. Men med udefrakommende ændret spilleregler, bl.a voldsomme prisstigninger på olie ændres disse forhold o. 1973. Efter 1979 svækkes Tyskland relativt mht. produktiviteten (til fx Japan) i industrien

Den tyske model (fra s. 482→)

Er bl.a at tyskernes uddannelsessystem fungerer relativt godt. Tyskland har relativt lav ungdomsarbejdsløshed (tabel 15.12) og bl.a lavtlønnede jobtræning på virksomhederne. Lønnen her finansieres af både stat, virksomhed, fagforbund og enkeltperson.

Før 1. VK havde vi universal-banks- system i Tyskland, hvor bl.a bankerne kunne overvåge (ved fx at sidde i virksomhedernes bestyrelse) og få information om virksomheder, således at der var mulighed for bedre investeringer.